

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / TARTALOMJEGYZÉK

113 TARTALOMJEGYZÉK

**INHALTSVERZEICHNIS (Ödenburger Rundschau, Lokalhistorische Quartalschrift,
Redaktion: Katalin Szende)**

TÁJ–TELEPÜLÉS–TÁRSADALOM

LANDSCHAFT–SIEDLUNG–GESELLSCHAFT

Kubinszky Mihály: Sopron építésze a 20.században 115

Mihály Kubinszky: Die Architektur von Ödenburg im 20. Jahrhundert

Frank Norbert: Adatok a soproni Dudlesz-erdő történetének ismeretéhez 149

Norbert Frank: Angaben zur Geschichte des Ödenburger Dudles-Waldes

Munkatársaink 162

Balogh Jánosné Horváth Terézia: Még egyszer a csepregi pünkösdi királyokról 163

(Jókai forrásaihoz)

Terézia Balogh-Horváth: Noch einmal die sog. "Pfingstkönige" in Tscharching

(zur Quellen von Moritz Jókai)

MŰHELY

KLEINE MITTEILUNGEN

Varga Imréné: Adalékok a soproni felső evangélikus egyházmegyéhez tartozó három
gyülekezet történetéhez 180

*Frau Imre Varga: Angaben zur Geschichte von drei zu der Ober-Ödenburger evangelischen
Diozöse gehörenden Gemeinden*

Bacsa Gábor: Káptalanvis 25 hold szőlőbirtoka 184

Gábor Bacsa: 25 Joch Weingut von Káptalanvis

Kiss Jenő: Mollay Károly magyar nyelvészeti munkásságáról 190

Jenő Kiss: Karl Mollays Tätigkeit auf dem Gebiet der ungarischen Linguistik

SOPRONI ARCOK

GESICHTER AUS ÖDENBURG

Molnár László: Zambó János (1916–2000) 194

László Molnár: János Zambó (1916-2000)

SOPRONI KÖNYVESPOLC BÜCHERSCHAU

Németh Ildikó: Bán János: A Soproni Katolikus Konvent története 1625–2000 <i>Ildikó Németh: József László Kovács (Red.): Die Geschichte des Ödenburger Katolischen Konvents 1625-2000</i>	197
Csécs Terézia: Jászberényi Ferencné: A Győri Szemle 1930–44 repertórium <i>Terézia Csécs: Frau Ferenc Jászberényi: Repertorium der Raaber Rundschau (Győri Szemle) 1930-1944.</i>	198
H. Bathó Edit: Domonkos Ottó: Méhészeti irodalmunk néprajza (XVII. sz. közepe–XIX. sz. közepe) <i>Edit H. Bathó: Otto Domonkos: Die Ethnographie unserer Bienenzuchtliteratur (Von Mitte des 17. Jh. – bis Mitte des 19. Jh.)</i>	201
Mastalírné Zádor Márta: Sopron bibliográfiája az 1999. évre <i>Márta Mastalír-Zádor: Die Bibliographie von Ödenburg für das Jahr 1999.</i>	203

114 Soproni Szemle. A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata.

Alapította Heimler Károly.

Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány, Sopron Megyei Jogú Város támogatásával.

Felelos kiadó Dr. Ádám Antal.

Megjelenik évente 4 alkalommal, összesen 24 ív terjedelemben.

További támogatónk:

Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Autoliv Kft.

SZERKESZTŐSÉG

Askercz Éva, Dominkovits Péter, Gosztom András technikai szerkesztő, Hiller István,
Kücsán József, Németh Ildikó, Szende Katalin felelős szerkesztő, Turbuly Éva, Varga Imréné titkár

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Bircher Erzsébet, Csapody István, Domonkos Ottó, Gimesi Szabolcs,
Gömöri János, Hárs József, Horváth Zoltán, Kubinszky Mihály, Metzl János,
Molnár László, Pápai László, Sarkady Sándor

Postacím: 9401 Sopron, Fő tér 1. (Pf. 82.)

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Magyar Posta Hírlapelőfizetési és Elektronikus Postaigazgatóság (HELP) Irodájában (1900 Budapest, Lehel út 10/a), a Soproni Levéltárban (9400 Sopron, Fő tér 1.) valamint kedvezményes áron, az egyesületi díjjal kombinálva minden év végén a Soproni Városszépítő Egyesületnél (9400 Sopron, Új u. 4.) 1 300 Ft-ért.

Budapesten számonként megvásárolható a Kis Magiszter Könyvesboltban (Magyar u. 40.)

Elofizetési díj 2001-re egy évre 1 200 Ft, egyes szám ára 300 Ft.

Régebbi évfolyamok és példányok (1956-tól) a Soproni Levéltárban kaphatók.

A Soproni Szemle Alapítványt támogatni szándékozók részére csekk kérhető az alapítvány kuratóriumának postacímén (9401 Sopron, Pf. 5.). Az adományozók a felajánlott összegeket adóalapjukból levonhatják.

Készült a Hillebrand Nyomda Kft. Üzemében (9400 Sopron, Csengery u. 51.). Felelos vezető Hillebrand Imre.

HU ISSN 0133 – 0748

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Táj–település–társadalom

---

115 Táj–település–társadalom

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Táj–település–társadalom / Kubinszky Mihály: Sopron építésze a 20. században¹

Kubinszky Mihály: Sopron építésze a 20. században¹⁽¹⁾

Az ezredforduló szólít, hogy tekintsünk a múltra, értékeljük azt. Az építészet esetében – úgy hiszem – célszerűbb az ugyancsak lezáruló évszázadra visszpillantani. A régebbi évszázadok építészetének mérlegelésénél a műemléki érték a mértékadó, a most zárult évszázadnál használati értéket tekintve is az épületek funkcióját, építészeti kompozícióját, a városképet és a városszerkezet alakulását vehetjük alapul. A mai életünket övező urbanizálódás is sok tekintetben a 19. század végével kezdődött és a 20. században teljesedett ki. Ezért úgy érzem, hogy jogos a kerek évforduló alkalmával visszpillantásunkat az amúgy is

sokrétű, legutolsó évszázadra korlátoznunk.

Sopron 1900-ban megyeszékhely volt és az maradt 1949-ig. Lakossága a 20. században másfélszeresre nőtt, a lakások száma megkétszereződött.¹⁽²⁾ Az első világháborút követő trianoni békeszerződés és a népszavazás nyomán a város Magyarországnál maradt, de vonzáskörzetét alkotó környéke a megye három járásával Ausztriához került. Ez sorvasztotta a várost, viszont Magyarország más területi veszteségei révén Sopron több tekintetben felértékelődött, főiskolát és egyetemi karral is gazdagodott, látogatott üdülőhely lett, ipara is fellendült. Magyar kultúráját a germán terjeszkedéssel szemben megvédte. Polgárai a különféle művészetek ápolásával ugyancsak hozzájárultak a város kulturális életének pezsgéséhez. A vallásos hívek három új templomot is építettek. A második világháború pusztításai, a lakosság tekintélyes hányadának kitelepítése és az ennek révén bekövetkezett lakosságcsere, a határövezet révén a város évtizedes elszigeteltsége valamint a megyeszékhelyi funkció elvesztése, majd a század végén a nemzetközi forgalomba és gazdasági életbe történő fokozott befonódása mind megannyi tényező, amely a lakosság életét keretező építészeti és megnyilvánul, s a száz évre korlátozottan is változatos urbanizációban, építésben egyaránt tükröződik.

Az adott keretek között ennek az írásnak a célja a különböző építészeti áramlatok áttekintése, a fontosabb illetve kimagasló alkotások ismertetése, az itt élő illetve itt alkotó nevesebb építészek bemutatása. Büszkeséggel tölthet el minket, hogy az említett sanyarú körülmények között is az építészeti, a társadalmi létnek ez a fontos, életünket funkcióban és látványban szegélyező tényezője Sopronban mégis milyen sok eredményt tud felmutatni.

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Táj–település–társadalom / Kubinszky Mihály: Sopron építészete a 20. században / 1. A századfordulótól az első világháborúig: Historizmus és szecesszió

1161. A századfordulótól az első világháborúig: Historizmus és szecesszió

A *historizmus*²⁽³⁾ az előző század öröksége. 1900-ban Sopronban még sokan éltek az akkor még csak négy éve felépült újreneszansz stílusú városháza historizáló architektúrájának ígézetében. Ennek szellemében épített és formálta a várost a leginkább foglalkoztatott Schármár János (1840–1933) és Schiller János (1859–1907)³⁽⁴⁾ soproni építészek mellett sok tehetséges építő- és kőművesmester is. Főként az Erzsébet utca, a Deák tér, a Lőverekben a Villa sor épületei tanúskodnak erről. A város ez időben déli irányban terjeszkedett. A belvárost szegélyező Promenádnál már korábban felvette a Széchenyi tér nevet, közéje és az 1876-ban megnyílt győri pályaudvar közé a Rák-patak részleges beburkolásával hosszú, fásított közparkot építettek, a Deák teret. 1900-ban itt még sok üres telek és kert várt épületére. A historizmus szellemében épült ki a Déli pályaudvarhoz vezető Kossuth utca az Újteleki városrészben, itt épültek Sopron akkor bizonyára legszebb villái, a Haller és a Flandorffer családok részére, egy további később a Stauffer család vásárolt meg.

A Kossuth utcának a késői historizmus szellemében épített házaival át is léptük a 20. század küszöbét. Épp ez az utca – amelyben 1900-tól már villamos is járt –, vezetett az 1901-ben, a historizmus stílusában bővített, nagy forgalmú Déli pályaudvarhoz. Az állomáselőtér, egyik oldalán postával, a másikon lakóépülettel, az itt kiteresedő Baross út ékessége volt. 1906-ban építette fel az Osztrák-Magyar Bank a Petőfi téren új épületét a bécsi k.k. Baurat v. Schwerdtner tervei szerint, a kivitelezést Boór Nándorra (1883–1947) bízták. Eredetileg a földszint egészét az 5 szobás igazgatói lakás foglalta el, míg a hivatali helyiségek az emeleten voltak. Az épület modoros tetőidoma a késői historizmus jellemzője. A Forster Gusztáv gyarmatáru-kereskedés szép sarokháza a Magyar utca elején Schiller János építőmester műve (1901), a 8 tantermes Halász utcai polgári iskolát a budapesti Steinhardt Antal tervezte, itt Schiller a

kivitelező volt (1905–1907). A bécsi úti Maria Josefinum árvaház terveit Schármár János 1904-ben készítette, az épület a mai napig a várost bevezető szerény, mégis hatásos középület. A barokkos szemlélettől merően különbözik az új Szent Mihály temető ravatalozója, melyet a fiatal Schármár Károly (1877–1946) tervezett újkópuszt stílusban (1911), ő a következő évtizedekben a város arculatát sok szép épülettel gazdagította.⁴⁽⁵⁾ A belvárosi Templom utca 8. számú Schwartz-házat is historizáló stílusban építette egy bécsújhelyi építész, léptéket tévesztő magasságával bántóan kilép a házsorból. A Sopronban dolgozó, vitatható tehetségű osztrák építészek – mint a városháza is mutatja – nem érzékelték az igényes környezetbe illesztés követelményeit. A város fejlődését szolgálta sok, a historizáló dekorral szerényen ékesített, többnyire két- és háromszintes lakóépület, amelyek inkább csak tömeg-kompozíciójukkal igazodtak a hagyományokhoz. Hogy néhány markáns példát említsünk közülük: A Kismartoni út sarkán álló Kossuth utca 30. számú, valamint a Táncsics utca 23. számú sarokházak 1902-ben, illetve 1911-ben épültek, Neuberger Ernő építőmester tervei szerint. A Paprét 2. szám melletti utcasarkon Schneider Márton az akkor még csak tervezett István bíró utca vonulatát háromszintes épülettel vezette be. Szemben vele 1918-ban Boór Gusztáv (1882–1934) markáns újbarokk dekorral ékesítette és e stílus jegyében tagolta a Hasenöhrl-házat (ma István bíró u. 2.). Sajátos, a Rákóczi utca torkolatát máig meghatározó homlokzattal, a telek akkor dicséretesen gazdaságosnak minősített 88%-os beépítésével(!) épült 1912-ben az Újteleki utca 52. számú lakóház, a földszinten üzlettel, mely a későbbi tulajdonos révén a soproniak köztudatában „Pum-ház” néven él (építtetője Benkő Géza volt).

117

1. A szecessziós stílusban átépített színház. 1909. Medgyaszay István építész terve.

Ezt és a Deák tér 7. számú lakóházat – amelyet emelet-ráépítéssel később kiforgattak nemes arányaiból – is Schármár Károly tervezte. Ez időben épült, de stílus tekintetében nem sorolható a historizmushoz néhány markáns Löver-épület. Egyesek a nyaraló-idénylakás követelményeinek felelnek meg, míg mások már állandó lakhelyet képeznek. A mai Szent Margit plébániának otthont adó egykori Töpler-villa e műfaj egyik legszebb példája, amit Schármár Károly tervezett 1909-ben. Mintaként a festői hatásra törekvő, a világon

sok helyütt kedvelt üdülők szolgáltak, Sopronra bizonyára leginkább a Semmeringen épített néhány szép ház lehetett befolyással.

A *Wälder-féle városrendezési terv*. Wälder József (1856–1913) negyed évszázadon át, 1888-tól haláláig volt Sopron város tiszti főmérnöke – éppen a századvég nagy gazdasági fellendülésének, a jeles középületek létesítésének évtizedeiben. A jelentősebb városok ez időben kezdték városrendezési terveiket kidolgoztatni, Sopron ezt a feladatot saját főmérnökére bízta. 1905 májusára elkészült és ezt követően a felettes hatóság és a közgyűlés jóváhagyta a „*Sopron Szab. Kir. Város – Általános szabályozási és fejlesztési 118terv*”, és ennek végrehajtása tekintetében a minden részletre kitérő „*Sopron Szab. Kir. Város területére érvényes építési szabályrendelet*” című munkákat. Ezzel igen alapos, körültekintő, a város alakítását hosszú évtizedekre döntően befolyásoló, a városszerkezetet és a városképet sok tekintetben máig meghatározó tervet készült.

A *szeecesszió*. Sopronban viszonylag kevés a szeecessziós stílusú építészeti alkotás, ez a néhány viszont igen jelentős. A régi klasszicista színház bővítését a város Medgyaszay Istvánra bízta, aki ez idő tájt építette a veszprémi színházat is, és ezért e feladatkörben szakembernek minősült. Életművének egyik legpregnansabb alkotása a soproni színház. (1. kép) Noha a háború megtépázta, és a kétszeri átépítés is kissé kiforgatta eredeti megjelenéséből, kompozíciója a városképben és a nagyteremben ma is Medgyaszay 1909-ben fogant elgondolását tükrözi.⁵⁽⁶⁾

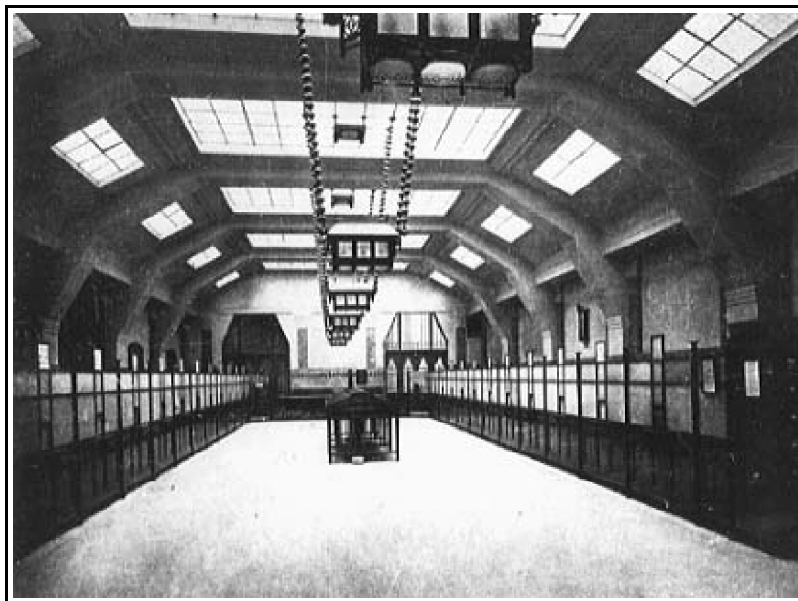
Jelentős a jogosan „postapalotának” nevezett postaigazgatósági épület is. Országos tervpályázat nyomán, az Orth Ambrus és Somló Emil építészpáros tervei alapján épült fel 1913-ra. A városképben léptékváltást kezdeményezett, párkánymagassága több szinttel emelkedik a szomszédos épületek fölé. Noha nem tudjuk, hogyan gondolták eleink ebbe a nagyságrendbe illeszteni a közeli Domonkos templomot és a Széchenyi palotát, mégis a szó szoros értelmében felemelő, hogy fővárosi léptéket vezettek be. Mivel az első világháború nemsokára megszakította azt a fejlődési iramot, amely az új postaigazgatósághoz igazodott volna, a magas, városias épület takaratlan tűzfalai bántóak maradtak a városképben. A postapalota kimagasló értéke a felvételi terem. (2. kép) Ez az első magyar középület, mely architektonikus értékű belső teret mestermű szintjén oldott meg vasbeton keretszerkezettel. Kiváló térarányok, előnyös mennyezeti bevilágítás, gondosan formált berendezés, művészeti értékű részletképzés és ornamentika jellemzik. Ugyancsak tetszetősek az épület bejáratának és lépcsőházának az építészeti részletei.

Az akkor már több évtizede vajúdo kórházépítés kérdése is a szeecesszió stílusfelfogásának idejében dőlt el. A pavilonos Erzsébet kórház az első világháború idejében épült fel a Győri úton. (3. kép) Helyét később kifogásolták, holott építésének korában a megyeszékhely kórházának a környékkel kapcsolatot tartó Győri út mentén volt a legjobb helye. Az együttes szinte minden épületén markáns jegyekkel mutatkozik a szeecesszió (erkély- és párkányrészletek, ajtók és ablakok formálása).

A siketnémák intézete a Tóth Antal utcában inkább felfogásában, mint dekorjában tartozik a szeecesszió stílusához. (4. kép) Terveit a neves budapesti építész, Hajós Alfréd (1878–1955) készítette, 1909–1910-ben épült fel. Aszimmetrikus tagoltsága a tantermi tömb és a tornaterem – igazgatói lakás félszint-eltolódásával éppen a fő nézőpontból, a város felől jövet mutatkozik.

A szeecessziós stílus néhány lakóházon is érvényesült, így a Várkerület – Ötvös utca sarkán 1910-ben épült Szüsz-házon (később kávéház, majd áruház, jelenleg banképület). Kár, hogy a karakteres ornamentikát az épületről lehántották.

2. Polygonális vasbeton-keretszerkezet mint a belső teret meghatározó architektúra a posta felvételi termében.
1913. Orth Ambrus és Somló Emil építészek terve.

Ipar és közlekedés. Az Ágfalvi úton 1909-ben épült a Vasöntöde, Alois Lang bécsújhelyi építész tervei szerint. Figyelemre méltó az öntöde 48 lakásos munkásháza, melyet Schármár Károly épített a Bánfalvi úton. (Sajnos, a négy szekcióból a második világháborúban kettő megsemmisült.) A déli tájolású nagy lakószoba-ablakok az építész erényeire mutatnak. 1900-ban épült a Gumigyár a Kőszegi út mentén – 1944-ben ez is elpusztult. 1907-ben készült el a Sotex-ként ismert, Haas Fülöp és Fiai Rt. szövőgyár, és ennek szomszédságában, 1912-ben a Sotex kolónia sűrű beépítésű, jellegzetes munkás-lakóház együttese.

A város építészeti arculatát a századelő éveiben előnyösen befolyásolta a köztéri villanyvilágítás bevezetése, (amely mellett még az 1950-es évekig gázvilágítás is működött a belvároshoz közeli egyes utcákon). 1900-ban indult az említett városi közúti villamos vasút, mely a két pályaudvart kötötte össze a belvárost is megkerülő útján.

A mikroarchitektúra. A városképben számtalan kis építmény egyben a korra jellemző építészeti illetve iparművészeti alkotás is meghatározó szerepet játszott. Közterületi órák, meteorológiai állomások, szobrok, kutak, padok sorolhatók ebbe a csoportba. A már 1869-ben megalakult Soproni Városszépítő Egyesület a 20. század elején is élénk tevékenységet fejtett ki, a Deák téren a korabeli városképre jellemző kis meteorológiai pavilont épített. 1911-ben Schármár Károly építész tervei szerint a Széchenyi téren három irányba mutató órát állított. Ez a belváros peremén markáns, a századelő szellemében fogant szép alkotás volt. Az apró zöldterületet, amelyen állt, kis artisztikus pilonokon, alacsonyan függő láncok határolták⁶⁽⁷⁾

3. A kórház sebészeti pavilonja 1915.

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Táj–település–társadalom / Kubinszky Mihály: Sopron építésze a 20. században¹ / 2. A város építésze a két világháború között: A modern építészet kezdete

2. A város építésze a két világháború között: A modern építészet kezdete

A „*második historizmus*”. A múlt század végétől örökölt historizmust ugyan a szecesszió és a Heimatstil felváltották, mégsem tudták a mediterrán görög-római architektúrán alapuló, erős történeti köteléket feledtetni, így a historizmus a 20. század során több ízben újra fellángolt. Igaz, mindig változott, modernebb, a kor technikai lehetőségeihez is igazodó formát öltött. A 20. század elején, 1910 körül jelent meg a historizálásnak az a periódusa, melyet hangulatos neobarokk alakzatok jellemeznek, és amely az egész országban „Wälder-barokk” néven vált ismert stílussá.⁷⁽⁸⁾ Az első világháború után a modern építészet szerte Európában előretört (Bauhaus, De Stijl), mellette mégis tovább éltek a történeti formák is. Magyarországon a Klebelsberg Kunó vezette kultusz-kormányzat is a historizmust szorgalmazta: az állam egyelőre nem finanszírozott modern építészeti alkotásokat, mert a társadalom azokat még a felforgató eszmékkel azonosította.

4. Siketnéma iskola. 1910. Hajós Alfréd építész (Hajós és Villányi iroda) terve.

A historizmus a reneszánsz és a középkori formákat egyaránt szívesen alkalmazta. Sopronban a háborút követő első nagy középület, a pénzügyi palota neoromán stílusban fogant, az enyhén aszimmetrikus Erzsébet utcai főhomlokzatot kis ormok koronázzák (1924–1925). Zobel Lajos és Exler Jenő budapesti építészek tervezték. Az Erzsébet Tudományegyetem Evangélikus Hittudományi Karának épülete a Deák téren, Sándy Gyula (1868–1953) budapesti építészprofesszor neoreneszánsz stílusú műve (1929–1930). A gyakran maradinak minősített stílusépítészetnek ez az alkotása mégis maradandó városképi értéket képvisel Sopronban.

A Deák tér másik végén a soproni Hárs György (1898–1971) építész – aki nemsokára több jeles épülettel gazdagítja a várost – tervezte a református templomot sokszög-alaprajzú centrális térrel, neobarokk toronnyal (1926–1929). Ő tervezte – Balogh Kovács ¹²²Sándor városi főmérnökkel együtt – a Kuruc-dombi római katolikus elemi iskolát is (1931), ugyancsak újbarokk stílusban. A historizmus mutatkozik az 1927-ben épített négy Győri úti, kétemeletes városi bérházon is. Gondos tervezésre utal, hogy a szélső épület homlokzata finoman befordul a Gyiróti útra. Hasonló szellemben épült a kórház bővítéseként a szemészeti pavilon háromszintes tömbje (1929).

Az úgynevezett „Wälder-barokk” pregnáns alkotása az Alsólőverben a Szent Imre kollégium, melyet Siegl Albin és Nagygyőri Szóts Imre budapesti építészek tervei alapján 1928-ban épített fel Hárs György, vállalkozóként. A szomszédságban, a mai József Attila úton, a később korai modern alkotásaival jogos

hírnevet szerzett budapesti építész, Gerlőczy Gedeon (1895–1975) pályadíjnyertes terve alapján, ugyancsak 1928-ban épült az evangélikus teológus otthon.

A katolikus egyház jeles középületeinek egész sorát építették ezekben az években országszerte, Fábián Gáspár (1885–1953) historizáló tervei szerint, nagyrészt neobarokk stílusban. Sopronban az Isteni Megváltó Leányai tanító rend 1927-ben elkészült új iskola- és zárdaépülete – a mai óvónőképző – tartozik közéjük. Kár, hogy a hatalmas együttesnek csak a déli fele épült meg, s így az utcai főhomlokzat is torzó maradt. A Deák téren léptéket meghatározó, háromszintes homlokzattal és markáns tetőidommal mutatkozik az Esterházy-hitbizomány tisztviselői lakóháza, Hárs György alkotása (1930). Az épület a telek Kisfaludy utcai oldalán felépült párjával együtt 10 kényelmes lakást nyújt. A korszakot egy kiváló épület zárja: a Schármár Károly által tervezett Deák téri tíz tantermes elemi iskola (1931). A kétemeletes tömb változatos homlokzata már elszakad a történelmi stílusoktól és alkotójának finom kompozíciós készségét mutatja. A modern építészet elterjedésének mezsgyéjén Schármár Károly több jellegzetes alkotása közül ki kell emelni a Lőver körút és a Deákkúti út elágazásában 1931-ben épített Zergényi-lővert, mely alaprajzában és kompozíciójában egyaránt kimagasló értéknek tekinthető.

A városrendezés. A felsorolt épületekből három – a teológia, az Esterházy lakóház és az evangélikus elemi iskola – a városnak ez időben megvalósított nagy rendezési munkájához szolgál méltó keretként: a Rák-patak beburkolásával kelet felé kibővítették és lezárták a Deák teret (1930). Ezzel érdemben folytatódott Wálder József városrendezési tervének megvalósítása.

Már 1886-ban megkezdtek az Erzsébet utcában levő régi evangélikus temető felszámolását, a történeti értékű régi sírköveket a városi múzeumnak berendezett Lenk-villa kertjébe vitték át. Az Erzsébet utca keleti oldala – a temető felszámolása következtében – hosszú szakaszon beépítetlen volt. A terveknek megfelelően itt nyitották meg a mai Kis János utcát – az akkor még csak tervezett Mátyás király utca új szakasza felé. Az új utca torkolatában épült az említett „pénzügyi palota”, majd tíz évvel később egy új bérház-együttes. Ez a két háború közötti egyik igen fontos városképi előrelépés Sopronban. Mintegy rögzíti az Erzsébet utca szerepét a belvárosnak a Lőverek irányába történő „nyitásához”. Ahhoz a gondolathoz csatlakozik, hogy a Lőverek felé a vasút felett biztosított egyenes tengelyű összeköttetést architektonikusan is hangsúlyozni kell. Kár, hogy ez az összeköttetés, az e célból tengelybe helyezett mai József Attila úttal máig sem jött létre. Az 1920-as évek végén kiépül az Alsólőver városias beépítésű része a vasút és a Szegély út (ma Mikoviny út) között. A Hunyadi János úton (akkor még Nyúl utca) változatos homlokzati kialakítással, szabadon álló és zártosú családi házak épülnek, a József Attila úton (akkor Felkelő út) és a Madách Imre utcában sorházakat épít a Boór cég. Tíz évvel később a Csengery utca és a vasút közötti terület épül be zártosúba illő földszintes házakkal. Ekkor nyitják meg az azidőben a Deák térig vezető Arany János utcát is, amelyben ugyancsak néhány architektonikusan értékes családi ház áll.

5. A Forster gyarmatárú-kereskedés raktára. 1921. Schármár Károly építész terve.

1938-ban a győri pályaudvartól a belváros felé induló régi Király utcát folytatva, a Deák tér és a Széchenyi tér közötti áttöréssel kiépítették a Mátyás király utcát. Ez a két háború közti időszak legjelentősebb városrendezési munkája. A forgalmat javította, az út keleti oldalán épült házak sora a modern építészet tetszetős seregszemléje lett, ugyanakkor a Széchenyi téri régi barokk Tschurl-ház elbontása maradandó sebet ütött a belváros peremén⁸⁽⁹⁾. A mai Wesselényi (akkor Esterházy) utca és a Frankenburg út között egy kertészet igénybevételével építették ki a Vörösmarty utcát (1935), mely a

6. A Selyemgyár munkáslakóháza, 1925. Füredi Oszkár építész terve.

Deák téren át a Fapiac felé haladva egy elképzelt körút szakaszát képezte. Ugyanakkor megnyitották a Zsilip utcát is. A Vörösmarty úton két- és háromszintes zárt sorú beépítés, a Zsilip utcában előkertes családi házas beépítés volt előírva. A Deák térről indított Pázmány Péter utca a Rákóczi utcáig épült volna, de ez félbemaradt. 1918-ban készítette el a város a Lőver körút terveit. Az építkezéshez 1919-ben fogtak hozzá, egyelőre árkokkal szegélyezett makadám úttal a Felsőlővertől a Várisig. 1929–1930-ban csatornázott szelvénnel kiépült az Erzsébet kert és a Hackstock-lőver (Hársfa út torkolat) közötti szakasz, ez korábban a Felsőlőver út fásoros kezdete volt. 1923-ban tervezték, majd megépítették a körút Alsólőveri szakaszát a Szegély sortól a mai Vas Gereben utcáig, ennek a mentén ekkor még a régi Tompos téglagyár maradványai álltak. A körút délkeleti nagy íve csak négy évtizeddel később, 1965-ben épült meg, amikor is [125](#) az egész körutat korszerűsítették és az árkos vízelvezetésű szakaszokat csatornázták. Az 1920-as években épült az Alsólőverekben a Szerpentin út (Winkler út) is.

A modern építészet kezdete Sopronban. Magyarország a húszas évek általános retrográd szemléletű építésze után 1930 körül zárkózott fel a modern építészethez, éppen amikor az Nyugat-Európában – a diktatúrák és a demokráciák országaiban egyaránt – megtorpant. Főként a budapesti építészek teljesítménye világraszóló. Bár vidéken szerényebb mértékben hódított ez a felfogás, Sopron a modern építészet meghonosításában országos viszonylatban is élen járt.

7. Mikovényi út 40. családi lakóház. 1934. Füredi Öskár építész terve.

Elsősorban néhány tehetséges soproni építésznek nyújtott nagy lehetőséget az új utca-áttörések szegélyeinek beépítése, a város üdülő-idegenforgalmának a fellendüléséhez szükséges épületek és a társasház-építést megkönnyítő új törvény. Mellettük fővárosi építészek is alkottak városunkban.

A Forster gyarmatárkereskedés részére Schármár Károly 1921-ben udvari raktárépületet tervezett, ez mintegy a modern építészet rejtőzködő nyitánya Sopronban. (5. kép) Ám nemsokára nyíltan is bevonult az új építészet a városba, először a müncheni iskolázottságú Füredi Öskár (1890–1978) bátor épület-kompozícióival. A Trebitsch Selyemgyár részére 1925-ben épített négyszintes Csengery utcai munkáslakóháza ugyan még komfort nélküli lakásokat nyújt a lakóknak, de nyerstégla-falazatú tömbje ideplántálta a Bauhaus szellemét. (6. kép) Ezt követték Füredi igényes családi házai: Bettelheim Lipót részére építette 1933-ban a Hunyadi utca 32., Horn Vilmos részére 1934-ben a Balogh Kovács Sándor (ma Mikoviny) út 40. (7. kép), Prickler János részére 1940-ben a Fenyves sor 10. számú házat. A markáns megjelenésű Zsidó Polgári Otthon

8. Társasház az Erzsébet utca és Kis János utca sarkán. 1931–1932. Hárs György építész terve.

1932-ben készült el a mai Csatkai Endre utcában, 1934-ben a Lőver uszoda új épületei, 1937-ben a Deákkúti úton a Hernfeld panzió, 1938-ban a Mátyás király utca áttörésénél a Deák téri sarokház és a Deák téren a 49. sz. épület, mindkettő többlakásos társasház. Valamennyi Füredi kimagasló építészeti képességeiről tanúskodik.

Hárs György az Erzsébet utca és a Kis János utca sarkán, a városképet meghatározó jelentőségű társasházat épít 1931–1932-ben. (8. kép) Röviddel ez után a Béke úton és a Zrínyi utcában családi házakat tervezett a modern építészet szellemében, ezt tükrözi a várasi Vöröskeresztes diáküdülő is. Majd 1943–1944-ben – Winkler Oszkár társtervezővel – a Lackner Kristóf utca 1–5. számú társasházat tervezte.

Winkler Oszkár (1907–1984) első ismert épülete egyben a korszak legjelentősebb soproni alkotása a modern építészet szellemében: 1935-ben építi a kiemelt középső tömbjével, lekerekített erkélyeivel majesztétikus megjelenésű Frankenburg út 6. számú társasházat. (9. kép) Követik ezt a Károly-magaslati kilátótorony (1935), az István menedékház (1939), a Vörösmarty u. 10. számú társasház (1939), az utca rendjébe szépen igazodó Erzsébet u. 6. számú üzlettel összekötött lakóház és több szép családi ház. Az egyetemi menza és kollégium épületének megvalósítása áthúzódott a háború utáni korszakra (1943–1952).

9. Frankenburg út 6. társasház. 1935–1936. Winkler Oszkár építész terve.

Somlai Aladár⁹⁽¹⁰⁾ épületeit elegáns, nemes architektúra jellemzi. Ez leginkább az Arany János utca 2. és 6. számú, Schwarz és Bauer családi házaknál, valamint a Mátyás király utca 1–3. számú társasháznál mutatkozik. (10. kép) Ez utóbbinál még a lépcsőházak elrendezésének ötlete is kvalifikált építésze utal. Somlai nevéhez fűződnek a Mátyás király u. 13. és a Pázmány Péter u. 1. számú társasház-építések is.

A Városi Mérnöki hivatal részéről Greilinger Rezső építész tervei alapján valósult meg két lépcsőben (1934 illetve 1936) a Lőver szálló együttese, a közrefogott étteremmel.¹⁰⁽¹¹⁾ Az első épület földszint+2 emeletes, a második egy szinttel több. A tetőtérbe vágott napozóteraszok és az eléjük épített rizalitok tetszetős megjelenésűek voltak.

Az újságíró-szövetség üdülőjének építését 1943-ban kezdték meg, Tömböly Dénes budapesti építész tervei szerint. A háború végén az épület tető alatt volt, de még nem készült el. 1954–1957 között Füredi Oszkár tervei alapján új rendeltetéssel szanatóriumnak építették át, architektúrája azonban az eredeti jelleget tükrözi. (11. kép)

10. Mátyás király utca 1-3. társasház. 1937–1938. Somlai Aladár építész terve.

1971-ben Kun Attila (1924–1983), ÁÉTV (Általános Épülettervező Vállalat) tervei alapján új előcsarnokkal és épületszárnnyal bővítették, egyúttal korszerűsítették.

Városunkban a budapesti Körmendy Nándor (1894–1969) pályadíjnyertes terve szerint épült a Kuruc-domb tövében a Szent István templom (1939–1942), Árkay Bertalan (1901–1971) tervei alapján az OTI székház (1940). Benkhardt Ágost tervezte a József Attila utcai hadapródiskola fedett uszodáját. A népieskedő német építészetet a bécsi Prof. Schusternek a Fésűsfonógyár számára tervezett Besenyő úti kétszintes lakótömbjei képviselik, zsalus ablakokkal és markáns kontyvetővel (1943).

Sopron ipara a két háború között a Trebitsch Selyemgyáron kívül a budapesti Román Ernő építész által tervezett Selyemárugyár Rt. épületével gazdagodott 1928–1929-ben. A város átellenes végén 1925-ben épült fel Füredi Oszkár tervei alapján a Pamutipár. A szintén jeles pesti építész Quittner Ervin (1891–1945) tervezte az Ágfalvi úti Fésűsfonógyár Rt. üzemét (1933–1934).

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Táj–település–társadalom / Kubinszky Mihály: Sopron építésze a 20. században1 / 3. A második világháborútól a forradalomig: Az újjáépítés

3. A második világháborútól a forradalomig: Az újjáépítés

A Sopront ért sorozatos légitámadások súlyos károkat okoztak a város épületállományában.¹¹⁽¹²⁾ Statisztikai adatok szerint a magyar vidéki városok között Sopron volt az egyik legtöbbet szenvedett. Elpusztult – sok műemlék mellett – néhány, a 20. század első évtizedeiben épített alkotás is, így a Hajós Alfréd által tervezett zeneiskola (egyor szabadkőműves páholy), a Hárs György által tervezett Domonkos konviktus a Deák téren és a Vöröskeresztes otthon a Várison. Megsemmisült a Gumigyár, megrongálódott megannyi más épület is.

11. Tömböly Dénes építész tervei szerint kezdődött az újságírók üdülőszállodájának építése, melyet Füredi Oszkár (GyTV) építész tervei szerint Állami Szanatóriumként fejezték be 1957-ben.

A romeltakarítást követően megindult az újjáépítés. Az egyik első épület a GYSEV motorszereelő-műhelye volt (Nogga Árpád mérnök és Kalmár Dezső építész, 1946). Az újrainduló ipar is kezdett ismét építkezni. Még a modern építészet két háború közti jellegében épült a Fésűsfonógyár sporttelepe (1949) és a Zárgyár kultúrháza a Csengery utcában (1950). Az első nagy építkezés a mai Vándor Sándor úton az Épület-asztalosárugyár volt (1950–1951), sédtetős vasbeton-keretvázás csarnokával és irodaépületével a modern, funkcionalista ipari építészet kimagasló alkotása. Mindhármát Winkler Oszkár tervezte. Számos foghíj még évtizedekig emlékeztetett a háborúra, közülük az egyik legbántóbb és csak a nyolcvanas évek végén beépített a belvárosban, az Új utca és Szent György utca sarkán tátongott.

1951-ben, a Rákosi korszak kultúrprogramjának értelmében kötelezővé lett a szovjet mintára historizáló szocialista-realista építészet alkalmazása. Ez a „szocreál” irányzat a sztálini érával együtt két év múlva véget ért, ez idő alatt az akkori kormányzat által határközeli fekvése miatt amúgy is mellőzött városunkban nehéz portikusok és timpanonok szerencsére nem épültek. Célszerű kompozícióval és nagyon mértéktartó ornamentikával épült fel 1951–1952-ben az Erzsébet kert mellett az egykori malátagyár helyén a Sotex kultúrház, Winkler Oszkár tervei szerint. Homlokzatán a tervező [130](#) vakolt ablakkeretekkel kényszerült igazodni az „előírásokhoz”, a belsőépítész Németh István szocreál adaléka az óta már lefeslett a házról.

Lakásépítés. A városépítészetben a keretes beépítés volt a szocreál irányzat eszménye, ebben a jellegben épült a romba dőlt Deák téri házak helyén és a Domonkos kert részleges igénybevételeével 1954-től a Mátyás király utca és Lenkey utca közötti tömb. Építése a Kis János utca oldalán még 1958-ig elhúzódott. Kapui, ablakai, erkélyei viszonylag szerényen tükrözték ezt a mindössze néhány évig kötelező érvényű stílusfelfogást. Mindezeket az épületeket a Sopronban már 1948-ban megalakult állami tervezőiroda vezetőjeként Winkler Oszkár tervezte. Amikor a Kisfaludy utcában Hell Géza, GYTV (Győri Tervező Vállalat, ill. jogelődje és jogutódja) 1955-ben a csökkentett alapterületű és komfortú, az akkor úgynevezett „CS” lakásokkal felépítette többszintes lakóházait, az épület dísztelen homlokzata már ismét modernnek

tűnt.

A családi házas lakásépítés az 1950-es évek közepén szórványos kezdeményezésekkel indult meg. A Cseresznye sor és az Ady Endre út közti területen, a Szent Mihály domb északi lejtőjének utcáiban, a Pócsi-dombon és a város más lakóterületein üresen álló telkekre illetve foghíjakra először többnyire az építészeti minőség minden igénye nélkül épültek mintegy 100 m² alapterületű, kétszobás házak, sáttortetővel vagy félkontyútetővel, gyakran az épület tömbjéből kilépő előtérrel, melyhez színes PVC-hullámlapokkal fedett ormóttan lépcső vezetett fel. Az országos lakásínséget, amely még mindig a második világháború öröksége volt, ezek csak kis mértékben enyhítették.

A mellőzött Sopronban középület alig épült. A győri pályaudvaron ideiglenes felvételi épületet alakítottak a romokból (1953–1954). A határőrség több kisebb épületet emelt. Az ugyancsak romos egykori Líceumi Diákotthonból Kubinszky Mihályné (GYTV) tervei szerint épült a Hunyadi iskola az Alsőlőverben (1954–1957). Ebben a korszakban már bontakozott a műemlékvédelem, amelynek külön fejezetet kell szentelnünk.

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Táj–település–társadalom / Kubinszky Mihály: Sopron építészete a 20. században¹ / 4. A forradalomtól a rendszerváltásig: A bővülés

4. A forradalomtól a rendszerváltásig: A bővülés

Az általános rendezési terv. A 20. század utolsó évtizedeiben a város fejlődését alapvetően a Winkler Oszkár és Kubinszky Mihályné által készített általános rendezési terv (1961) határozta meg, melyet programszinten a már néhány évvel korábban megfogalmazott programterv rajzolt ki. Fő érdeme, hogy jól jelölte ki az új, nagylélekszámú lakótelepek helyét, jótékony távolságot tartva a belvárostól, mégis megfelelő kapcsolatban vele. Ez főként a Kőfaragó téri, majd a Jereván lakótelepre érvényes. Érdeme ennek a rendezési tervnek, az is, hogy megvetette a keleti iparterület alapjait, ami éppen a századvég gazdasági fellendülése idején bizonyult előnyösnek. Itt kell megemlíteni – az építészeti alkotások időrendjében előrenyúlva –, hogy 1982-ben S. Zlamál Ilona, VÁTI (Várostervezési Tudományos Intézet)¹²⁽¹³⁾ újabb általános rendezési és szabályozási tervet készített, mely 1994-ig volt érvényben. Érdemben két évtized fejlődését követte és az újabb adottságokat rögzítette. 1994-ben az Urbanitás Tervező és Tanácsadó Kft. (vezető tervező Berényi Mária, munkatársak Pap Klára, Winkler Gábor, Mezey András, Koch Péter és mások) újabb általános rendezési tervet készített. Ennek érdeme, hogy „nagyterületi kapcsolatok” címen a Sopronhoz csatlakozó burgenlandi területet, vagyis a 70 éve elszakított vonzáskörzetet is figyelembe veszi, mintegy számítva az Európai Unióhoz várható csatlakozásunkra. Ebben a tervben szerepel az 1991-ben a Lőverplan Tervező Iroda által már javasolt, a várost elkerülő forgalmi út is. Ebben a századvégen érvényben levő tervben szerepel a Lőverek jellegvédelmének igénye, a táj- és természetvédelem is. A terv az Intézményterületekkel foglalkozó résszel is jeleset produkált. *A foghíjbeépítések.* Sopron legújabb kori építészete értékes teljesítményének tekinthetők a jó foghíjbeépítések. Szükségüket egyrészt a háborús pusztítások, kisebb részben a régi, elavult beépítések szanálásai okozták. A legfontosabb volt a belváros foghíjainak bezárása.¹³⁽¹⁴⁾ A belvárosi foghíjbeépítések között a Winkler Oszkár tervezte Templom u. 23. számú a legszolidabb (1959). (12. kép) Feltűnést nem keltő, jó arányú homlokzata örökségnek mondható.

¹³¹

12. Templom utca 23. foghíjbeépítés, 1959. Winkler Oszkár (GyTV) építész terve.

A fiatalabb nemzedék által tervezett és megépült foghíjbeépítések közül Erdeős László (GYTV) Orsolya téri egykori „Gyóni-háza” (13. kép) követi az utca rendjébe simuló megjelenést. Az ugyancsak általa tervezett Szent György u. 18. számú épület fogazott homlokzata előnyös lakás-alaprajzot és főként benapozást tett lehetővé (mindkettő 1962-ben készült el). Érdeme, hogy merész megjelenése radikálisan szakít azzal a korábbi axiómával, hogy műemléki együttes állományában a mi korunk architektúrája csak tartózkodó, „denikotinizált” homlokzatokkal, illetve kompozícióval mutatkozhatik. Erdeős épülete sikeres volt, mindenkinek elnyerte tetszését, csakúgy mint Sedlmayrné Beck Zsuzsa (VÁTI) 1971-ben épült foghíjbeépítése a Várkerületen, bejáratnál a Hátsókapu felől is. A markáns tetőidommal és ötletes alaprajzzal megkomponált épület a Várkerületnek azon pontján áll, amely az Ötvös utcán érkező előtt feltárul. (14. kép)

13. Foghíjbeépítés az ún. „Gyóni ház” helyén az Orsolya téren. 1962. Erdeős László (GyTV) építész terve.

14. Foghíjbeépítés a Várkerületen. 1967–1971. Sedlmayr Jánosné (VÁTI) építész terve.

A Roth János, LAKÓTERV (Lakóépülettervező Vállalat) által tervezett, szintén 1971-ben felépült posta-oktatási épület a Széchenyi tér látképében nemcsak a bombázás ütötte rést töltötte ki, hanem eltakarta a korábban mutatkozó nagy tűzfalat is.

134Régi, elavult, műemléknek nem nyilvánuló földszintes épületek helyén további jó – foghíjbeépítésnek minősülő – kiegészítések épültek a Színház utca és az Ógabona tér között, immár mindkét oldalon zárt homlokzatsort biztosítva. Ugyancsak beleillik a városképbe az élelmiszerbolttal a földszintjén megépült Várkerület 100–102. számú épület (tervező Erdeős László, GYTV, 1964), amely a régi telekosztással ellentétben nem három épülettel, hanem egységes tömbbel zárta a foghíjat.

Sokáig húzódott, több terv és tervpályázat nyomán végül is Kévés György és Kövi János építészek terve alapján épült be a Szent György utca és az Új utca sarka (1988). Itt – a háború utolsó napjaiban lerombolt – öt lakóház helyén több homlokzatra bontott és így most is kisebb házegységeket tükröző lakóház épült, a pinceszinten a római kori emlékek bemutatásával, a földszinten üzletekkel, az emeleteken lakásokkal. Az építkezés idején a kortárs építészet a posztmodern válságot élte, ennek jegyeit a Kévés-féle épület homlokzata is mutatja. A belső udvar árkádjai mai eszközökkel utalnak a belváros megannyi szép, reneszánsz árkádjára.

A városkép szempontjából jelentős foghíjbeépítések egész sora egészíti ki a Deák teret és a Frankenburg

utat. A Deák tér keleti részén falazóblokkos építéstechnikai rendszerben két lakóház épült. A Deák tér 12. számú házat tanári lakások részére az Egyetem építtette (Kubinszky Mihály és Somfalvi György terve, 1968), a Deák tér 21–23. számú épület Hárs György életművének egyik utolsó alkotása.

Épültek utólag kevésbé szerencsésnek és értékesnek ítéltető foghíjbeépítések is. A Tűzoltóság bejáratát képező épület merev és nem elég karakteres homlokzattal mutatkozik a Várkerületen. Kifogások érték Erdeős László másik Orsolya téri épületét is, amely a Lunkányi-ház helyén épült és magas talapzatával, valamint a történetitől eltérő párkánymagasságával idegen hatást keltett a belvárosban, holott a Szent György utca felől érkező előtt kibontakozó látványa jó átmenetet képez az alacsonyabb „Lábas-ház” és a magas Orsolya téri iskola között (valójában ez az épület borította fel már a múlt században a tér intimitását).

A legnagyobb vitát a várkerületi rondella váltotta ki. A várfalnak ezt a szakaszát, mely a bombázás révén táruult fel, legtöbbször a városkép értékes gazdagodásának fogták fel, pedig a pusztítás bántóan megbontotta a Várkerület egységét.¹⁴⁽¹⁵⁾ Elszalasztott lehetőségnek kell minősíteni az egyébként tökéletes elrendezésű Színház utca 5. számú házat (tervező Dercsényi Pál, épült 1991–1992-ben). Itt a régi földszintes épület tetőkontúrját egy legalábbis vitatható műemléki előírás miatt konzerválták és ezzel a megyeháza tűzfala továbbra is mutatkozik a Lackner Kristóf utca felé, pedig helyes foghíjbeépítéssel itt is zárttá egészülhetett volna a „várkerület”.

Lakásépítés, a lakótelepek. A lakásínség enyhítésére a nagyipari építési módot választotta a központi kormányzat. A házgyári panelokkal történő lakásépítés 1965-ben indult meg Budapesten; a vidéki üzemek közül 1968-tól termelt a győri „házgyár”, mely Sopront is ellátta. Az előregyártott, ajtókkal, ablakokkal is ellátott falpaneleket és a födémpaneleket közúton szállították Sopronba.

135

15. A tízezer lakosú Jereván lakótelep építése 1971-ben kezdődött házgyári panelos szerkezettel és ennek megfelelő architektúrával.

1968-tól kezdve elsőként az 1 100 lakásos Kőfaragó téri lakótelepet építették fel. Az épületek túlnyomórészt négy emeletesek, mert ennél a magasságnál az előírások a felvonót még nem tették kötelezővé. Egy középmagas épület az Arany János utcában felkiáltójelként mered ki a lakótelepből. A lakótelep hosszú tömbjei az időközben forgalmi útvonallá előlépett Csengery utca külső szakaszát szegélyezik. Előnyös az együttes belváros közeli helyzete, külső és belső látképei. Városszerkezet tekintetében viszont hátrányos, hogy elvágta a Wesselényi utca – Vörösmarty utca – Frankenburg út – Deák tér útvonal csatlakoztatási lehetőségét a Fapiachoz és a Híd utcához, ezzel meghiúsult egy belváros-közel körút folytonossága. Terveit és a hozzá tartozó foghíjbeépítéseket 1968–1974 között Erdeős László, Varga László és Winkler Oszkár (GYTV) készítették, később Foltányi Miklós is bekapcsolódott a munkákba. A Kőfaragó tér 2. foghíjbeépítést Winkler Oszkár, az együttest kiegészítő Magyar u. 23–25. számú ház terveit Szánthó Gyula készítette.

A legnagyobb soproni lakótelep Jereván névvel a város északnyugati részében, a történeti belvároshoz közel, kedvező helyzetben épült, előkészületei 1971-től folytak. (15. kép) Az építést országos tervpályázat előzte meg. A lakóházakban 3 000 lakás épült. A házigyári elemekből épített házak részben öt, részben 12 szintesek. A lakótelep északnyugati peremén kiágazó utcák mentén alagútszalus technológiával épült négyszintes épületek állnak. Az íves útvonalak és a fogazott homlokzatok változatosságot biztosítanak a lakótelepnek. Nevét a testvérváros Jerevánról kapta.

136

16. Alagútszalus technológiával épített többlakásos házcsoport a Mikovényi úton.
1983. Vajda Géza (GyTV) építész terve.

A tervpályázaton Callmeyer Ferenc építész és munkatársai (LAKÓTERV) nyerték el az I. díjat. Ennek alapján Foltányi Miklós és Halmi Nándor készítették el a részletes rendezési tervet. 1976-ban, az addig végzett munkákat figyelembe véve Pécsy György, Tolnay Lajos és Vajda Géza (GYTV) a rendezési tervet átdolgozták. A mintegy 10 000 lakos befogadóképességű lakótelep – már nagyságánál fogva is – a város fejlődését tekintve elsőrendű jelentőségű. A vele egyidőben Magyarország más városaiban épült paneles

lakótelepekkel összehasonlítva, városépítészeti tekintetben is kedvezőnek ítéltető. A lakótelephez tartozó két iskola közül a 16 tantermeset Lang János (GYTV) tervezte.

A francia Outinord alagútzsalus rendszerben¹⁵⁽¹⁶⁾ épült 1971–1978 között a háborúban elpusztult egykori Károly király laktanya – a későbbi Rákóczi hadapródiskola – területén a József Attila lakótelep. Északi oldalát törtvonal mentén álló, fogazott alaprajzú tömb zárja, merőleges erre a négy önálló – önmagában is fogazottan tagolt – tömb. A régi jegenye- és vadgesztenyefák egy részét sikerült megmenteni. A tervező Ligeti Gizella (LAKÓTERV, Budapest) ötletes és előnyös alaprajzi megoldáshoz jutott az egykarú lépcsők révén (amelyekhez az előírást meghaladó számú lépcsőfok miatt külön építési főhatósági engedély volt szükséges).

137Házgyári panelekból épült fel az Ibolya úton három középmagas ház (tervező: Tolnay Lajos és Pécsy György, GYTV), alagútzsalus rendszerrel a Mikoviny úti lakóházcsoport (tervező: Vajda Géza, GYTV). (16. kép) Ez utóbbinak nyeregterős, tetszetős épületkompozíciója a korábbi, úgynevezett tömeges lakásépítéshez képest előnyös előrelépést jelentett. Mind a három lakótelep lakosainak kiszolgálására épültek óvodák, iskolák, üzletek.

Már 1965-től a Lőver körút mentén az Erzsébet kert és a Felsőlőver között mindkét oldalon négyszintes, kocka alakú lakóépületek épültek országos típusúterv alapján. A Cseresznye sor és a Hársfa sor közötti termőföldet Varga László (GYTV) tervei alapján különböző magasságú épületekkel (földszintestől a három-szintesig) telepítették be, míg a Lőver körút mentén – az uszoda alatti szakasz nyugati oldalán – négy, négyszintes tömbház épült (tervező Varga László, GYTV). Az Ibolya úton, a korábbi dűlőút-szakaszt a Cseresznye sor és az Ady Endre út között forgalmi útnak építették ki, ennek keleti oldalán 1979-ben zárt sorban többalakos épületeket emeltek, amelyeket Jáky György, SZÖVTERV (Szövetkezeti Tervező Vállalat) tervezett. Sorházas beépítések az említett Kuruc-dombi és a Pócsi-domb tövében épített lakásokon kívül 1975-ben az Ikva-parti Fűzfá soron is létesültek. Az egyes szakaszok tervezői: Sólyom Miklós, Kónya István, illetve Kubinszky Mihály és Somfalvi György.

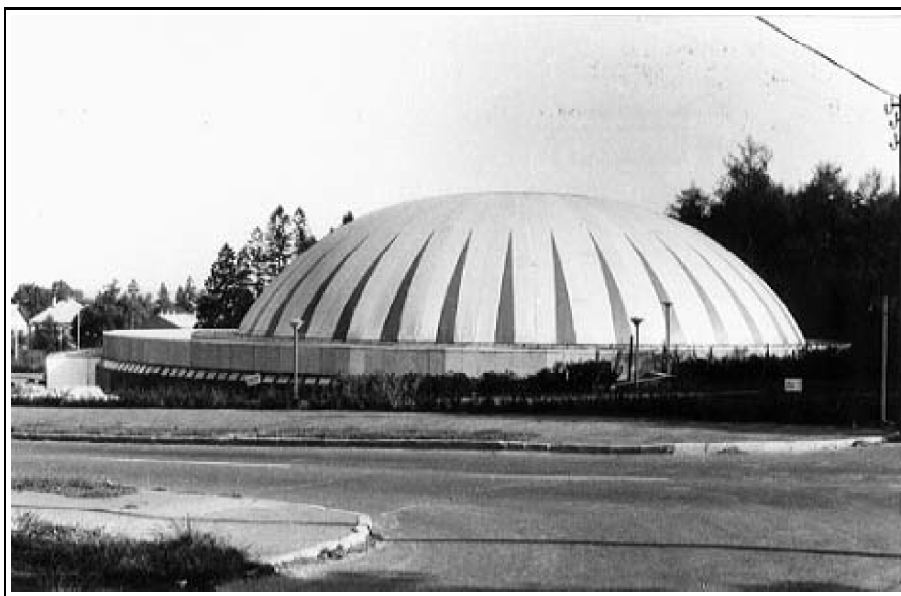
Szabadon álló családi házak a város különböző területein nagy számban épültek. A korábbi földszintes elrendezéseket egyre nagyobb hányadban váltották fel a kétszintes – emeletes illetve tetőtér-beépítéses – megoldások. Így épült be a Pócsi- és az Egeredi-domb a vasútvonalakkal párhuzamosan haladó Felsőbüki Nagy Pál úttól egészen a Keresztúri útig, az Újteleki városrész, a Kuruc-domb, a Bécsi-domb lejtője és a Lehár Ferenc utca környéke.

A korszak végén a győri pályaudvar előtt, ahol évtizedekig tátongtak a lebontott háborús romok, Ruttkay Gyula (Veszprémi Tervező Vállalat) tervei alapján nagyvonalúan rendezték az Erzsébet utca – Csengery utca – Arany János utca – állomás-előtér közti területet, melybe már korábban beépítették a határőrség irodaépületét (ma középiskolai kollégium). Az állomás-előtér a nyugati oldalán kibővült, a pályaudvarral szemben a Bartók Béla úttal zárul. A mélyen lehúzott párkányú lakóépület-tömbök megőrizték a környezethez illő helyes méreteket, a kívánt gazdaságos laksűrűséget részben a keretes beépítést kiegészítő belső házssorral biztosították. A város északkeleti peremén az 1980-as évek vége felé épült Ív utcai lakótömb 104 lakással is eléri a lakótelep méreteit. Az erkélyekkel szépen tagolt épületek téglapanel szerkezetűek, tetszetős megjelenésükhöz a magastetős kialakítás is hozzájárult (tervező: Hidasi Jenő, épült 1988–1992.) A Móricz Zsigmond utcába jól illő, elegáns belső udvarral, változatos megjelenésű irodákkal és üzletekkel kiegészített lakóház Kravár Ágnes műve (1989), ez a Makovecz iskola egyetlen soproni épülete.

A középületek. A hatvanas-hetvenes években fejlődő város több jelentős középülettel gazdagodott. A

Lackner Kristóf utca mentén az egykori nádas helyén épült az autóbusszpályaudvar (1966), mögötte az új piac két nagy vasbeton-védőernyőjével (Medvedt László, LAKÓTERV). A Lenkey utcában Ujváry Rudolf, MTTV (Győr-Sopron megyei Tanács Tervező Vállalat) tervei alapján új rendelőintézet zárta be az utcasort, a régi Boór garázs helyén. A szállodák és üdülők is megújultak.

138

17. A Lőver uszoda Graboplast kupolával fedett csarnoka, 1975–77. Tolnay Lajos (GyTV) építész terve.

Az úgynevezett „600 ágyas” szakszervezeti üdülőt Cserhalmi József és Hegyi György építészek tervezték (GYTV, 1973), a lóversenypálya helyére a Lőver körúton a régi Lőver szállóval szemben. Fenyves szálló néven az egykori turistaház helyére már 1965-ben új szálloda épült Kisdi Pál – Perczel Dénes, KÖZTI (Középülettervező Vállalat) tervezésében, ezt Winkler Gábor (MTTV) tervei alapján 1982-ben egy, az erdőbe hajló oldalszárnnyal megtoldották és korszerűsítették. Ma ez hallgat a Lőver szálló névre.¹⁶⁽¹⁷⁾ Kun Attila (ÁÉTV) tervei alapján 1971-ben új épületszárnnyal bővült a lőveri Állami Szanatórium. A belvárosi Új utcában háborús foghíj beépítéseként Ujváry Rudolf (MTTV) tervei alapján 1981-ben épült a Palatinus szálló. Az Egyetem együttese új könyvtár, kollégium és menza épülettel egészült ki – Kiss Imre építész (ÁÉTV) tervei alapján, 1978-ban.¹⁷⁽¹⁸⁾ 1979-től Vajda Géza tervei szerint három bölcsőde épült Sopronban (József Attila lakótelep, Paprét és Bánfalván az Ady Endre út végén). Hidasi Jenő tervei szerint bővült a Hunyadi iskola, az említett két új iskola a Jereván lakótelepen épült.

139

18. A GySEV új pályaudvari épülete. 1975–1977. Szánthó Gyula építész terve.

A hetvenes évek két legjelentősebb új középülete Sopronban a fedett uszoda és az új pályaudvar. Az uszoda Tolnay Lajos (GYTV) tervei szerint épült fel (1975–1977), túlnyomással fenntartott, színes Graboplast kupolával (17. kép), majd 1984-ben fatartós, végleges és jó hőszigetelésű tetőt kapott. Az uszoda kör alaprajzú gömbszelet kompozíciója egyértelműen a Lőver körút ívéhez igazodik, nem a 33 méteres medencéhez, ami azt bizonyítja, hogy a tervező a városképet elsődlegesnek ítélte. Ez jellemző, pozitív kortűnet. Az 1954-ben felépült ideiglenes győri vasútállomás helyett a GYSEV reprezentatív architektúrájú, új pályaudvar-épületet emelt, Szánthó Gyula tervei szerint (1975–1977). (18. kép) Az állomás-előtér oldalán az óratorony a Mátyás király utca tengelyében tart kapcsolatot a várossal, a másik oldalán a modern, acél-rácsostartós perontetők a külvilággal. Mindkét épület a hatvanas-hetvenes évek korszakának elsőrendű alkotása.

19. Szakközépiskola a Ferenci János utcában. 19. Lang János (GyTV) építész terve.

A nyolcvanas évek jeles középületeinek sorából először a Ferenczy János utcai szakközépiskolát kell említenünk, amelynek Lang János (GYTV) volt a tervezője (19. kép). Az L alakú beépítés városképileg előnyös, az épületnek átlós irányra szerkesztett aula–udvar tengelye hangulatos, sokcélú belsőépítészeti elem. Megoldatlan tetőzete miatt kevésbé mutatós, a város életében mégis jelentős a rétegelt fatartós szerkezettel épült sportcsarnok a Lackner Kristóf utcában (1988). A Sörházdomb oldalán az egykori Proszwimmer-gesztenyés területét a Lőverbe jól illő apartman-szálloda-pavillonok (Solar) foglalták el, ezeket Jurcsik Károly tervezte. A Lőver körút jobboldalán, arra merőleges tömbként, markáns tetőidommal épült a Sas-vendégfogadó (penzió, étterem, fodrászat) Hidasi Jenő tervei szerint (1988).

Ipari építkezések. A Somfalvi úton 1972-re felépült a GYTV-ben tervezett AFIT (autófelszerelési cikket gyártó üzem), mely később további üzemi épülettel bővült. Sopronban az első rétegelt-ragasztott tartókkal épült raktárakat is az AFIT telephelyén létesítették. Nagyszabású ipari rekonstrukciót hajtott végre az 1965–1969 években az Ágfalvi úti Vasöntöde, 1970-ben korszerű új Hőerőmű épült ugyancsak a Somfalvi úton. Szinte folyamatosan korszerűsítette üzemi épületeit a Sörgyár, markáns víztornya a város sziluettjében is mutatkozik. Itt kell megemlíteni a Dalos-hegyre települt televíziós adótornyot (1970), mely előnytelenül kiált bele a Soproni hegység szép látványába. A város javaslatát, hogy telepítsék a Bécsi dombra, az építtető költségtöbblet miatt elutasította.

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Táj–település–társadalom / Kubinszky Mihály: Sopron építészet a 20. században / 5. A műemlékvédelem

1415. A műemlékvédelem

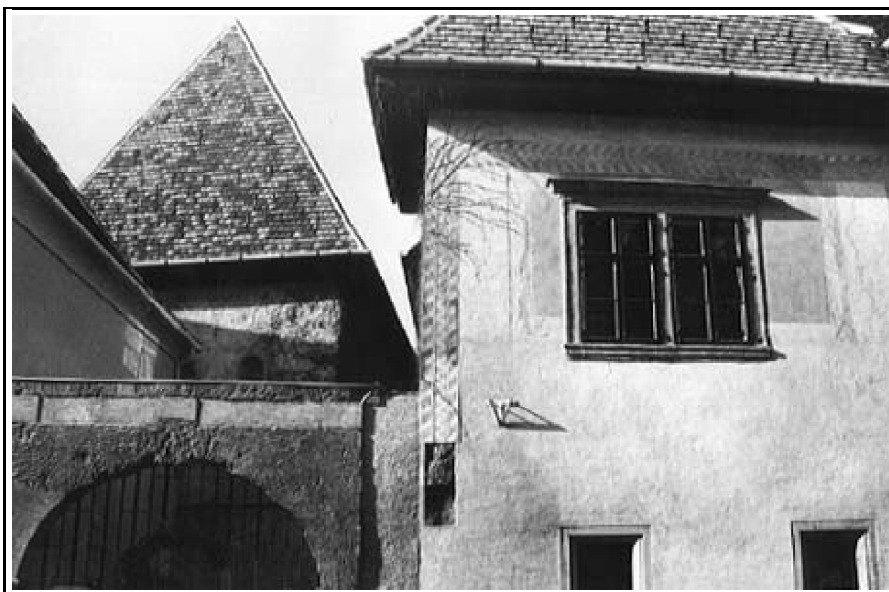
A 20. évszázad második felének országos, sőt nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő nagy építészeti teljesítménye Sopronban a műemlékvédelem volt. Mielőtt városunk műemléki munkáját számba vennénk, tekintsük át röviden a hazai műemlékvédelem egyetemes felemelkedését.

Magyarországon már 1934-től működött a Műemlékek Országos Bizottsága. A második világháború után a hazai műemlékvédelem megerősödött, amikor azt az 1949. évi 13. törvénybe iktatták. Nehezítette és hátráltatta azonban a munkát, hogy 1949 után a műemlékek és a múzeumok ügyét összevontan kezelték. Végül 1957-ben az Építésügyi Minisztérium felügyelete alatt megalakult az önálló Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség (OMF). Lendületesen meginduló nagyszabású tevékenységével már egy-két év után nemzetközi elismerést szerzett. Élén az ország legjobb szakemberei álltak, így Gerő László (1908–1995) építész, Csemegi József (1909–1963), Dercsényi Dezső (1910–1987) és Entz Géza (1913–1993) művészettörténészek. Iskolateremtő tevékenységük révén nemsokára a náluk fiatalabb építészmenedék munkája is kimagasló teljesítményű lett.

Ugyanezekben az években szerveződött a világméretű műemlékvédelem is, amelyikkel mindenkor szoros kapcsolatot sikerült tartani. 1964-ben a Velencei Carta-ban lefektették a korszerű műemlék-helyreállítás azóta is érvényben levő, noha ma már sokak szerint revideálásra szoruló szigorú elveit, és megalakították a nemzetközi műemlékvédelmi szervezetet, az ICOMOS-t, melynek hazánk is tagja lett. Mindezzel szinte egyidőben a műemlékvédelmet az egyedi alkotásról az építészeti együttesekre terjesztették ki. Mivel a soproni belváros és az északi városrész egyaránt ennek fogalmába tartoztak, a város sokat profitálhatott a hatékony országos műemlékvédelmi munkából. Sopron 1975-ben harmadikként elnyerte a rangos hamburgi FVS alapítvány európai műemlékvédelmi aranyérmét. A műemléki munka szerves folytatásával lép Sopron építésze az új évezredbe.

A Sopron városi tanács mellett 1953 óta működött műemlékvédelmi albizottság, ez volt az első az országban. 1953. decemberében az első műemléki napokat is Sopronban tartották. *„A társadalomnak a műemlékvédelemben való részvétele tekintetében Sopron hazánk többi városainak példát, követendő mintát adott.”*, írta Entz Géza.¹⁸⁽¹⁹⁾ A nagy soproni műemléki topográfia megjelentetése és egymást követő két kiadása nemcsak a műemlékvédelmi munka értékét tanúsítja, hanem az iránta megnyilvánuló általános érdeklődést is.¹⁹⁽²⁰⁾

A második világháború bombázásai a belvárost sem kímélték. A rombolás egyrészt megnövelte a feladatokat, másrészt feltárt ismeretlen értékeket is, és lehetőségeket is adott. Így a bombázástól megsérült Szent György templomnál a középkori süveges boltozatot állították helyre, de a levált barokk stukkót is megőrizték (1948, építész Gallus László, stukkó Szakál Ernő).

20. Középkori zsinagóga műemléki helyreállítása az Új utcában. 1972. Sedlmayr János (OMF) építész terve.

A korábban raktárnak használt Káptalanterem feltárása a bencés templom és kolostor együttesében az egyik első látványos és értékes műemlékvédelmi munka volt (Építész Gerő László, szobrász Szakál Ernő). Riedlmayer Gyula (VÁTI, 1955–1957) állította helyre a Szent György utca 1-3. számú lakóházat, fűdémcserek nyomán korszerű lakásokat alakítva benne. A Várkerület 55. szám alatti, egykori „Fehér ló” vendégfogadót az udvari árkádokkal együtt Riedlmayer és Galambos Ferenc tervei alapján állították helyre. Hell Géza (GyTV) az Új utca 16. számú ház műemléki rekonstrukcióját tervezte (1955), feltűnést keltett a háborús rombolás során előkerült homlokzat szép helyreállítása, kritikát váltott ki a pótoltt gótikus ablak. Az ötvenes évek elején további igen jelentős eredmények a soproni műemlékvédelem terén: a Szent György utca 7. számú ház homlokzatának megmentése, a Rózsa utca 6., a Várkerület 104., a Fövényverem 29. (a „két mór ház”) homlokzatának helyreállítása. Jelentős a román kori bánfalvi Mária-Magdolna templom rekonstrukciója is.

Az 1956-os forradalmat követő években a belvárosi együttes egyes épületeinek műemléki helyreállítása nagy erővel indult újra. A VÁTERV már 1956-ban dolgozott a belváros szanálási tervén. Elsőnek a Fabricius-ház udvari traktusának helyreállítása és múzeumként való berendezése, valamint az udvari reneszánsz loggia évszázados befalazottságból kiszabadítása készült el (építész Sedlmayr János, 1958). Ezt rövidesen követte az Új utca 11. számú zsinagóga feltárása és bemutatása (1959). A sopronhorpácsi születésű és egész életművében városunkhoz kötődő Sedlmayr János építész tervei alapján állították helyre a következő években az Új utca 9., a Fegyvertár utca 3., a Kolostor utca 5., majd a Kolostor utca 13. számú lakóépületeket, később a 143. Szt. Jakab kápolnát és a bencés templom, valamint a Szent Mihály templom tornyát (1985). A Szent György templom homlokzatán már 1959-ben értékes töredékeket mutatott be. Különösen rangos munkája a Fő tér 7. számú Tábornok-ház helyreállítása, ahol a középkori falmaradványokat mesteri módon sikerült a barokk lizénák mögül – melyek a nyugodt városképet biztosítják – felvillantani. Sedlmayr legfőbb művének Sopronban az Új utca 22. számú zsinagógát tekinthetjük. (20. kép) Itt a zárt sorú beépítést is megszakítva vezeti be a látogatót az udvaron át a zsinagóga termébe, ahol a gótikus boltozat jelképes és részleges visszaállítása híven érzékelteti az egykori térformálást. Az Új utca, Szent György utcai sarok-foghíj beépítésénél a lakóház alagsorában Sedlmayr

János tervezte a római fórum bemutatását.

Sedlmayrné Beck Zsuzsa (VÁTI) készítette a belváros rekonstrukciós tervét, majd a Fő tér 6. számú Fabricius-ház Fő téri oldalának, továbbá a Kolostor utca 7., az Új utca 21., az Új utca 28. és a Hátsókapu 3. számú, épületek műemléki rekonstrukcióját. Ezenfelül főként az említett várkerületi foghíjbeépítéssel írta be nevét a város építészettörténetébe. Ágostházy László tervezte a Halász utca 2. számú épület helyreállítását (1977), melynek régi fa tetőszéke különösen értékes, valamint az Új utca 18. számú épületet, melynek homlokzata és belső kialakítása egyaránt jól sikerültek. Nándori Klára tervei alapján éledt újjá a Szt. György utcai Eggenberg-ház és mellette az evangélikus konventház (1981–1984). Schönerné Pusztai Ilona nevéhez kötődik a Templom utca 12. számú evangélikus paplak, egyházi gyűjtemény és levéltár városképileg igen jelentős rekonstrukciója a szép udvari loggiával (1977–1980), valamint a Pozsonyi út 3. számú épület frappáns visszaalakítása történetileg hiteles tömeg-tagozódásra (1971–1974). Ő tervezte a Gambrinus étterem által elfoglalt ház rekonstrukcióját a kora-klasszicista freskókkal ékesített belső terekkel együtt (1990), és társtervezőkkel a Festetics major (Major köz 3.) műemlék-helyreállítását is. Muszik Lászlóné (VÁTI) nevéhez kötődik a Templom utca 9. és a Szentlélek utca 13. számú házak műemléki tervezése, Sándy Péterné (VÁTI) nevéhez pedig a Kolostor utca 3. és a Szeder utca 4. számú lakóházak felújítása.

Kissné Nagypál Judit (1924–1980) műemlékvédelmi munkája ugyancsak kiemelkedően kötődik városunkhoz. Ő tervezte a Várkerület 7. (Rejpal-ház), a Hátsókapu 2. (Caesar-ház) helyreállítását. Ennél a lakásokon kívül a szép árkádós udvar is feléledt, a római kori falmaradványok megtekinthetők, az előtérből nyíló kemencés borozó hangulatos enteriőrje pedig az idegenforgalom szempontjából jelentős. A homlokzati falmezők zöld színezése városképileg előnyös. Ő tervezte a Templom utca 2. számú épület Bányászati Múzeum céljára való helyreállítását, az Előkapun belüli maradványok bemutatását, a Fő tér szintjének korrekcióját városképileg előnyösebb megjelenéssel, a sopronbámfalvi Pálos hegyi templomhoz vezető lépcső helyreállítását. Ugyancsak ő indította meg egy 1961-ben készített vizsgálattal a belvárost övező várfal helyreállítását, amelynek munkái 1964-ben kezdődtek és mai napig is folytatódnak. 1971-ben a várostorony tövébe épített új védőépületben elkészült az egykori kapu maradványainak bemutatása, itt az egykori római út egy szakasza is látható. Később a várfal munkáit H. Vladár Ágnes vette át és végzi máig. Az ő nevéhez fűződik az egykori megyeházánál a városfalba vágott artisztikus kapu, amely a belvárosi gyalogosforgalmat könnyíti.

144 Az 1980-as évek műemlékvédelmi munkái közül kiemelkedik a Storno-ház rekonstrukciója, mely Koppány Tibor tervei szerint készült. Különösen ötletes a második emeleten a rokokó falfestmények megmentése és bemutatása a 19. századi helyiség-beosztás megtartása mellett.

Vajda Géza (GYTV) rekonstruálta a Várkerület 39., majd a Várkerület 72., 74. és 76. számú épületeket (1989–1991). A Várkerület 90. és 92. számú épületek korszerűsítésén a műemlékvédelmi szempontok figyelembevételével Hidasi Jenő dolgozott. A belváros műemlékeinek rekonstrukciója mellett ezekben az években a Szent Mihály dombon levő régi városrész is felértékelődött, rendezési terve Sedlmayrné Beck Zsuzsa nevéhez fűződik. A térség műemlékeinek rekonstrukciója azonban még egy ideig váratott magára. Jelentőségét növelte az itt felépített Sopron szálloda (Bajnay László, 1984).

A század utolsó évtizedében sem lankadt a műemlék-helyreállítás. A Templom utca 6. számú ház Erdészeti Múzeum céljaira M. Kaló Judit tervei szerint épült újjá (1992). Öröndetes magánkezdeményezés az Ógabona téri „Saxonia-ház” felújítása fogorvosi rendelő részére, a szép műemléki helyreállítás (tervezők Ráskai Péter és Ráskai Ferenc) kiterjedt a régi pince és az udvar kialakítására is (1997–1998). Az Új utca

26. számú épületet a Földhivatal foglalta el 2000-ben (tervező Dercsényi Pál). Hangulatos szálloda céljait szolgálja a Templom utca 20. számú ház, Winkler Gábor tervei szerint (2000).

A műemlék-helyreállítások előkészítésénél külön ki kell emelni Dávid Ferenc művészettörténész falkutatásait és Szakál Ernő kőszobrász-munkáit, mindkettőjük iskolateremtő tevékenysége jelentős mértékben kötődik Sopronhoz. A régészeti feltárásoknál és a falkutatásoknál fontos eredményeket szolgáltatott Gömöri János, Holl Imre, Nováki Gyula, Tóth Sándor és Gabrieli Gabriella, illetve G. László Judit, D. Mezey Alice és Bartos György munkája. A helyreállításokban szintén közreműködött Vándor András statikus.

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Táj–település–társadalom / Kubinszky Mihály: Sopron építésze a 20. században / 6. A század utolsó évtizede, a kilencvenes évek

6. A század utolsó évtizede, a kilencvenes évek

Bizonyára erről, a korban hozzánk legközelebb álló évtizedről a legnehezebb történeti szemlélettel nyilatkozni. Az 1990. évi „rendszerváltást” követően az építőtevékenység nem lankadt, sőt fellendült. A határ közelsége, amely évtizedekig béklyózta Sopront, most e tekintetben éppenséggel előnyösnek bizonyult.

Solt Herbert építész (1932–1999) ezekben az években több szép épülettel gazdagította Sopron architektúráját. Kedves ezek között a Szent Mihály temető új bejárata (1993). (21. kép) Lakóépületeinek sorában a Győri út és Kórház utca közötti 32 lakásos tömböt (1992), valamint a Besenyő úti lakótömböt kell említeni. Közel fél évszázad után, tervpályázatot követően, ismét épült templom a városban. A Jereván lakótelep panelházai mentén, Fejérdy Péter és Balázs Mihály építészek tervei szerint 1997-ben avatták fel a Szent Imre templomot, melynek architektúrája Török Ferenc professzor építészkolájának szellemét tükrözi. (22. kép) Középületeivel és az úgynevezett „Gödörnek” – amely az egykori evangélikus tanítóképző mélyen fekvő udvarát foglalja el – 200 lakásos tömbbel történő beépítésével (1992–1998) kimagaslik a városban Viszlai József építészeti munkássága. (23. kép)

21. A Szent Mihály temető Pozsonyi úti bejárata. 1993. Solt Herbert építész terve.

A kórház ideggyógyászati épülete a Gyiróti út ívét követő oszlopsoros homlokzatával, a sportstadion Lackner Kristóf utcai előépülete, a Kossuth Lajos utcai Hírközlési Központ (1999), amelynél az egykori villa tömegének és homlokzatának megtartásával új funkció követelményeit sikerült kielégíteni, mind az ő alkotásai. A Nándor-magaslat tövében a Zerge úton szépen simul a táji környezetbe az evangélikus vendégház, Ráskay Péter győri építész alkotása (1992). Fekete Szilárd építész a Bécsi dombon két kifogástalan építészeti alkotást jelentő vendéglőt épített, az új Hubertuszt (1999), és a Rosengartent (1999–2000). (24. kép) Vajda Géza és Fekete Szilárd építészek (A2 iroda) közös műve a város figyelemreméltó új ipari építészeti alkotása, a Hirschler-féle autóablakgyár a keleti iparterületen (2000).

Az aranyhegyi ipari park előterében elsőnek Supka Kovács Tamás építésznek 60 kis bérlakásos együttese épült fel, ez színvonalas alkotás (1999).²⁰⁽²¹⁾ Az Egeredi-dombon, a Löver körút kanyarjában lévő Árpád kilátó külső oldalán, kis tornyokkal mutatkoznak a Kévés György építész tervezte lakóházak (1989). Jelentősen bővült keleti irányban a Kurucdomb beépített területe is, ahol szabadon álló és sorba rendezett családi házak épültek. Az Ágfalvi út mentén nagy kiterjedésű területen épültek az elmúlt években lakóházak, sajnos csak kevés van köztük, amelyik építészeti érték. Példaként Tegzes Ottó budapesti építész Szegfű úti házát említhetjük (1995).

22. A Szent Imre templom a Jereván lakótelepen. 1995–1997.
Fejérdy Péter és Balázs Mihály építészek terve.

A családi házak sorában sajnos sok a hivatkozott elem: erkélyek, tornyok, támaszok, feltűnést keltő homlokzati elemek bizonyítják, hogy a lakosság örvendetesen emelkedő életszínvonalát az építetők sorában még nem mindig kíséri az építészet lényegi értékének a felismerése, s ez az építészek munkáját nyilván sok esetben nehezíti.

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Táj–település–társadalom / Kubinszky Mihály: Sopron építésze a 20. században1 / Konklúziók

Konklúziók

Sopron építészeti teljesítményei a magyar építészet 20. századi egyetemes értékelésében a következők:

Az első világháború előtt az erőteljes városiasodás keretében jelentős középületek épültek: Pályaudvar, színház, posta, kórház, mind architektonikus értékek. A korszak jeles építész, Schármár Károly, sok szép lakóépületet tervezett. A századelőn a Wälder József által készített városrendezési terv metodikájával a hazai urbanisztika kiemelkedő jelentőségű műve. Városunk fejlődését hosszú távon mértékadóan, mégpedig lényegileg előnyösen befolyásolta.

Az 1930-as években a város a modern építészet korai fellendülésének egyik legjelentősebb vidéki központja lett, ami kivált Füredi Oszkár, Hárs György, Somlai Aladár és Winkler Oszkár építészeti munkásságának köszönhető.

A század második felében a műemléki helyreállítás építészeti tevékenysége kiemelendő. A belvárosban és az északi városrészben végzett munkák a hazai és az egyetemes műemlékvédelem jeles alkotásai. Az országos műemlékvédelem méltóan használta ki Sopron kínáló adottságait.

23. Frankenburg úti „gödör” beépítése 200 lakásos tömbbel. 1994–1998. Viszlai József építész terve.

Elsősorban Gerő László, Sedlmayr János, Sedlmayrné Beck Zsuzsa, Kissné Nagypál Judit, Schönerne Pusztai Ilona és még több más fiatal jeles építész tevékenységét kell kiemelni. A háború és a korábbi idők befejezetlen munkái révén visszamaradt, városképileg bántó foghíjak beépítésénél a városban – ugyancsak a század második felében – magas színvonalú építészeti munka mutatkozik. Sopron építészeti értékeinek létrehozása – különösen 1960 és 1990 között – főként nem Sopronban lakó és dolgozó magyar építészek érdeme, ami a város akkori erősen korlátozott közigazgatási szerepköréből következett. Ennek ellenére is jeles alkotások fakadtak a helybeli építészek munkásságából. Szerencsére, a század utolsó évtizedeiben sok kitűnő soproni – illetve Sopronban megtelepedett – építész ragadta magához a kezdeményezést – Erdeős László, Fekete Szilárd, Hidasi Jenő, Supka-Kovács Tamás, Vajda Géza, Varga László, Viszlai József és mások. Sopron a trianoni békével elvesztette élet-háttérét, a második világháborúban épületállománya súlyosan megrongálódott, ezt követően közigazgatási szerepét megnyirbálták. Mindez ugyan erősen gátolta fejlődését, mégis a sok viszontagság ellenére, a város építészeti is fejlődött, kiaknázták a kulturális és idegenforgalmi adottságaiból fakadó lehetőségeket, megőrizte a szép városképeket, és melléjük a kortárs építészet jegyében egyaránt épített jelentős új lakó-, köz-, és ipari épületeket. Még a „tömeges lakásépítés”-ből fakadó lakótelepek is többnyire jól illeszkednek az előző évszázadokból ránk maradt építészeti örökséghez. A város fejlődése az 1900 körül 2000-re elképzelt másfél százezres nagyságrendtől messze elmaradt.

24. Rosengarten étterem és penzió. 1999. Fekete Szilárd építész terve.

Lakosságának száma a század során mindössze másfélszeresre nőtt, aminek okát a két világháború és a forradalom lélekszám-vesztésében, a város regionális és közigazgatási jelentőségének csökkenésében kereshetjük. A Wälder-féle terv készítésekor uralkodó gazdasági prosperitás nem folytatódott, így a várost átszelő vasútvonalak szintbeli elkülönítése nem valósulhatott meg, a tervezett középületek nagy része nem épült fel. A városi közlekedés viszonyai alapvetően megváltoztak, a tömegközlekedésben a villamos vasút átmeneti megoldásnak, az autóbusz tartósnak bizonyult. A század folyamán világjelenséggé Sopronban is a gépjárműforgalom terjedt el, évtizedes lemaradást pótolva, az ezredvégre megközelíti az európai szintet.

Az építés és az építészet úgyszintén eredményesen zárja az évszázadot. A lakóház- és a lakásépítés, kivált a század utolsó évtizedeiben öröndetes módon növekedett, ami az utóbbi években sajnálatosan stagnáló népszaporulat mellett a bevándorlást, még inkább az egy lakásra eső lélekszám erős csökkenését mutatja. A középület-építés építészeti szintje megfelelő. Az 1990. évi rendszerváltás óta, amióta a város közigazgatási jelentősége a megyei joggal ismét megnövekedett és a város elszigeteltsége feloldódott, vagyis amióta megszűntek, illetve csökkentek a város fejlődését hosszú évtizedeken át sorvasztó legfőbb tényezők, az ipari építés ismét fellendülés jeleit mutatja. Ennek jele a század utolsó napjaiban felavatott „ipari park” is, az Aranyhegyen.

A város építésze a 20. század során nem adta fel sem magyar, sem közép-európai jellegét és az említett műfajokban több alkotása még az ország határain túl is figyelmet tudott kelteni.

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Táj–település–társadalom / Frank Norbert: Adatok a soproni Dudlesz-erdő történetének ismeretéhez¹

149 Frank Norbert: Adatok a soproni Dudlesz-erdő történetének ismeretéhez¹⁽²²⁾

A történeti-ökológiai vizsgálatok az utóbbi tíz évben a kutatások homlokterébe kerültek. A természeti

folyamatokat a civilizáció szinte már a kezdetektől befolyásolta, s a természetet próbálta a saját szükségleteinek megfelelően kiaknázni, átalakítani. A környezet – többek között az erdő – állapotának megértéséhez, az egyes gazdálkodási módok miértjének tisztázásához elengedhetetlenül szükséges a történelmi háttér, az ember és a táj viszonyának ismerete. Sopron város egykori erdőbirtokának kialakulásáról, a szabad királyi város erdőkezeléséről, erdőgazdálkodásáról, az erdők állapotáról, a bekövetkezett változásokról sok adat maradt fenn, melyek közül számos meg is jelent.²⁽²³⁾ A vizsgálatom célja az volt, hogy a soproni Dudlesz-erdő életében feltérképezzem és megvizsgáljam azokat a fontosabb eseményeket, melyek az erdőre jelentős hatást gyakoroltak.

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Táj–település–társadalom / Frank Norbert: Adatok a soproni Dudlesz-erdő történetének ismeretéhez¹ / A Dudlesz-erdő nevei

A Dudlesz-erdő nevei

A Dudlesz-erdő nevének keletkezésével kapcsolatban csak egy konkrét adattal rendelkezünk, mely szerint a név szláv eredetű és tölgyet jelent.³⁽²⁴⁾ A középkori oklevelekben a következő nevek fordultak elő: *Durlos*, *Durlas*, *Durlass*, *Dwrlas*, *Dudles Wald*, *Tadles*, *Düldles-Walde*⁴⁽²⁵⁾, továbbá a 20. század elején magyarul: Dudás erdőrézs.⁵⁽²⁶⁾ Emellett érdekes névhasznosság felfedezhető fel Fertőféhéregyháza (Donnerskirchen) egykori német nevében. A oklevelek tanúsága szerint a község a következő nevekkel szerepel: *Dondelkyrchen* (1430), *Tudloczkyrchen* (1431), *Tundolczkyrchen* (1462), *Tundelskirch* (1641), *Tunderskirchen* (1651). Schwartz szerint ez az Antal név becézett alakja.⁶⁽²⁷⁾

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Táj–település–társadalom / Frank Norbert: Adatok a soproni Dudlesz-erdő történetének ismeretéhez¹ / Erdőbirtokszerzés és erdőkiélés a középkor végéig

Erdőbirtokszerzés és erdőkiélés a középkor végéig

Sopron város erdőbirtokának kialakulása szorosan összefügg a település városiasodásával. Az első erdőbirtokok, amelyek feltehetően adományként kerültek a városhoz, a mai Hétfükkfa, Várhely, Ultra környéke voltak. A legutolsó erdőbirtokot, Lépesfalva ¹⁵⁰környékét, a város 1547-ben vásárolta meg.⁷⁽²⁸⁾ Koraközépkori erdeink története szervesen kapcsolódik a Dági családhoz, akiknek leszármazottai és rokonai adták el – többek között – a dudleszi erdőbirtokot Sopron városának.⁸⁽²⁹⁾ A Dudlesz-erdő középkori történetéről igen kevés adattal rendelkezünk. Valószínűleg tilos erdő lehetett, azaz ezen erdőben fakitermelés egyáltalán nem folyt, illetve csak kivételes esetekben lehetett fát kivágni. Csapody szerint valószínűleg nem az egész Dudlesz-erdő volt tilos erdő, hanem csak egy része, hiszen túl közel volt a városhoz.⁹⁽³⁰⁾ A város tulajdonába tartozó erdőket 1913-ig három zónába sorolták be, s a Dudlesz-erdő, a Szárhalmi-erdő, a Meggyesi-erdő és a Várisi-erdő az I-es zónába került, és ez a közelség biztosította a városi polgárságnak az olcsó tűzifaszükségletet. A tilos erdők védelme érdekében tett intézkedéseket nemcsak a város polgárai, illetve a városhoz tartozó falvak lakosai nem tartották be, de még a város előkelőségei – plébános, polgármester, városbíró – sem.¹⁰⁽³¹⁾ A város erdeinek rendszeres, kíméletlen használata szinte mindig napirenden volt a városi közgyűlésekben.¹¹⁽³²⁾ Egy 1600-ból származó jegyzőkönyv szerint például a szabad favágás korlátozandó, a környékbeli fiatal erdőket ne vágják ki, ne tegyék tönkre, mint ahogy ezt a Dudlesz-erdőben lehet látni.¹²⁽³³⁾

A faanyag fontosságát mi sem jellemzi jobban egy város életében, mint hogy a közgyűlés megtiltotta a

faanyag elszállítását a városból.¹³⁽³⁴⁾ A város épület- és szerfaszüksége már ebben az időszakban is jelentős volt, melyhez hozzájárult a városi borászat és szőlészet rohamos fejlődése, valamint a szinte rendszeresen ismétlődő tűzvészek. Az újjáépítésekhez rengeteg faanyagot használt fel a város, melynek jelentős részét a tilos erdők, illetve az építési anyagot biztosító, általában a várostól messze fekvő erdők szolgáltatták. A város lakosságának tűzifaszüksége is jelentős volt. Zügn Nándor számításai szerint egy családnak évente 18,75 m³ faanyag jutott, mely szerinte bőven fedezte az igényeket. Arról, hogy a Dudlesz-erdőben épületfa minőségű faanyag is volt, melyet nem célszerű tűzifaként felhasználni, szintén a városi jegyzőkönyv tanúskodik.¹⁴⁽³⁵⁾ Sopron Város Erdőhivatalának iratait áttekintve az erdei károk között rendszeresen szerepel „egy hátteher tűzifa”, „egy hátteher gúzsvesző”, „két zöld tölgy, 4 méter hosszú”, „egy hátteher vegyes fa”, mint a városi polgárság által okozott erdei kár.¹⁵⁽³⁶⁾ A város jelentős állatállománnyal rendelkezett már a 16–17. században, amelynek legeltetése rendszeres gondokat okozott tulajdonosainak, de a város vezetőinek is. Egy 1531-ben keletkezett városi jegyzőkönyv kimondja, hogy minden polgárnak a közös legelőre kell hajtania állatait, a „külön-legeltetés” tilos.¹⁶⁽³⁷⁾ Sajnos, a Sopron környéki települések viszonylag kevés legelőterülettel rendelkeztek, így a város erdeiben **151** történő legeltetés gyakori volt.¹⁷⁽³⁸⁾ A város tanács a kelénpataki (Klingenbach) lakosok kérésére, mivel a marháikat nem tudták legeltetni, bizottságot nevezett ki a gond mielőbbi megoldására. Megállapították, hogy a dudlesz-erdei Kis-, és Nagy-Hársárok, valamint a hozzájuk csatlakozó Nyúlárok mintegy 150 holdnyi területe alkalmas a legeltetésre „...16, 18, 19, 20 éves, már szálás erdő, melyben a marha többé kárt nem tehet.”¹⁸⁽³⁹⁾ A jelentés készítői tehát a „szálás” jelzőt valószínűleg az erdőállomány korának függvényében használták.

Az 1700-as évek elején a kurucok több támadást is intéztek Sopron és a környékbeli falvak ellen, azonban a várost nem sikerült bevenniük. A portyázó csapatok soproni vadászokat fogtak el a Dudlesz-erdőben, akiket váltságdíj fejében szabadon engedtek.¹⁹⁽⁴⁰⁾ A kurucok a Dudlesz-erdőben kiépített álláshelyeikről többször megtámadták meg a környékbeli mezőkön, szőlőkben dolgozó munkásokat.²⁰⁽⁴¹⁾ A több száz fős kuruc csapatok a lovaikat valószínűleg az erdőben legeltették, amely szintén jelentősen hozzájárult a termőhely leromlásához.

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Táj–település–társadalom / Frank Norbert: Adatok a soproni Dudlesz-erdő történetének ismeretéhez1 / Az erdőgazdálkodás alapjainak lerakása a 18. században

Az erdőgazdálkodás alapjainak lerakása a 18. században

Sopron városa az első, erdeire vonatkozó királyi utasítást 1716. május 19-i keltezéssel kapta meg. Ezt követően, a helyi körülmények megvizsgálása után, a város vezetése és a királyi tanács megállapodása szerint bevezették az erdőőrség (*Waldherr*) intézményét.²¹⁽⁴²⁾ Az erdőőröknek az volt a feladatuk, hogy a város tulajdonában lévő erdőket felügyeljék, és erről hetenként beszámoljanak a polgármesternek, évente egyszer pedig írásos jelentést is készítettek a munkájukról. Talán az első, legrészletesebb jelentést a soproni erdők állapotáról 1736 novemberében készítették el.²²⁽⁴³⁾

Az erdő- és erdőgazdálkodás-történeti vizsgálatokhoz elengedhetetlenül fontos a régi erdészeti, katonai térképek felkutatása, elemzése. Ezek rengeteg fontos információt tartalmaznak az egyes erdőterületek egykori gazdálkodásáról, a terület nagyságáról, fajösszetételéről, az esetleges mellékhasználatokról.²³⁽⁴⁴⁾ A helytartótanács 1770. november 13-i dátummal körlevelet intézett a szabad királyi városokhoz, azzal a feladattal, hogy a városok erdeiket felmérjék, vágásokra osszák, majd később az erdőket ezen irányelvek

szerint kezeljék.²⁴⁽⁴⁵⁾ A hétéves háborút követően Mária Terézia elrendelte az Osztrák Birodalom, a Magyar Királyság, az Erdélyi Fejedelemség és a Temesi Bánság térképezését (1764–1787). A felmérést vetület nélküli rendszerben végezték el, grafikus háromszögeléssel, mérőasztal segítségével. A domborzati ábrázolás magasságmérések nélkül történt – szemmérték („à la vue”) alapján.

152

Az első katonai felmérés.

153 Az első katonai felmérés Dudlesz-erdőt (*Tudles Wald*) ábrázoló részét vizsgálva a következő észrevételeket tehetjük:

1. Az erdőtömb északi határa Cinfalva (Siegendorf), valamint a hozzátartozó szántóföldek, délen Sopron város Virág völgy dűlőinek szőlőterületei, nyugaton a Sopron–Kelénpaták között, keleten az ún. Sopronkőhidai-medence lápterülete, illetve az itt található szántóterületek.
2. Az erdőtömb egységes, csak az ún. Stuben-Zausig dűlő egy része található külön.
3. Jól látható három, viszonylag nagyobb kiterjedésű terület, melyen nincs faállomány-jelölés.
4. A gerincvonal mentén a fák ábrázolása kevésbé sűrű, ez valószínű a záródáshiányra, illetve az itt lévő faállomány másszerűségére utal.
5. Az erdőterületen két hosszirányú nyiladék, a gerincvonal, és az ún. „kismartoni út” látható, valamint két keresztirányú nyiladék, a Fischweg, és a mostani Sopron pusztához vezető.
6. Az erdő területe ekkor 1 291,2 ha volt.

Az első erdészeti vonatkozású térképet Sárközi András készítette 1788-ban.²⁵⁽⁴⁶⁾ (Egy évvel azelőtt, 1787-ben ugyanő térképezte fel a Soproni-hegységet.²⁶⁽⁴⁷⁾) Az erdőterületet a tervező 30 db vágásra osztotta be, melynek számozása a Sopronhoz legközelebb fekvő taggal kezdődik. A térkép alapos átvizsgálásakor két nem erdősült terület fedezhető fel. Az egyik a 11-es vágásban – ez jelenleg a 37-es erdőtag, a Dudlesz-erdő legmagasabb pontja, melyet azóta erdeifenyővel erdősítettek be. A másik terület a 17-es vágásban található – ez a 3-4-es tag határán található terület, erdeifenyővel és kocsánytalan tölgyvel erdősített. A térkép a mostani országhatár környékén bizonyos „*Hoch Wald*”-ot jelöl, melynek mibenléte kétséges. A területen lévő erdő ábrázolása eltér a többi területtől (a jelölt faegyedek nagyobbak, ritkábban állnak), valamint itt halad át a *Klingenbacher Vieh Trift*. Valószínűleg legelőerdőről van szó, idős, nagykoronájú hagyasfákkal.

II. Ferenc császár 1806-ban elrendelte, hogy a birodalma teljes területére készítsenek új felmérést. A második katonai felmérést az első katonai felmérés vetületnélkülisége, domborzati ábrázolásának tökéletlensége, illetve a geodézia fejlődése tette szükségessé. A felmérés ideje az Osztrák Birodalomban 1808–1869, a Magyar Királyságban 1810–1866, Erdélyben 1853–1873. A Dudlesz-erdő ábrázolásáról a következő észrevételeket tehetjük:

1. Az erdő megnevezése *Dudlers Wald*.

2. A térképen jól látható a *Kahl Leithen*, melyet az első katonai felmérés térképen meg nem ábrázoltak.

3. Az erdőtömbben számos kis kiterjedésű nem erdősült folt látható, melyek nagy része a gerincnyiladék mentén található.

1544. A hosszirányú nyiladékok közül az első katonai felméréshez képest a gerincvonali és a Kismartoni nyiladék látható, valamint egy újabb is.

5. A keresztirányú nyiladékoknál egy új keletkezett, mely a mostani Nagy-Hársárokban halad és a Soproni Pusztához (Oedenburger Puszt) ér ki.

6. Az erdő északi határán a térképen az ún. „*Sulz Wald*” található, mely szintén új jelölés az első katonai felméréshez képest, míg a déli részen már jól láthatók a kiarcellázott szőlők, szántók és gyümölcsöskertek.

7. A bécsi út (84. sz. főközlekedési út) és az egykori, Bécsújhelyre vezető földút találkozásánál a térkép jelöli a *Birnbaumwaldot*. A nevezett körtefaerdő kiirtásának szándéka először 1686-ban tűnt fel a városi jegyzőkönyvekben.²⁷⁽⁴⁸⁾

8. Az erdőterület kiterjedése 1327,6 ha, mely a három katonai felmérési térképet megvizsgálva a legnagyobb.

Müller József Dániel városi mérnök 1818-ban készítette el a Dudlesz-erdő részletes, 6 szelvényből álló térképét.²⁸⁽⁴⁹⁾ Az erdőterület ekkor 2490 hold volt, mely 11 részre különült el. A jelmagyarázat következő fajokot tüntette fel: Stieleichen (kocsányos tölgy), Wechseleichen (vegyes tölgyes), Zerreiben (csertölgy), Wildbirn (vadkörte), Wildapfel (vadalma), Silberpappeln (fehérnyár), Föhren (fenyők), Zitterpappel (rezgőnyár), Waldholder (közönséges boróka), Birken (fehér nyír). Mivel a második katonai felmérés kisebb-nagyobb megszakításokkal több, mint fél évszázadon keresztül tartott, így lassan, még befejezése előtt elavulttá vált, I. Ferenc József császár 1869-ben utasítást adott a harmadik katonai felmérés elkészítésére. A három katonai felmérés térképét összehasonlítva, természetesen ez a legrészletesebb. A területet vizsgálva a legfontosabb jellemzők a következők:

1. Az erdő neve: *Dudler (Dudles) erdő*.

2. Északon a *Herrschaftliher Wald*, délről a virág völgyi szőlős, gyümölcsös kertek, nyugaton a 84. sz. főközlekedési út, keleten a Soproni Puszt (szántóterület) határolják.

3. Az erdőben jól látható a városi közlegelő (*Kahle Leithen*), a Kis-, és Nagy Hársárok, Galambárok, a Simon kereszt, a Hubertuslak, a Vámőrház, az Őrhely, valamint az erdő északi részén lévő Kőbánya.

4. A térkép szintvonalas, az erdőterület legmagasabb pontja 327 méter.

5. Az erdőterület kiterjedése a három katonai felmérés térképét vizsgálva a legkisebb: 933,2 ha.

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Táj–település–társadalom / Frank Norbert: Adatok a soproni Dudlesz-erdő történetének ismeretéhez¹ / A meghatározó 19. század eseményei

A meghatározó 19. század eseményei

A város vezetését egyre inkább foglalkoztatta az erdők állapota, aminek oka természetesen az épület- és tűzifahiány volt. Ezt csak a tervszerű erdőgazdálkodással lehetett volna orvosolni, amihez azonban először fel kellett mérni a városi erdők állapotát. Ezt a feladatot Oderszky János visegrádi erdőmester végezte el, aki 1837. július 19-én [155](#)érkezett Sopronba és két hónapot töltött itt, tanulmányozva a soproni erdők állapotát. [29\(50\)](#) Leírása szerint a Dudlesz-erdőben a csertölgy és a kocsánytalan tölgy volt az uralkodó fafaj, kevés kocsányos tölgygel, közönséges borókával és sok cserjével. A 19. század közepén a városi erdők állapota folyamatosan romlott. Az erdőmester, az általa felkért szakértőkkel együtt, a következő intézkedéseket javasolta:

- Az úrbéri falvakat különítsék el, az erdő- és legelőilletményüket adják ki, és ezen területeket kezeljék saját maguk.
- Mondjon le a városi polgárság az ingyen járó failletményéről, s a város piaci áron értékesítse ezen javait.
- A város az erdeit rendszeres gazdasági terv alapján kezelje. [30\(51\)](#)

Sajnos, nemcsak a várost, hanem erdeit is rendszeresen sújtotta kisebb-nagyobb tűzvész. A *Grüne Stube* nevű erdőrészben 1852. március 29-én déltájban Joseph Schekulinn városi alerdész tüzet észlelt, amelyben egy 13 éves tölgyes égett, a tűz áterjedt a *Hollerein* és az *Unter Dudles* dűlőkre, így összesen mintegy 110 holdnyi erdőterület égett le. [31\(52\)](#) Az 1874-es Polgármesteri Jelentésekben azt olvashatjuk, hogy 1873. márciusában és áprilisában egymás után nyolc esetben volt avartűz, mely a város közelében lévő Dudlesz- és Szárhalmi-erdőben nem csekély kárt okozott. [32\(53\)](#)

A klimpai (kelénpataki) úrbéres elkülönítést, 1860. június 4-i keltezéssel, Bacsy János úrbéri szabad mérnök végezte el. [33\(54\)](#) A vizsgálat megállapította, hogy a Dudlesz-erdő északi részén lévő, ma Ausztriához tartozó erdőterületet, valamint a tőle északra és keletre található ún. „*Rauna*”, „*Pod Satzi*” és „*Boizpia*” dűlőket is be kell vonni az elkülönítésbe. A városi polgárság csak 1879-ben mondott le az ingyenes tűzifáról, és ezen időponttól kezdve a város osztatlan, szolgálatommal nem terhelt közös vagyonként kezelte az erdeit.

Az 1868-as év fontos változást hozott a város erdőgazdálkodásának történetében. A városi erdők állapota egyre romlott, a polgárság tűzifával való ellátása mindinkább nehézségekbe ütközött. [34\(55\)](#) A város vezetése erdőmesteri rangjának meghagyásával Rinaldi János erdő mestert – Christian Dörner városi faraktáros halála miatt – áthelyezte a városi faraktárba, és október elsejei hatállyal Friedrich Hlavaceket megbízta az erdőmesteri feladatok ellátásával. [35\(56\)](#)

Sopron szabad királyi város tanácsának felkérésére 1869. őszén Robert Micklitz [36\(57\)](#) és Friedrich Hollan [37\(58\)](#) elkészítették a „*Sopron város erdeinek jelenlegi állapotáról, a felvirágoztatására szolgáló üzemi és gazdálkodási intézkedésekről, valamint a bevezetendő 156erdőhivatali rendtartásról*” c. szakvéleményüket. [38\(59\)](#) A Dudlesz-erdő területe ekkor 1800 hold. A termőhely igen változatos: a legjobb talajú részeknek a *Stubenzausig*, és a *Grüne Stube* [39\(60\)](#) számítottak, ezzel szemben a *Schütter-niederung*-i terület [40\(61\)](#) talaja törmelékes volt, sok vassal. Az idősebb faállományok (*Kreitzerwald*, *Fischweg*, *bei der Alle*, *Schütter*) cseres-tölgyesek, dús cserjeszinttel. Nagyon sok az erdőtestben a fátlan terület, különösen azokon a helyeken, melyek a közelítés, faanyag-elszállítás szempontjából kedvező fekvésben találhatók (hossz- és keresztnyiladékok, az ún. Fővényvermi, Pusztá- és Bagoly-nyiladék [41\(62\)](#)), ezen részek felújítására, erdőtelepítésére erdeifenyőt, akácot ajánlanak a szerzők. A szakvéleményben a termőhelyi

tulajdonságok széleskörű ismerete tűnik elő, a fafajok megválasztásban is. Azokon a helyeken, ahol a talaj mély és laza, ott tölgy, akác, szil, gyertyán, hegyi és mezei juhar csemeteültetés ajánlott, ezzel szemben a silányabb talajoknál a feketefenyőt és a nyírmakkvetést tartja kívánatosnak. A fokozódó faszükséglet miatt egyre nagyobb területen történtek tarvágások, melyek felújításához feltétlenül szükséges a csemetekert. Ennek létesítésére – gazdasági szempontokat figyelembe véve – a dudleszi, a szárhalmi és a meggyesi erdőtömbök számára a legideálisabb hely a *Stuben-Zausig* dűlő: “talaja kiváló”, s a három erdőtesttől közel egyforma távolságra található.

A gazdálkodás szempontjából feltétlenül fontos kérdés a vágáskor. A szakértők 25 éves vágáskort tartottak megfelelőnek ezen a területen,⁴²⁽⁶³⁾ azonban a vastagfa iránti igény folyamatosan emelkedett. A város lakosságát csak a távolabb található hegyvidéki területeken lévő erdőkől tudták ellátni az építkezésekhez szükséges vastagabb méretű faanyaggal. Ezen ok miatt a Dudlesz-erdőben az úgynevezett „középerdő alak” kialakítását tartották indokoltnak, ily módon a vastagabb fák választékát és a tűzifát is biztosítani lehetne a város lakosságának. A szakvélemény nemcsak a Dudlesz-erdőre vonatkozóan, de az összes, a város tulajdonában lévő erdőterületről kijelenti, hogy az eddigi gazdálkodást fel kell adni és egy teljesen más metodikát kell követni. Ezen feladatok közül is az első az elegendő számú, rátermett, megfelelően díjazott szakember. Az eddigi térképezési és erdőbecslési munkákat Johann Mildner, a beteg főerdész helyettese végezte, azonban ez a munka megfelelő módszerek és segéderő hiányában a hegyvidéki területeken aligha sikerülhet. Az akkori soproni erdőgazdálkodás másik neuralgikus kérdése a térképek ügye volt. Valószínűleg a városi erdőhivatal nem rendelkezett a fafajokat, az elegyarányt és a korosztályviszonyokat ábrázoló színes térképpel, mivel a szakvélemény nagy súlyt helyezett ennek elkészítésére.

Az 1873-as év ismét változást hozott a város erdőgazdálkodásában. Az addigi erdőmester, Friedrich Hlavacek, a minisztériumba távozott, és helyére Scherffel Róbert, ¹⁵⁷budapesti magyar királyi főerdész került.⁴³⁽⁶⁴⁾ Szakmai tevékenységét nagyon sok ellentmondás jellemzi. Már az 1874-es Polgármesteri Jelentésekben olvasható, hogy az új erdőmester egy, az eddigi erdőgazdálkodási rendszerrel ellentétes rendszert szeretne alkalmazni.⁴⁴⁽⁶⁵⁾ 1875-ben az erdőmester javaslatára Adolf Slatinski és Josef v. Tausinger erdészeti szakértők elkészítik a “*Sopron Szabad Királyi Város erdeinek jelenlegi állapotáról és a gazdálkodásról szóló szakvélemény*”-t.⁴⁵⁽⁶⁶⁾ Hat éven belül ez volt a második felmérés.

Hubertus.

A szerzők általánosságokban teljesen elfogadják az előző, 1869-es szakvélemény főbb megállapításait, azonban sokkal részletesebb leírást készítettek az erdő állapotáról, illetve a jövőbeli feladatokról. A Dudlesz-erdőre vonatkozó javaslataik a következők:

1. A vágáskort a sarjerdőkben fel kell emelni a jelenlegi 25 évről 30 évre.
2. Az elegyítés módjának, mikéntjének megállapítását a kerületvezető erdészek hatáskörébe kell utalni.
3. A tölgyet a számára megfelelő termőhelyen minden más fafajjal szemben előnyben kell részesíteni.
4. Az akácot csak mint legvégső megoldást ajánlja, illetve néhány négyszögölnyi tisztásokon tarja indokoltnak a telepítését, mivel gyors növekedésű fafajról van szó, s így rövid idő alatt záródik az állományrész. (Az akáccal kapcsolatban meg kell említeni, [158](#) hogy a szakértők – ismerve az akác visszaszerző-képességét –, nem tartják ajánlatosnak, hogy akáccal vagy gledícsiával nagy területű erdőfelújításokat, erdőtelepítéseket végezzenek, mivel a későbbiekben ezeket a fafajokat nehéz a területről végérvényesen eltávolítani, s így a nemesebb lombfák tenyésztése jelentősen megnehezül.)
5. A széntüzelés egyre nagyobb térhódítása miatt (ipari üzemek, „luxuslakások”) a tűzifa kereslet csökkenése várható, ezért a szakértők a középerdő alakot tartják a jövőbeli gazdálkodás egyik lehetséges megoldásának, hogy az iparifa kihozatalát emelni tudják. [46\(67\)](#) A középerdők esetében a vágáskor megállapításánál a következőket ajánlják: az alfáknál a 30 éves vágásforduló megfelelő, viszont a felfák esetében a 60–90 év.
6. A fenyők közül csak a feketefenyőt tartja megfelelőnek a területen, mivel ezt nem károsítja a fenyőbéliszű. [47\(68\)](#)
7. Scherffel Róbert erdőmester egy, még abban az évben letermelendő tölgyes állományban végzett tölgy alátelepítést egyéves csemetével. A szakvélemény szerzői az alátelepítést jó állapotúnak írták le, azonban megjegyzik, hogy a következő évben történő fakitermelés és vágástakarítás miatt a csemeték jelentős mértékben károsodni fognak. Véleményük szerint ezt csak kísérletnek kell tekinteni, és csak akkor lehet szó

a további alkalmazásáról, ha ez eredményes.⁴⁸⁽⁶⁹⁾ A szakvélemény végén azonban javaslatot tesznek a szerzők arra vonatkozóan, hogy az alátéptést ne közvetlenül a fakitermelés előtti évben, hanem három évvel a végvágás előtt hajtsák végre.

Az 1869-es szakvélemény egy Stark-féle perspektív dioptrás mérőasztal megvételét ajánlja a városnak, ami 50 forintba került. Úgy tűnik, hogy az eltelt hat év alatt a városnak nem sikerült ezt a műszer beszereznie, mivel az 1875-os szakvéleményben ismét szerepel, mint feltétlenül megoldandó feladat. Azonban akkor a szakértők egy Schablach-féle erdei busszola megvételét tartják indokoltnak, ugyanis az általuk használt és/vagy látott térképen hiányoznak a völgyek, a hegygerincek, az utak és az állomány-különbségek, melyeket fel kell mérni. ⁴⁹⁽⁷⁰⁾

A műszer beszerzési költsége nagy, azonban a hegyvidéki területen előnyösen használható és az ára gyorsabb munkával, valamint sorozatos mérések esetén, gazdagon megtérülhet.⁵⁰⁽⁷¹⁾ Az elaborátumból kiderül, hogy Scherffel Róbert erdőmester 1874. májusában a városi elöljárósághoz beadott indítványában a csak a lombos fafajok (tölgyek, akác) alkalmazását tartja megfelelőnek a Soproni városi erdőkben. Az okok között szerepel, hogy az akác rendkívül gyorsan növő fafaj, valamint az, hogy mindkét fafaj jól sarjad, ezáltal a költségek jelentősen csökkenthetők lennének. A szakvélemény készítői azonban egyáltalán nincsenek ezen a véleményen, sőt szerintük az ¹⁵⁹erdőmester ebben a kérdésben túl messze ment.⁵¹⁽⁷²⁾ Adolf Slatinsky és Josef Tausinger szakvéleménye alapján a város vezetése felszólította az erdő mestert, hogy az elődei által bevezetett gazdálkodási módnak megfelelően folytassa az erdőgazdálkodást.⁵²⁽⁷³⁾

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Táj–település–társadalom / Frank Norbert: Adatok a soproni Dudlesz-erdő történetének ismeretéhez¹ / Az 1879-es erdőtörvény hatása

Az 1879-es erdőtörvény hatása

Az 1879. évi XXXI. törvénycikk értelmében többek között a szabad királyi városokat is arra kötelezték, hogy erdeiket jóváhagyott, rendszeres üzemterv szerint kezeljék. A soproni Dudlesz-erdőre 1883-ban készítette el az első üzemtervet Bisell Gyula városi erdőmester, amely 1884-től 1928-ig volt érvényben.⁵³⁽⁷⁴⁾ Az üzemterv felépítése, szerkezete teljesen eltér a napjainkban készületektől, azonban éppen ezért nemcsak az erdőről és területéről, hanem a tulajdonosról is számos olyan információt nyújt, mely bepillantást enged a város mindennapi életébe.

Az üzemtervhez nem készítettek térképet, az csak az 1895-ös évben elvégzett átvizsgálás alkalmával készült el. Az első fejezet a birtokviszonyokat mutatja be. Kiemelendő, hogy a soproni polgárok az *Ober Greisser*, *Mittel Greisser*, *Ober Dudles*, *Dudles*, *Langschilling* nevű, az erdőtől délre található dűlőkben szőlőtermesztéssel foglalkoztak. Keleten, az ún. *Übermassacker* és a városi pusztához tartozó szántóföldek, valamint legelők találhatók, északon Kelénpatak község erdeje, nyugaton pedig e településhez tartozó szántóföldek, a bécsi országút, valamint a városi marhalegelő a „Bécsi hegyen”.⁵⁴⁽⁷⁵⁾ Az erdőn keresztülhúzó marhalegelő (*Kaltleitentrift* – hideg bérci legelő) nem tartozik az erdőbirtokhoz.

Valamikor nagy kiterjedésű árokrendszer határolta körbe a Dudlesz-erdőt, azonban már az üzemterv készítésekor is csak nyomokban találták meg a tervek készítői ezt, s a helyreállítását feltétlenül fontosnak tartották.

Az erdő területe: 2 113,80 kat. hold, mely összevetve egy régebbi, nem eléggé megbízható térképpel – írja az üzemterv készítője – 18,65 kat. hold hiányt mutat, mely a szerző szerint a felmérés pontatlanságából

adódhat. A 2. fejezetben a Dudlesz-erdő jogi viszonyaira vonatkozóan az erdőmester megállapítja, hogy az erdőtümböt szolgalmi jogok nem terhelik, valamint, hogy a vadászati jogot 1885-ig bérbe adták. Mint az eddigi összes, az erdőre vonatkozó városi jegyzőkönyvekből megállapítható, a hulladék fa szedése és az ezzel való visszaélés nagy gondot okoz a városi erdésznek. Csak a harmadik fejezetben olvashatunk a természeti viszonyokról, melyek közül többek között a következő érdekes adatokkal találkozunk:

1.A nyári meleg, a kevés csapadék (240 mm) és a késői fagyok miatt általában a terület adottságai nem különösen kedvezőek.

2.Bár igen erős a nyugati és az észak-nyugati szél, nem jellemző a viharkár.

3.Az altalaj mész vagy homok, esetenként nagyon kötött és igen száraz.

1604.A területen nem található forrás.

5.Az erdőterületen csertölgy, kocsánytalan tölgy, kocsányos tölgy, valamint gyertyán tuskósarjak egyedei találhatóak. [55\(76\)](#)

6.Az I. termőhelyi osztályban 40 éves korban 12–14 cm mellmagassági átmérőjűek és 14 m magasak a faegyedek.

7.A II. termőhelyi osztályban a termelési viszony úgy aránylik az elsőhöz, mint a 0,6:1,0.

8.A III. termőhelyi osztályban lévő területek nincsenek beerdősülve, s ezekre a feketefenyőt ajánlják.(1860-tól a kedvezőtlen termőhelyi adottságú részeken erdei és feketefenyő magvetés, illetve csemeteültetés történt, melynek növekedése „kielégítő”).

9.Az egyéb növények közül az ostormén bangitát, a vesszős fagyalt, a galagonyákat, a kökényt és a madárcseresznyét említi az üzemterv, mint cserjéket, melyek hasznos talajvédőnek tekintendők.

Sopron szabad királyi város már évszázadok óta 25–30 éves vágásfordulóval kezelte az erdeit sarjerdő üzemmódban. A Dudlesz-erdőben 1871-től 30 éves vágásfordulóra állították be az állományokat. Az erdőfelújítások során a tervezett feketefenyővel történő felújítást nem hajtották végre, míg a tölgy, illetve akác felújítások „szükséges természetszerű feltételek” miatt nem sikerültek.

A mellékhasználatok közül egyedül a vadászat adott jelentősebb, 376 forintos bevételt, a többi: fűnyerés, eperszedés, gyümölcs- és rózsafák alá szükséges vadoncok vétele, valamint a kavics- és homokbányászat csekély jelentőségű. A Dudlesz-erdőben 1911-ben 414 korona értékben történt fűeladás az azévi vágásokból, [56\(77\)](#) továbbá ebben az évben a kelénpataki Iváncsics József 20 korona értékben vásárolt ezerjófűtermést. [57\(78\)](#)

Az erdőterület további csökkentését olvashatjuk ki az üzemtervből, amelyben a „*Stiebsausig, Grüne Stube, Hollerein és Langschilling*” dűlőket irtandó területnek jelölték meg. A fakitermeléseket a környékbeli falvak munkanélküli lakói végezték. Az erdei választékokból is látható (gyenge hasáb, gyenge dorong [58\(79\)](#)), hogy az állományok törzsmínősége elég rossz lehetett, ipari fa választék gyakorlatilag nem volt. Az ágfát a vágásterületen elárverezték.

Az üzemterv szerint a faanyag eladási ára csak látszólag kedvező, mert magasak voltak az adóterhek és az egyéb kiadások, ezért a faanyag árának csökkentése szóba sem kerülhetett, bár a szomszédos magánerdők faanyaga konkurenciát jelentett az erdőgazdaságnak, valamint a „...*mindig több tért nyert köszén a városi faüzletre nyomasztó hatást gyakorol*”. Ebben az időszakban a városi faraktárban 10.000 köbméter volt az eladható famennyiség évente. Az erdőterületet egy Kelénpatakon állomásozó [161](#)altiszt kezelte, akinek egy erdőőr a mellérendelt segéderője, s ez – az üzemterv készítője, Bisell Gyula erdőmester

szerint – nagyon kevés.

Az erdőterületen az első üzemterv bevezetésével a következő feladatokat szeretnék megoldani, illetve a következő célokat elérni:

1. A fakitermelés és az erdőfelújítás pontos betartásával a tartamosságot kell biztosítani.
2. A fahozamok emelésére a fenyők elegyítése, a tisztások beerdősítése.
3. A vágásforduló megemelése, illetve a középerdő üzemmód esetében a fenyőknek a kétszeres vágásfordulón való tartásával fokozatos áttérés a szálerdő üzemmódba.
4. „Üzletszerű méltatás a fogyasztó közönség minden szükséglete iránt”, a zavaró bürokratikus eljárások megszüntetése, valamint az erdei melléktermékek értékesítésének növelése.
5. Az irtásra tervezett tagok bérbeadása, amelyhez azonban a minisztérium engedélye szükséges.

Természetesen itt is találunk hivatkozást a Micklitz–Hollan, illetve Tausinger–Slatinszky által készített szakvéleményekre. Ezek szerint a fenyők elegyítése (csak elegyítése, nem elegyetlen állományok létesítése) a hozamszabályozás szempontjából indokolt. Az eddigi fűhasználat az üzemterv szerint „...*az állagok pótlásával s a tisztások beerdősítése folytán úgyis meg fog szűnni*”. Látható, hogy a kornak megfelelően lehetőség szerint az erdőben található minden területrészt be akartak erdősíteni, ami természetesen a termőhelyi szélsőségek miatt nem is sikerülhetett. Az üzemtervet Bedő Albert országos főerdőmester a következő feltételekkel hagyta jóvá:

- Az első húsz évben kitermelendő területek határait szakszerűen ki kell tűzni.
- Az erdőterületen jól látható helyeken legeltetést tiltó táblákat kell elhelyezni.
- Az erdősítéseket gondosan kell végrehajtani, hogy az első fordá letelte után az állományokat minél nagyobb részben magról lehessen felújítani.
- Az erdőterület külső és belső határait haladéktalanul állandósítani kell.
- A következő üzemtervezéskor az erdőterület térképét újból el kell készíteni, „mégpedig tartós papíron”.

Az erdők egész Európában igen sokszor estek áldozatul a különböző, mai ismereteink szerint teljesen értelmetlen emberi gyarlóságoknak. Ezek között igen sokszor szerepelnek a háborúra való felkészülés, illetve a háború utáni helyreállítási munkák. Sajnos, a Dudlesz-erdő is ki volt téve egy hasonló pusztításnak. A Deutsche Sprengstoff-Aktien-Gesellschaft a Dudlesz-erdőből kb. 30 holdnyi területet robbanószer gyártáshoz óhajtott bérbe venni a várostól 1885-ben.⁵⁹⁽⁸⁰⁾

A kiirtandó területért holdanként 50 forintot, s azon felül még kb. 30 holdnyi ki nem termelendő területért holdanként 30 forintnyi bért fizetett volna 40 éven keresztül. Ezt a város közgyűlése elfogadta, azonban több bizottsági tag is, illetve a bérvadászok és néhány szomszédos telektulajdonos ezt megtámadta, a Belügyminisztérium az ügyet függőben tartotta. A hosszadalmas intézkedések miatt pedig a vevő visszalépett ¹⁶²a vásárlástól, így az erdőterületen továbbra is erdőgazdálkodás és vadászat folytatódott.

A Dudlesz-erdő történetében azóta is számos érdekes és néha nagyon szomorú esemény történt, azonban a későbbi időszak történetének feldolgozása meghaladná ezen tanulmány kereteit.

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Bacsá Gábor tud. kutató, 8800 Nagykanizsa, Berzsenyi D. u. 6/B.

Balogh Jánosné Horváth Terézia néprajzkutató, Néprajzi Múzeum, 1363 Budapest, Pf. 55.

H. Bathó Edit etnográfus, múzeumigazgató, Jász Múzeum, 5101 Jászberény, Táncsics M. út 5. Pf. 30.

Csécs Terézia könyvtáros, Xantus János Múzeum, 9022 Győr, Széchenyi tér 5.

Frank Norbert adjunktus, Nyugat-Magyarországi Egyetem Erdőművelési Tanszék, 9401 Sopron, Pf. 132.

Kiss Jenő akadémikus, egyetemi tanár, ELTE Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 1364 Budapest, Pf. 107.

Kubinszky Mihály ny. egyetemi tanár, 9400 Sopron, Kökényes köz 3.

Mastalírné Zádor Márta könyvtárigazgató, Nyugat-Magyarországi Egyetem, 9400 Sopron Bajcsy-Zsilinszky út 4.

Molnár László ny. múzeumigazgató, 9400 Sopron, Fő tér 7.

Németh Ildikó levéltáros, Soproni Levéltár, 9401 Sopron, Pf. 82.

Varga Imréné ny. levéltáros, 9400 Sopron, Teleki P. u. 11.

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MUNKATÁRSAINK / Balogh Jánosné, Horváth Terézia: Még egyszer a csepregi pütkösdi királyokról (Jókai forrásaihoz)¹

163 Balogh Jánosné, Horváth Terézia: Még egyszer a csepregi pütkösdi királyokról (Jókai forrásaihoz)¹⁽⁸¹⁾

„Azóta negyven év elmúlt, hogy a *Magyar nábobot* megírtam”, vetette papírra Jókai Mór 1893. augusztus 6-án a regény akkori kiadása elé írt, *A „Magyar nábob” megköltése* című előszavában, ahol maga adta meg a kulcsot műve forrásaihoz, amelyek adalékait képzelőereje segítségével kiszínezte a műalkotás folyamatában. Későbbi kiadásokhoz is csatolták ezt az előszót, ahol többek között olvasható: „A párizsi eseményeket az egykorú lapokból tanulmányoztam, a *Catalani–Mainville-né* epizódot a *Tudományos Gyűjtemény Koszorú* melléklapjában találtam. Ugyanebben leltem a leírását a még azon évben dívott »pütkösdi király« népszokásnak.”²⁽⁸²⁾ (A fenti idézetekben eredetiek a kiemelések.)

A pütkösdi királyság intézményének, főként a „lófuttatás”-sal kapcsolatos változatának szemléltetésére immár közel másfél évszázad óta állandóan fölhozott két leggyakoribb hazai példa éppen *Jókai Mór* nevéhez fűződik. A példák egyike az igen sok kiadásban és mindig nagy példányszámban megjelent,³⁽⁸³⁾ minden műveltebb magyar család könyvtárában megtalálható, azon kívül dramatizálást, filmesítést és fordításokat megért, nagyhatású *Egy magyar nábob* című regényben kidolgozott *A pütkösdi király* epizód

(1853, továbbiakban: a „regényfejezet”),⁴⁽⁸⁴⁾ a másik emlegetett példa pedig annak a – csupán J. M. aláírással ellátott, de köztudottan szintén Jókai által írt⁵⁽⁸⁵⁾ – *Hogyan mulat a magyar nép piros pünkösdi napján?* című tárcában átfogalmazott változata (1856, továbbiakban: a „tárcafejezet”) a népszerű *Vasárnapi Ujság*ban.⁶⁽⁸⁶⁾

A tanulmányom indításaként idézett, hitelesítés értékű regényelőszó arról nem szólt, hogy mely vidékről származott a pünkösdirály-téma.

A két Jókai-szövegben kétféle a rendezvény *színhelye*. Először a tiszántúli valóságos „Nagy–Kun–Madaras” városban játszódó kerettörténet részeként jelentkezett a „regényfejezet”-ben a nagy mesélő a „piros pünkösdi napján” szokásos pünkösdirály-választással járó lóverseny költői leírásával; három évvel később azonban egy meg nem nevezett dunántúli faluban játszódó népszokásleírásként adta közre a lófuttatás másik megfogalmazását.

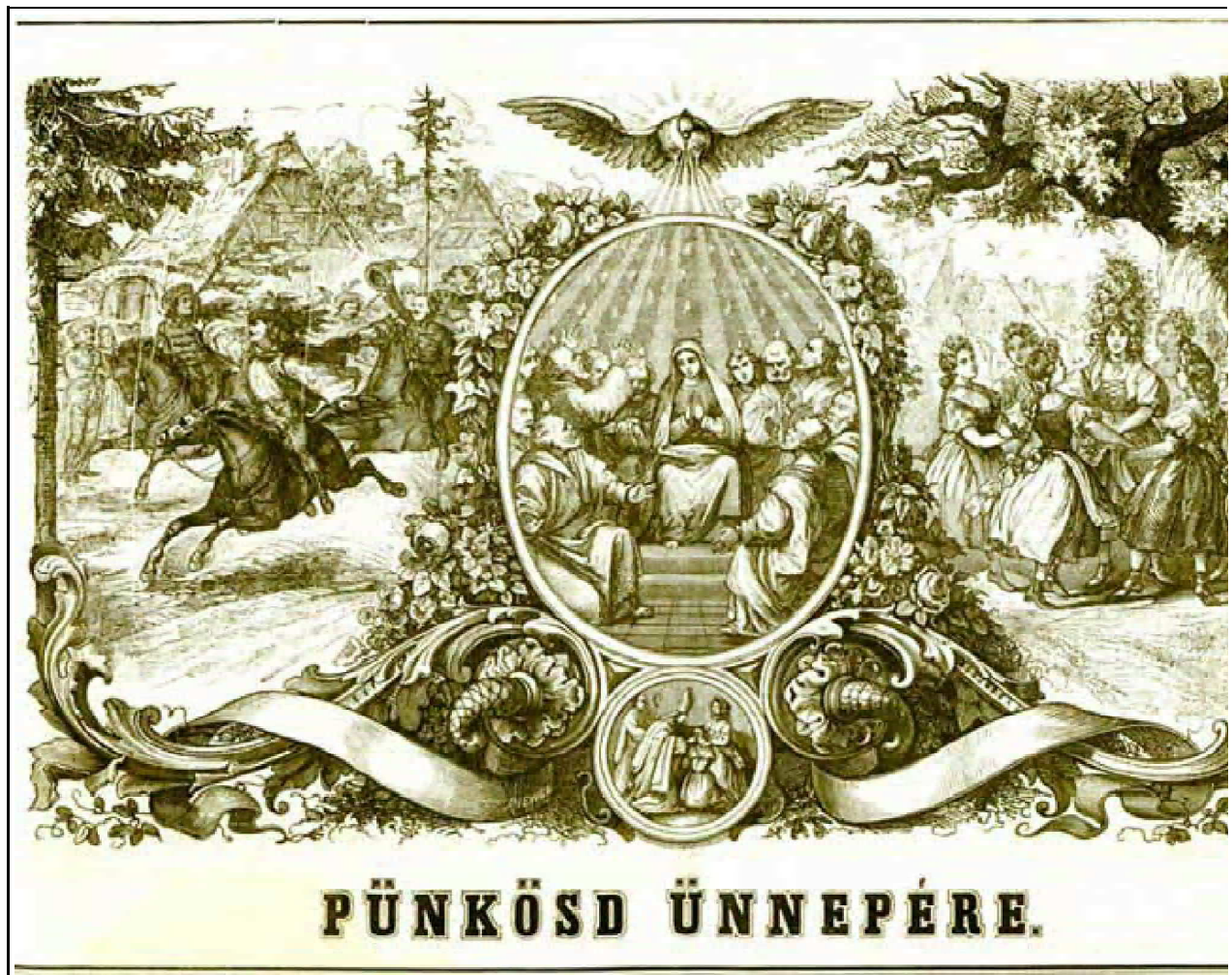
A lóverseny *tiszántúli* helyhez való kötésének vizsgálatába szükséges bevonni az írásműnek még egy elemét. Jókai Mór 1853-ban ugyanis az *Egy magyar nábob* pünkösdirály-választásának menetében művészi összeépítette a lóversenyleírást egy bikakergetés-bikabetörés megjelenítésével. Az utóbbi elemet saját első regényéből, ¹⁶⁴a hét évvel korábban, 1846-ban megjelent *Hétköznapiakból* vette át. Ott azonban nagypénteken rendezett „népünnep” volt a bikakergetés „a nagy kiterjedésű K... városa” minden rangú lakosa számára.⁷⁽⁸⁷⁾ Majd 1856-ban, ugyanabban a pünkösdi szokáscsokorban, ahol a lóversenyt az első fejezetben közreadta, újra szerepeltette a bikabetörést is, mint negyedik fejezetet, önálló pünkösdi-másodnapi, de „királyválasztás”-hoz ott sem kapcsolódó eseményként, *A bikahajsz* címmel, ezzel a megjegyzéssel: „Ez a népies mulatság még az én diákkoromban is divatozott Kecskeméten.”⁸⁽⁸⁸⁾ Azon túl, hogy szépírói céljának megfelelően a „magyar nábob” alföldi volt, még a „bikahajsz” illetősége is indokolhatta, hogy az Alföldre tette Jókai a két különböző szokáskörből merítő „regényfejezet”-et. Mivel a *Vasárnapi Ujság*ban maga vallotta, hogy a „bikahajsz” személyes élménye volt, olvasói úgy vélekedhettek, hogy a lóversenyt is átélhette. A csak 1893-ban megjelent regényelőszavában hiába hivatkozott arra, hogy a pünkösdirály-témát folyóiratcikk-előzményből merítette, már nem változtatott a vélekedésen. Kutatásaimat megelőzően sem irodalmár, sem néprajzos szakmai körökben nem utaltak erre az előszóra.

A hagyományos verseny *dunántúli* illetőséget nyert 1856-ban a „tárcafejezet”-ben, ahol az író egy alapítványt említett, amelyet „Túl a Dunán egy derék magyar földes úr” tett a pünkösdi szokás ápolására és a lónemesítés előmozdítására. A „regényfejezet”-ben a megnevezett alföldi földesúr – a főhős – apjának tulajdonított hasonlót Jókai. Noha Széchenyi István néphagyomány-ápolással nem foglalkozott, az önkényuralom idején föltehetően politikai okokból meg nem nevezett dunántúli földesurat a lovas téma miatt a korabeli és a későbbi olvasók is több-kevesebb joggal övele azonosíthatták, hiszen Széchenynek a Nyugat–Dunántúlon nagyhatárú birtokai voltak, és a hazai lótenyésztésben, valamint az annak elősegítését célzó lóversenyek népszerűsítésében elévülhetetlen érdemeket szerzett a reformkorban, nem utolsósorban alapítványok szorgalmazásával.⁹⁽⁸⁹⁾

Töredékes 18. századi vagy 1848 utáni néprajzi adalékok arra utalnak, hogy a Dunántúl, sőt egész Magyarország több táján gyakorolták egykor a pünkösdi paraszti lóversennyel kapcsolatos időszakos királyválasztást. A Kőszeg melletti *Csepregről*, az akkor már falusias kis mezővárosból viszont *a reformkorban számos helyszíni tudósítás részletesebben tájékoztatott az évente tartott lóversenyekről, ahol a csupán egy évre fölhatalmazott pünkösdi királyt választották.*¹⁰⁽⁹⁰⁾ A korabeli sajtó Magyarország más vidékeiről nem adott hírt ilyen szokásról. Egyelőre nem tisztázott, hogy miért éppen a csepregi példát

„reklámozták”.

165

Riewel grafikájával jelent meg a *Vasárnapi Ujság*ban a Jókai-féle ismeretterjesztő tárcafejezet (1856).

Kinagyítva a pünkösdi király.

166 Talán azért, mert másutt már elmúlóban volt ez a hagyomány, míg itt még virágzott, mivel az itteni földesurak, elsősorban daruvári Jankovich Izidor, Csepreg legnagyobb részének birtokosa, az akkor modern lónemesítési törekvésekhez csatlakozva, eszmeileg és anyagilag is hozzájárult ahhoz, hogy a népszokás helyi változata hosszabb ideig fennmaradjon, ugyanakkor erősebben érvényesüljön saját földesúri patriarchális viszonya jobbágyságaihoz. Forrásaink szerint a támogatások, a győztesnek adott pénzbeli és egyéb jutalmak az 1830-as évek elejétől kezdve rendszeresek voltak, a csupán kis hányadban birtokos vizeki Tallián Imréné, majd 1843-tól felsőbüki Nagy Pál részéről is (vö. 10. jegyzet). Széchenyinek a csepregi lófuttatásokra Jankovich közvetítésével lehetett hatása.¹¹⁽⁹¹⁾

Mivel a csepregi tudósítások sok részlete föltűnően jelen van Jókai mindkét munkájában, megkockáztattam a feltevést, hogy éppen a csepregi népszokás egyik nyomtatásban megjelent ismertetése lehetett Jókai Mór forrása.

Nagy elbeszélőnk tárgyalt írásainak megjelenése óta nemcsak a nagyközönség egyre több nemzedéke ismerte és ismeri meg a „pünkösdi király” fogalmát az *Egy magyar nábob* számos közreadásából, hanem a néprajzosok tudományos igényű munkái is többször hivatkoztak és hivatkoznak a regényre. A „tárcafejezet” is megért néhány újrakiadást más szerzők kiadványaiban és később maga Jókai, mint általános magyar jellegzetességet, lerövidítve beépítette népismertető tanulmányába, amely *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen* című sorozat III. kötetében, 1888-ban látott napvilágot. A

népszokáskutatók többnyire a *Vasárnapi Ujságnak* írt „tárcafejezet”-et emlegették, sőt, mint hiteles ismeretterjesztő forrást, a pünkösdi lóverseny és a pünkösdi királyság szokáskörének a Dunántúlon általános formája egyetlen részletes leírását használták, minden megfontolás valamint további kutatás nélkül.¹²⁽⁹²⁾ NEM KERESTÉK ¹⁶⁷A JÓKAI MÓR-FÉLE SZÖVEGEK FORRÁSÁT, MIVEL AZ ÍRÓ SZEMÉLYES ÉLMÉNYÉBŐL FAKADÓNAK VÉLTÉK A NAGYON ÉLETSZERŰ NÉPSZOKÁS-MEGJELENÍTÉSEIT.

Mennyiben volt jogos és mennyiben volt félrevezető Jókai két művét így szemlélni? Hogyan viszonyulnak költői leírásai a csepregi népszokáshoz?

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MUNKATÁRSAINK / Balogh Jánosné, Horváth Terézia: Még egyszer a csepregi pünkösdi királyokról (Jókai forrásaihoz)¹ / Jókai fő forrása

Jókai fő forrása

Az *Egy magyar nábob*hoz utólag készült előszó arról tájékoztatott, hogy az író nem volt szemtanúja a regényében megjelenített népszokásnak, hanem a *Koszorúból*, publikációból ismerte a témát. A csepregi tudósítások egyike sem látszott egyértelműen előképnek, nem is a *Koszorúból* származott egyik sem. Remélve az igazi forrás megtalálását, több más reformkori lap áttekintése után végignéztem a Jókaitól megnevezett folyóiratot is. De nem találtam benne pünkösdirály-leírást, csupán az 1823-as kötetben egy, Csepreg távolabbi környékét általánosságban ismertető munkát.¹²⁽⁹³⁾ Jókai, úgy látszik, tévedett. Negyven év után már csalhatott az emlékezete, hogy honnan vette epizódtemáját. A legvalószínűbbnek találtam, bár több kirívó eleme miatt bizonyos fenntartással, hogy az eddig feltárt tudósítások közül a részletekben leggazdagabb leírás lehetett az előképe, amely *1824-ben, a Hasznos Mulatságokban* jelent meg, és a helyi népszokás általános vonásainak bemutatása után elbeszélte egy konkrét verseny eseményeit. A szerző nevét nem közölték, csak annyit tudhatunk meg a szövegből róla, hogy „a’ Tudósító 1823-diki futtatáson volt jelen”. A cikk címe: *A’ Pünkösdi Király a’ Tsepregi lófuttatásban* (továbbiakban: a “Tsepregi”).¹³⁽⁹⁴⁾ Jókai tévedését az a párhuzam okozhatta, hogy amint a *Tudományos Gyűjtemény* című folyóiratnak, kora vezető “belföldi” irodalmi periodikájának a társlapja volt a *Koszorú*, hasonlóképpen a *Hasznos Mulatságokat* is „toldalékként írta ’s kiadta Kultsár István”, „A’ Hazai ’s Külföldi Tudósítások” című saját hírlapjához, az „Austriai Birodalom” vezető politikai újságjához.¹⁴⁽⁹⁵⁾ A tárgyalt előszót mégis érdemes figyelembe venni, hiszen a forrás műfajára és megközelítőleg a megjelenés idejére is emlékezett az öreg író.

Sokáig arra sem vetettek ügyet a kutatók, hogy néhány reformkori csepregi pünkösdirály-közlés, köztük éppen a perdöntő fontosságú „Tsepregi” címe és megjelenésének helye már a 19. század derekán jól-rosszul belekerült Réső Ensel Sándor kézíratos összeállításába, amelyet népszokásgyűjteményének tervbe vett, de máig ki nem adott második kötete számára 1867-ben készített, s később csak kevés adattal egészített ki.¹⁵⁽⁹⁶⁾ Ezt a jegyzéket a 20. század elején kézhez kapta a néprajzi szakma, hiszen 1906-ban kinyomtatták, mert a benne felsorolt „bibliographiai adalékok e tömegének ¹⁶⁸túlnyomó része hazai néprajzi irodalmunk olyan anyagát teszi hozzáférhetővé, a melytől egy teljes néprajzi repertorium elkészültéig kutatóink el volnának zárva”.¹⁶⁽⁹⁷⁾ A tárgyalt téma vonatkozásában a 20. század végéig mégsem vették figyelembe, még a közreadója sem.

Jó félszázaddal a Jókai-féle pünkösdirály-leírások első közreadása után, 1910-ben, a *népszokás oldaláról* szemlélve Ernyey Józsefnek tűnt föl ismereteim szerint először, hogy Csepreg és Jókai között van valami kapcsolat, amikor ugyancsak elsőként vizsgálta az eddig ismert legkorábbi csepregi

lóverseny-ismertetést, amelyet 1819-ben a prágai német nyelvű *Hesperus* című folyóirat melléklapja közölt *Correspondenz und Neuigkeiten* rovatában, V. S. A. szerzőmegjelöléssel, *Pferderennen zu Csapring* címmel (*Csepregi lófuttatás*. A továbbiakban „Pferderennen” megjelöléssel hivatkozom rá).¹⁷⁽⁹⁸⁾ Más csepregi forrásra nem utalt Ernyey. Bár ő is a Jókai-féle, általánosabb érvényű pünkösdkirály-kép hatása alá került ebben, a *Néprajzi Értesítő*ben közzétett dolgozatában, de lábjegyzetben mégis észrevételt tett arra, hogy az általam „tárcafejezet”-ként tárgyalt írásmű „sajnos, közelebbi helymeghatározás nélkül” jelent meg, és mindkét Jókai-szöveg „Részleteiben megegyezik a *Hesperus* adataival.”¹⁸⁽⁹⁹⁾ Nem tudok róla, hogy megjegyzésének lett volna visszhangja a néprajztudományban.

Jó hat évtized telt el Ernyey tanulmányának megjelenése után, amikor 1971-ben Fried István, több néprajzi adalék bevonásával, de Ernyey említett észrevételétől függetlenül elsőként közelített Jókai és az *irodalomtörténet oldaláról* a népszokáshoz, éppen a „Tsepregi” szövegén keresztül. A *Soproni Szemlében*, ennek a témának szentelt cikkében a hasonlóságok alapján vetette föl határozottan ugyanazt a publikált forráslehetőséget, amelyet a regényelőszó tanulságainak bevonásával én is: „Jókai ismerhette a Hasznos Mulatságok 1824. évi közlését. E tényt erősen valószínűsíti, hogy a regénybeli időszámítás szerint a Kárpáthy János birtokán rendezett király-választás is 1823–1825-re tehető.”¹⁹⁽¹⁰⁰⁾ A Jókai-féle pütkösdikirály-választás forrásának kereséskor önállóan megfogalmazódott föltételezésemet megerősítette ez a Fried-közlemény, amelyhez csatlakozom jelen tanulmányommal, és az ott fölvetett kérdést alaposabban kifejtem. Megjegyzem, hogy Fried 8. lábjegyzetéből ismertem meg két „eldugott”, 1923-ban illetve 1925-ben megjelent Csatai-közlést, amelyekben tudomásom szerint először került földidézésre három magyar nyelvű reformkori csepregi leírás, de Jókai- említés nélkül.²⁰⁽¹⁰¹⁾ Az 1971-ben hivatkozott, összesen már hat magyar forrásán²²⁽¹⁰²⁾ túl Fried 1980-ban ¹⁶⁹közzétett egy 1829-es kiadású német nyelvű ismertetést is magyar fordításban a csepregi pütkösdí királyságról.²¹⁽¹⁰³⁾ Az adalék eredetijének tanulmányozásakor bizonyossá vált számomra, hogy az 1819-ben publikált „Pfer-derennen” újraközlése, kevés változtatással.²²⁽¹⁰⁴⁾ Fried István 1971-ben megjelent gondolatébresztő cikkének mindeddig sem az irodalomtudományban, sem a pütkösdí szokások néprajzi földolgozásaiban nem volt visszhangja, leszámítva azt, hogy megjelenése után hat évvel hivatkozott rá a soproni illetőségű Domonkos Ottó, a kézműves- és legénycéhek jelvényeit tárgyaló tanulmányában.²³⁽¹⁰⁵⁾ Viszont éppen a legilletékesebb helyen, Csepregen gyakorlati hatást fejtett ki: a városka hagyományápoló szervezetei a *Soproni Szemlében* – csak részben szó szerint – közreadott „Tsepregi” szöveg alapján, huszonkét évvel később, 1993-ban újították föl a 19. század végi első föllevenítés után másodsorára, külsőségeit tekintve teljes részletgazdagságában a helyi múlt utolsó híres mozzanatát, a „pütkösdí lófuttatás”-t.²⁴⁽¹⁰⁶⁾ Újra várossá nyilvánítása évében, 1995-ben pedig egész Cseprege olvashatta a *Cseprege Lapozgató* című időszaki kiadványban Friednek a népszokás-felújítást megalapozó cikkét, jegyzeteitől megfosztott újraközlésben. Magam 2000-ben, nagy elbeszélőnk születése után 175 évvel kezdtem a cseprege lófuttatás témájával foglalkozni. Még le nem zárult kutatásaimnak Jókai pütkösdikirály-leírásaival kapcsolatos eddigi eredményeiről kívánok most ugyanebben a folyóiratban számot adni, ahol Fried István fölvetette a Cseprege–Jókai párhuzamot.

Az alábbiakban a fontosabb mozzanatokra vonatkozóan összehasonlítást végzek a föltételezett alapszöveg, vagyis a „Tsepregi”, valamint a „regényfejezet” (egy eset kivételével az 1. jegyzetben megadott kiadás alapján) meg a „tárcafejezet” között, hogy az egyezések és az eltérések jobban szembetűnjenek. Néhány esetben a „Pferderennen”-t is bevonom kiegészítő bizonyítékkul. Az idézetekben a fontosabb párhuzamokat dőlt betűvel kiemelem.

Példák annak igazolására, hogy a „Tseprege” szöveg volt a „regényfejezet” és a „tárcafejezet” fő forrása:

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MUNKATÁRSAINK / Balogh Jánosné, Horváth Terézia: Még egyszer a cseprege pütkösdí királyokról (Jókai forrásaihoz)1 / Jókai fő forrása / 1. A versenyre való felvonulás

1. A versenyre való felvonulás

„Tseprege”:

...a' délesti ájtatosság végeztével 4 óra után mind a' helybeliek, mind a' számos szomszédbeliek az öszvegyült előkelő Urakkal, 's a' Földes Úr vendégeivel együtt megjelennek ^{170a} város napkeleti részén

el terülő síkságra, hova a' futtatni kívánó Paraszt-legények, közönségesen mintegy 15–16-an a' következő renddel jönnek ki a' helységből: „*Elől lovagol két helybéli Eskütt, kik Vezetők, 's Felvigyázók, ezeket követi gyalog a' marsot húzó Czigány kar, mely után egy legény veres zászlóval lovagol, mellette két lovas kivont karddal; utánuk jön a' múlt esztendei nyertes, 'L mellette két legény lovagol. Itt következnek már a' pályafutásra vállalkozott Lovagok. El érkezvén a' mezőnek síkabb tájára, megállapodnak, és 'L az Esküttek, Bírák, 's a' helybéli Uraság' Tisztjei a' nézőket... sorba állították, 'L éjszak felé mennek, hol őket egy pár Eskütt, 's többnyire egy Uraság Tisztje várja, mint felvigyázók.*”²⁵⁽¹⁰⁷⁾

„Regényfejezet”:

...egy városi esküdt 'L Varju András uram... önágyaságát, méltóságos Jancsi urat... A népség, rövid isteni tiszteletét végezve megindult szép rendben ki a mező felé. *Elül lovagolt két esküdt, utánuk a szekérre rakott cigánybanda* 'L Varju uram... Most lovon ült, s kezében egy nagy vörös zászlót tartott, mellyel majd kiverte a szél a szemeit 'L Végre jött a pünkösdi király 'L Mellette kétfelől két polgár lovagolt kivont kardokkal 'L Utána jönnek hosszú sorral a pályázó legények... Befelezi a menetet az úri és fakó szekerek rende... Jancsi úr, a gazdag nábob... úri hintók... Vele jöttek ... legszívesebben látott vendégei: a Bács megyei... birtok gazdája, ki át szokott rándulni... a szomszédba (Nagykunságba) 'L

„Tárcafejezet”:

...az isteni tisztelet végeztével... eskütt uraimék... Elöljön a kisbíró uram... egy nagy piros selyem zászló a kezében, jeladására a... barna zenészbanda rárántja a legszebb nótát... *Indulót húzz!* Parancsolják a cigánynak... a zeneszóra a népség tódul ki a mező felé, ki gyalog, ki szekér háton... kisbíró uram... lovon ül; majd kiveri a szemeit azzal a piros zászlóval. Utána egy banda cigány, mind egy hosszú szekérre rakva... Következnek aztán szép rendben a lovas legények... Bezárja a rendet az érdemes elöljáróság, tisztartó csészájának adva első helyet... a mezőre érve 'L

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MUNKATÁRSAINK / Balogh Jánosné, Horváth Terézia: Még egyszer a csepregi pünkösdi királyokról (Jókai forrásaihoz)¹ / Jókai fő forrása / 2. A pünkösdi király fejdísz

2. A pünkösdi király fejdísz

„Tsepregi”:

...a' tavali Pünkösdi Király... *fejéről zöld ágból 's virágokból font korona* válláig függ le, úgy hogy orcája sem látszik... második versfutás közben el veszté a' koronát; tehát egy része a' nézőknek 's a' többi futók protestáltak Királysága ellen mondván, hogy Korona nélkül nyertes nem lehet; azonban a' többség által a' vád alól feloldoztatván... El kellett volna tehát vesztenie a' Királyságot; de Pártfogói nagyon hangoztatták a' „nem igazságos” szót... ismét nagy lármá között a' „nem igazságos” szó hallatszott.

¹⁷¹„Regényfejezet”:

...a tavalyi pünkösdi király... ami legjelesebbé teszi... az egy nagy lombos koszorú, mely fejére van téve. Ezt az ifjú leányok fonták *gyászfüzekből és virágokból* úgy, hogy a szegfűkkel és rózsákkal ékes füzérek hosszan omlanak a legény vállaira, mint hosszú leányhaj, csak arcát hagyva szabadon, ahol kétfelé választva... a sebes roham közepette lebontakozik a legény fejéről a hosszú virágfüzérés korona, s lehull a földre. Az utána rohanók mind összegázolták. Ő maga észre sem vevé koszorúja elestét... A célt elérte, de a koronát elveszté. – Így nem lehet a pünkösdi király – mondának többen. – Minek vesztette el a koronát?... – Ez nem igazság! Kiáltozott a nagy rész...

„Tárcafejezet”:

Ekkor a ráró diadalmas lovagjának virágokból és hosszú szomorúfüz ágakból font koszorút tesznek fel a kalapjára s mint a pümkösd királlyal

A koronaleesés egyszeri esetének regénybeli ismétlődése az egyik legdöntőbb bizonyítéka annak, hogy éppen a csepregi 1823-as verseny volt az előkép, amint ezt Fried is kiemelte.²⁶⁽¹⁰⁸⁾ Figyelemreméltó, hogy a „Tsepregi” és a „regényfejezet” szerint is a fején van a pümkösd királynak a korona, onnan esik le vágatás közben, addig a „tárcafejezet”-ben – a realitástól elszakadva – a kalapján helyezik el, a neve nem is „korona”, hanem „koszorú”, csak a verseny végén jelenik meg és nincs szó arról, hogy leesne.

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MUNKATÁRSAINK / Balogh Jánosné, Horváth Terézia: Még egyszer a csepregi pümkösd királyokról (Jókai forrásaihoz)¹ / Jókai fő forrása / 3. A pümkösd király jogköre

3. A pümkösd király jogköre

„Pferderennen”:

In dem Oedenburger Comitat, dem Marktflecken Csapring... jener der bei dem dritten Lauf siegt, erhält die Blumenkrone, und hat für die nächsten 12 Monate das Vorrecht, daß er jeden Sonntag *in der Dorfschenke frey zecht*, und *sein* siegendes Pferd, wenn es im Weidegang irgend einen Schaden zufügt, *nicht gepfändet wird*. [Cseprek mezővárosban, Sopron megyében... aki az utolsó futásban győz, megkapja a virágkoronát és a következő 12 hónapra előjoga, hogy *a helység kocsmájában ingyen rovása van*, és ha győztes lova legelőn járva kárba megy, *nem zálogolják meg*.]²⁷⁽¹⁰⁹⁾

„Tsepregi”:

...az egész esztendei helybéli multságokba a Pümkösd Királynak *szabad bemenetele* vagyon, 's ott *parantsolva ingyen eszik, iszik*, a' mennyit akar, 's érte a' többi legénység tartozik *fizetni*. Szinte úgy köteleztetik a' legénység a' Király lovait, 's *barmait* egész esztendő által a' legelőn *őrizni*, 's ha azok valahol kárt tennének, a' vígyázatlan legények *fizetnek* érettök.

¹⁷²„Regényfejezet”:

...pümkösd király... *szabad ivása* van a város minden kocsmájában, annak a lovait minden gazda tartozik *őrizni*, s akárhová kárbamennek, *nem szabad megzálogolni*, hanem *fizeti a kárt*, aki rosszul vigyázott rájuk. Továbbá *szabad bejárása* van mindenféle vendégségbe és lakodalomba, és ha egyszer-másszor *jókedvűből ki talál rúgni*, azért őt testi büntetéssel illetni *nem szabad*, sem megcsapatván, sem pedig börtönbe záratván.

„Tárcafejezet”:

...ő kezdi meg a tánczot az esteli multságban... egy évig *minden lakodalomba, ünnepélyre, multságra hivatalos*, minden kocsmában *ingyen rovása van*, a mit *elfogyaszt*, *fizeti a község*; lovát, marháját tartoznak társai *őrizni*, s ha netán valami apró vétséget követ el, azért testi büntetéssel *nem illetik*. Ilyen nagy úr a pümkösd király egy álló esztendeig.

A „nem szabad megzálogolni” és a „testi büntetés” fogalom a „Tsepregi” szövegben nincs benne, a „Pferderennen”-ben is csak az előbbi. Talán a „Pferderennen”-t is olvasta Jókai? Talán ismert még egy, eddig föl nem tárt csepregi híradást, amelyből a pümkösd királyoknak a testi büntetéstől való mentességéről is tudomást szerzett? Tisztázásra váró kérdés. Az is lehet, hogy általános műveltsége és alkotó fantáziája révén építette be ezeket a valóban ide illő jogi elemeket.

Jókai kiegészítő forrásai

Az eddig egybevetett szemelvények további elemzését az olvasóra bízom, csak összefoglaló észrevételeimet fogalmazom meg:

A „regényfejezet” nagyon gondosan, pontosan szinte minden tényt átvett a „Tsepregi”-ből, de a dunántúli Csepre helyett, föltehetően szépírói céljának, mondanivalójának kedvéért és a lófuttatással együtt szerepeltetett „bikahajsz”-nak Jókai más műveiben említett kecskeméti illetősége miatt is, az alföldi „Nagy–Kun–Madaras” városba telepítve, továbbá életszerű és regényes elemekkel kiszínezve. A később írt „tárcafejezet” viszont nemcsak rövidített változata a „regényfejezet”-nek, hanem alapos átdolgozása is. Noha egy hetilap látszólag ismeretterjesztő igényű ünnepi melléklete számára készült, nem áll közelebb az előképhez, mint az első megfogalmazás, inkább távolabb került a csepregi tényektől, mivel az író nem tagadta meg önmagát, hanem a fantáziája szülte részletekhez, valamint humoros megjegyzéseihez még hozzá is tett, ugyanakkor a reális tényekből sokat elhagyott. A *Vasárnapi Ujság*ban nemcsak az ott is érvényesített költői szabadság jogán alkalmazhatott Jókai a konkrét Csepre helyett általánosabb – túl a Dunán – helymegjelölést, hanem azért is, mert vélhetőleg beépített más közlésekből származó, oda nem illő mozzanatok is a csepregiek mellé; akárcsak az *Egy magyar nábob* pünkösdkirály-leírásába. Tehát azért nem tűnt egyértelműen előképnek a „Tsepregi”, mert nem egyedüli forrása volt Jókainak. Hogy bizonyítsam a több előzményszöveg fölhasználását, és hogy a különböző eredetű szokáselemeket ¹⁷³szétválaszthassam, meg kellett keresni a föltételezett kiegészítő forrásokat. ²⁸⁽¹¹⁰⁾ Jókai regényelőszava nyomán abból indultam ki, hogy nem jöhet számba olyan publikáció, amely a „Tsepregi” után jelent meg, legfőljebb előtte, hiszen az író így jellemezte a pünkösdi királyság intézményét: „a még azon évben dívott” szokás. Nyilván nem ismert későbbi tudósítást arra nézve, hogy gyakorolták-e egyáltalán 1823 után is Csepregen a pünkösdi lófuttatást. Ezért csakis az 1823–24 körüli sajtóban kerestem és találtam meg Jókai többi forrását is. Amint várható volt, ugyanott és ugyanabban az évben jelentek meg, ahol a „Tsepregi”: a *Hasznos Mulatságok 1824-es évfolyamában*. Két cikkben több kiegészítő motívum eredete is megtalálható, a harmadikban mindössze egy motívum és egy kifejezés előképe. A szerzők nevét nem közölte a lap. Az első cikk címe: *A’ Magyar lónak sebes futása*. Tartalmának nincs köze a pünkösdi királyhoz, sőt a pünkösdhöz sem, hanem csak az akkoriban újonnan bevezetett paraszti lóversenyekhez (a továbbiakban: „Magyar Ló”). ²⁹⁽¹¹¹⁾ A második cikk tárgya *Az Anglus pallyafutások*, tehát nincs köze Magyarországhoz sem, csupán az angliai lóversenyekhez (a továbbiakban: „Anglus”). ³⁰⁽¹¹²⁾ A harmadik cikk címe és témája egy nagy múltú ünnepély, *A’ Rózsa Ünnepe* nem is lóverseny, nem is magyar, és hazájában, frank földön az alapítójának névünnepehez, Medárd-naphoz tartozott, de a köztudottan a reformkorban elkezdett magyarítása, valamint a németesítése utóbb pünkösdhöz kapcsolta (a továbbiakban: „Rózsa Ünnepe”). ³¹⁽¹¹³⁾ Erről az új szokásról 1856-ban, a „tárcafejezet” megfogalmazásakor már tudhatott Jókai Mór.

Szövegösszevetéseim alább következő második csoportjába ezeket a forrásokat is bevonom.

Példák annak igazolására, hogy a „Magyar Ló”, „Anglus” és „Rózsa Ünnepe” cikk képezte a „regényfejezet” és a „tárcafejezet” kiegészítő forrásait:

Adomány, alapítvány szerepe

1. Adomány, alapítvány szerepe

„Pferderennen”: Nincs szó róla.

„Tsepregi”: Nincs szó róla.

„Magyar Ló”:

...új jelenés történt f. eszt. Aug. hónapnak 20-dik napján Ns. Pest Vármegyében Mélt. Gróf Keglevics familiának Esső nevű Pusztáján³²⁽¹¹⁴⁾, hol az Uraságnak rendeléséből, nevezetes ¹⁷⁴jutalmak tétettek a' legsebesebb futóknak... újabb ösztönül szolgálhat Hazánkfiainak, hogy... a' Magyar fajta tsikók gondosan neveltessenek...

„Anglus”:

Londontól 60 mérföldre fekvő New-Market faluban régi szokás a' lovak futtatása. Erre a' Király esztendőnként 100 Ginét tesz fel a' legjobb futónak... Az ilyen pályafutás egy hétig tart, de esztendőnként több ízben is tartatik... leginkább a' Nemességnek azon Társasága, mely Jockey Klubnak nevezetik, szolgáltatja a' lovakat...

„Rózsá Ünnep”:

Pikardiában Szalánszi faluban, Noyontól egy fél mértföldnyire, minden esztendőben megtartják. – Szerzője ezen szép ünnepnek Sz. Medárd Noyoni Püspök volt, ki a' Merovingiai Childeric és Clodoveus alatt élt az ötödik században... akkor Ura lévén ezen falunak, azt rendelte, hogy a' ...legtisztább életű leányzónak... szép jutalmat... a köz betsületen kívül bizonyos volt a' Rózsás leány, hogy abban az esztendőben férjhez ment. Ezen dérék (sic) földes Úr megilletődvén ezen hasznos következésen, örökösítette annak fen maradását 12 hold földet erre rendelve... Junius hónap 8-kán...

„Regényfejezet”:

...a te pünkösdi királyságod vajmi sokba kerül ám a városnak. – Jól tudom én azt, hogy ez nem a város pénzéből telik, hanem hogy ngos Kárpáthi János úr édes atyja, a kinek érdemes orczája most is ott függ a falon la, hagyott egy summa pénzt a községnek azon célból, hogy egyrészt imez ősi szokás fenntartassék, más részint pedig, hogy a lónemesítés előmozdítottassék, minél fogvást ...a lovas legényekL versenyt futtatnak egymássalL a kegyes úr hagyományából...³³⁽¹¹⁵⁾

„Tárcafejezet”:

Túl a Dunán egy derék magyar földes ur rendeltetést tett, és alapitmányt hagyott, hogy a népszokásban régen divatozó pünkösdi király választás vidám ünnepélllyel legyen összekötve, mellynek közvetlen hatása egy nevezetes hazai iparágra, a lónemesítésre kiterjedjen, a mire a magyar olyan büszke szokott lenni.

Attól eltekintve, hogy a reformkorban valójában kinek volt köszönhető a népi hagyományban gyökerező csepregi lófuttatásnak „a vidék jelentős társadalmi esemény”-évé³⁴⁽¹¹⁶⁾ emelése, a szépírói alkotás hátterében a fentiek szerint nem Széchenyi, nem Jankovich (vö. 29. jegyzet), hanem legfőljebb Keglevics „Uraság” rejtőzik, sőt akármennyire bizarrul hangzik, a legvalószínűbb, hogy a Hasznos Mulatságokat gondosan forgató Jókai számára még ő sem, hanem Szent Medárd volt a kézen fekvő előkép: a „derék”, bár nem magyar „földes Úr”, aki egy évente ismétlődő ünnepség céljára „rendelte,” majd „örökösítette” adományát.

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MUNKATÁRSAINK / Balogh Jánosné, Horváth Terézia: Még egyszer a csepregi pünkösdi királyokról (Jókai forrásaihoz)¹ / Jókai kiegészítő forrásai / 2. A

futtatást indító jeladás

1752. A futtatást indító jeladás

„Tsepregi”:

Itt a' futtatók egy sorba állván a' felvigyázóktól kimondott Mars, vagy Szabad jelszóra el kezdik a futtatást a' zászló felé!

„Magyar Ló”:

...mozsarakból tett harmadik lövésre a' készen álló futók... útnak indultak...

„Anglus”:

Minekelőtte meginduljanak, az *eskütt ember* mindenik lovászt megkérdi: késszen vagyon-é mindene? 's ha úgy vagyon, az ő szóbeli jeladására megindulnak...

„Regényfejezet”:

Jancsi úr már inteni akart aranygombú botjával, hogy süssék el a tarackokat, *a harmadik lövés leendvén jel* a verseny kezdésére...

„Tárcafejezet”:

...ért az ágyúzáshoz. Három mozsár van ám leásva a földbe...elpukkantja a nagyhangu vasat... Szól a második lövés is, most meg a harmadik: arra el kezd, valamennyi lovas vágtatni...

Jókai számára a versenyt indító ágyúlövések szerepeltetéséhez nyilván az Esső-pusztán alkalmazott módszer szolgáltatta az alapot, bár a korabeli, sőt a 18. századi hazai híradásokból, beszámolókból is kiviláglik, hogy különféle (nem népszokásjellegű) ünnepségeknek, politikai és egyházi eseményeknek gyakran voltak kísérői, pompájának emelői a durrogó mozsarak.

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MUNKATÁRSAINK / Balogh Jánosné, Horváth Terézia: Még egyszer a csepregi pünkösdi királyokról (Jókai forrásaihoz)¹ / Jókai kiegészítő forrásai / 3. A résztvevők fogadásokat tesznek

3. A résztvevők fogadásokat tesznek

„Pferderennen”: (Nincs szó róla.)

„Tsepregi”: (Nincs szó róla.)

„Anglus”:

Az ilyen pályafutásoknak legemlékezetesebb következtetése az, hogy *részszerént a'* [lovak] *birtokossaik*, kik többnyire gazdagok, másokkal fogadnak, *részszerént a' többi nézők* is egymás között *fogadásokat tesznek...*

„Regényfejezet”:

A bizakodó lovasok... *fogadásokat tesznek* egymás között, és az mind *borba* megy... s az *úri sereg között élénk fogadások kezdtek szövődni*, mégpedig tízet egyre, hogy az idegen lesz mind a három futásban a győztes.

„Tárcafejezet”:

A szürke nyeri el! A ráró nyeri el! Mondják itten ottan: a ki nem hisz, *fogadjon pint borba*, a tisztartó is *fölteszi* a szürkére *Vidács vasekét*, bíró uram *tartja* a fogadást *egy idei üszővel* a ráró becsületére...

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MUNKATÁRSAINK / Balogh Jánosné, Horváth Terézia: Még egyszer a csepregi pünkösdi királyokról (Jókai forrásaihoz)¹ / Jókai kiegészítő forrásai / 4. Nyereg, sarkantyú, korbács alkalmazása

176 4. Nyereg, sarkantyú, korbács alkalmazása

„Pferderennen”:

Nur unverehlichte Burschen auf eigenen Pferden, welche *ohne Sattel* geritten werden müssen, dürfen um den Preis werben. [Csak nőtlen ifjak versenyezhetnek a díjért, saját lovukon, melyet *nyereg nélkül* kell meglovagolniuk.]³⁵⁽¹¹⁷⁾

„Tsepregi”: (Nincs szó róla.)

„Magyar Ló”: (Nincs szó róla.)

„Anglus”:

...lovak...mellyeknek *serénnyek* jobbra balra tsinosan *befonattatnak* szalmával; a’ szerszámjok nem kantárból, hanem tsak könnyű fék-szárból áll, és sima kis *nyeregből*... A’ *nyereg alatt* igen kis *takaró* vagyon... Lovászok... sarujokon hosszú nyakú *sarkantyú és tarékjokkal*, kezökben *erős korbács* szokott lenni... A’ sarkantyúnak és korbácsnak *tsak vege* (sic) *felé veszik hasznát*.

„Regényfejezet”:

...a pünkösdi király. Lova... *sörénye* tizenkét *füzérbe* szalagok közé *fonva*, *nyeregtakarója* farkasbőr**ből**! A bizakodó lovasok... nagyokat *kongatnak karikásaikkal*... A legszelesebb lovasok, kik az *elején sarkantyúzzák* lovaikat, s utóbb elmaradnak ...A pünkösdi király ... meg sem mozdítja *korbácsát*. Midőn háromszáz lépésnyire *haladtak*, akkor azután egyszerre *sarkantyúba kapja* a lovát, s kieresztve *karikását*, egyet rikolt... Ekkor kezdődik a lárma, az *ostorcsattogás*...

„Tárcafejezet”:

...*kongatják ostoraikat*... szorítják a *kengyelt*... (a második futáskor) *sarkantyúba kapja* ő is a rárót... Harmadszor... A ráró lovasa még ekkorig egyszer sem üt meg paripáját, *karikás ostora* most is oda van akasztva nyakába.

A nyereg, sarkantyú és korbács nem voltak tartozékai a hagyományokban gyökerező csepregi pünkösdi vetélkedőknek, de még a korabeli, újonnan szervezett, hivatalos pesti parasztlóversenyeknek sem. Följegyezték például 1827-ben, hogy a futtatás előtt “A’ parasztnak lovai is béirattattak ugyan, de a’ lovagló és nyergek terhe nem mérettetett meg, mivel ők szőrén lovagoltak.”³⁶⁽¹¹⁸⁾ Föltételezem, hogy ha Jókai tisztában lett volna ezzel, nem emlegetett volna ilyen kellékeket, mint nyeregtakaró és kengyel, hiszen nyereg nélkül nagyobb virtus a lovaslás, romantikusabb lett volna olyanformán az eseményleírás. Tehát ebből a szempontból azt eredményezi az összevetés, hogy a „Pferderennen” újsághírt nem ismerte az író (vagy csak nem akarta figyelembe venni?).

177

A pünkösdi király.

A pünkösdi király.

Góré Lajos illusztrációjával kezdődik Jókai regényfejezete az Egy magyar nábob képes díszkiadásában (1894).

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MUNKATÁRSAINK / Balogh Jánosné, Horváth Terézia: Még egyszer a csepregi pünkösdi királyokról (Jókai forrásaihoz)¹ / Jókai kiegészítő forrásai / 5. Versenyzők, nevek

5. Versenyzők, nevek

„Tsepregi”:

...mind a' helybeliek, mind a' számos szomszédbeliek az özsvegyült előkelő Urakkal, 's a' Földes Úr vendégeivel együtt megjelennek a' város napkeleti részén elterülő síkságra, hova a' futtatni kívánó Paraszt-legények, közönségesen mintegy 15–16-an...

„Magyar Ló”:

Noha csak kevés napokkal előbb voltak tudósítatva a' szomszédok, mégis negyvenen jelentek meg a' pálya futásra... kivállalkozott közülök Martzi János 22 esztendőös legény, a' ki a' Baratsi, ugyan Pest Vármegyei, Pusztáról jött... a' jutalmat is megnyerte.

„Anglus”:

A' lovak e' végre az Országnak minden részeiből ide gyűlnek...

178. „Regényfejezet”:

... összegyűlnek a *lovas legények a környékről*, s versenyt futtatnak egymással... a tavalyi pünkösdi király... Márton... No *Marci*, most mindjárt vége a pünkösdi királyságnak!... Az *idegen* legény... Kinek hínak, öcsém? – kérdé a pünkösdi királytól. – Kis Mihálynak... – No, te Kis *Miska*, te derék fiú vagy... Visszamegyek *Nádudvarra*, ahonnan jöttem.

„Tárcafejezet”:

Biró uram megfeddi őket előre... hogy azután becsületére váljanak a helységnek, valami *idegen el ne kapja előlük a pünkösdi királyságot*... ne hagyd magad szürke, ne hagyd magad ráró; szorítsd *Jancsi*, szorítsd *Miska*!

Lehet, hogy a személynév-összevetés játékos ötlet részemről, de illik Jókai stílusához, amennyiben szándékosan került bele a „Magyar Ló” híradásban szereplő nyertes legény neve (Martzi János) „megfelelve” egyrészt a „regényfejezet”-be, másrészt a „tárcafejezet”-be, mindkét esetben keresztnévként és becéző alakban: Marci, illetve Jancsi.

A versenyzők illetősége azonban komolyabb kérdés. Jókait félrevezethette a „Tsepregi” szöveg, amelyben nem világos, hogy a szomszédbeliek csupán nézők voltak-e? Ismeretlen lehetett számára a legénycéhek szervezete, összefüggése a pünkösdi királysággal, s az a tény, hogy a hagyományos vetélkedésekben nem vehetett részt helységen kívüli. Pedig éppen Csepregről, 1840-ből maradt fenn egy ritka adalék, amelyet, többek között, Jókai sem ismert, és amely bizonyítja ennek a – népszokásirodalmunk szerint inkább csak föltételezett – összefüggésrendszernek a meglétét: „negyvenöt lovas *városi legény*, kik *czéhet képezvén vidékieket versenyezni nem engednek*... szép sorba állott.”³⁷⁽¹¹⁹⁾ (A dőlt betűs kiemelések tőlem.)

Mivel egyrészt a „Tsepregi”, másrészt a „Magyar Ló”, az „Anglus” és a „Rózsa Ünnepe” közlések mind a *Hasznos Multságoknak* ugyanabban az évfolyamában találhatók, azért kölcsönösen „igazolják egymást” és azt a föltevést, hogy éppen ezek képezték egyrészt a fő forrást, másrészt a kiegészítő forrásokat Jókai számára. Nézetem szerint az író a pünkösdikirály-leírásaihoz valószínűleg nem használt más kiadványt, mert ebben az egyetlen folyóirat-évfolyamban talált annyi tény, amennyiből sokoldalú ismeretei és gazdag képzelőereje segítségével összeötvözhette „regényfejezet”-ét és „tárcafejezet”-ét, azon túl csak költői elemeket tett hozzájuk az életszerűbbé és regényesebbé varázslás³⁸⁽¹²⁰⁾ kedvéért. A jelen tanulmányom bevezetésének utolsó sorában fölített kérdésre azt a választ adják a szövegösszevetések, hogy ez a Jókai szellemi tulajdonát képező két írás az 1823-ban megfigyelt *csepregi adatokon alapul, kiegészítve a Dunántúlon-, sőt Magyarországon kívüli eredetű egyéb tényekkel*. Jókai Mór maga úgy lokalizálta a pünkösdi királyság intézményének ilyen, valójában *soha nem létezett alakját*, hogy regényében *konkrét alföldi helységhez kötötte, tárcájában általános dunántúlivá* ¹⁷⁹tette, majd a harmadik, rövidített közreadáskor *általános magyarrá*.³⁹⁽¹²¹⁾ Ezeknek a művészi alkotásoknak tudományos forrásként való értékelése következtében a valóságostól több vonatkozásban eltérő kép alakult ki hosszú időre erről a hazai pünkösdi szokásról a közvéleményben és a néprajzi szakemberek körében, a fordítások révén még külföldön is. Eközben pedig az 1810-es évek végén már “emberemlékezet óta” fennálló és hagyományos formájában a tagosításig, 1847-ig évente gyakorolt *csepregi lófuttatás feledésbe merült* a maga egyediségében. Noha szépírói megjelenítései előtt számos híradás szólt róla, Jókai műveinek árnyékában gyakorlatilag ismeretlen maradt, és a 20. század végén valósággal rehabilitálni, hitelesíteni kellett, elemzéssel eltávolítani róla az idegen és költői elemeket. Ki kellett küszöbölni az áttételes és átértelmezett hivatkozások okozta torzulásokat, lépésről lépésre haladva vissza kellett keresni a valódi forrásokat, első közléseket, a fordítások német eredetijét. Vizsgálataim során bizonyítékokat találtam Fried István és a magam

megsejtéséhez, ezek eredményképpen módosul a kép, amely a lóversenyen nyert pünkösdi királyság intézményéről a néprajzi szakirodalomban eddig kialakult. Módszertani tanulságul szolgálhat, hogy a népszokás-kutatásban sem elhanyagolható a forráskritika.

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely

180 Műhely

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Varga Imréné: Adalékok a soproni felső evangélikus egyházmegyéhez tartozó három gyülekezet történetéhez

Varga Imréné: Adalékok a soproni felső evangélikus egyházmegyéhez tartozó három gyülekezet történetéhez

A soproni felső evangélikusegyházmegye esperességét 1787-ben szervezték meg. Első esperese Gamauf Sámuel soproni evangélikus lelkész volt. Ekkor az egyházmegyéhez 8 gyülekezet tartozott: Ágfalva, Balf, Csáva, Harka, Kabold, Petőfalva, Locsmánd és Meggyes. Sopron és Ruszt külön gyülekezetet alkotott. Az 1893. évi evangélikus zsinat döntésével a két gyülekezet szervesen az egyházmegye hatáskörébe került. Így 1900 elejére 10 anyagyülekezet volt, majd 1906-ra Veperd és Lajtaújfalu anyaegyházzá tételével számuk 12-re emelkedett. Az esperesség gyülekezetei Sopron kivételével mind tiszta német anyanyelvűek voltak. 1921-ben Burgenland elcsatolásával 8 anyagyülekezetet és 7 leánygyülekezetet csatoltak el, összesen nyolcezer fős lélekszámmal. Ezek az alábbiak:

sorszám	anyagyülekezet	leánygyülekezet
1.	Kabold	Mészverem
		Hársfalva
		Felsőpéterfa
		Csoromfalva
2.	Locsmánd	
3.	Meggyes	
4.	Lajtaújfalu	Kismarton
5.	Petőfalva	Borbolya
6.	Csáva	
7.	Ruszt	

8.	Veperd	Lépesfalva
----	--------	------------

A soproni felső evangélikus egyházmegye történetét Hanzmann Károly lelkész állította össze.¹⁽¹²²⁾ Ebből idézünk:

„Elvesztettük tehát egyházmegyénk Trianon előtti létszámának több mint egyharmadát. A gyülekezetek számát nézve elszakadt az egyházközség háromnegyed része, 20-ból 15. Anyagyülekezeteket tekintve 12-ből 8-at. [...] Azt kell írnom, hogy osztatlan régi egyházmegyénk legértékesebb falusi gyülekezetei veszték el. [...] Gondolok a legbuzgóbb Locsmándra, a legnagyobb és gazdag Fertőmeggyesre, a kedves Kaboldra és Csávára és Petőfalva áldozatkész, derék népére, a törekvő Lajtaújfalura, a hitben erősödő Veperdre, valamint a nyárspolgáriás önteltségében is gazdag Rusztra. [...] Sajnos területileg és a gyülekezetek számát tekintve is a legkisebb esperessége lettünk a dunántúli evangélikus egyházkerületnek. [...] A vármegyéből csak Sopron városi és a vele szomszédos 4 falu alkotja immár az összezsugorodott soproni felső egyházmegyét, amelynek egész területe 30 471 kat. hold. E megmaradt csonka esperesség 4 anya- és egy leánygyülekezetből tevődik össze.

181

Balogh Margit–Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992. (Budapest, 1996. 276. o.)

A csonka esperesség lélekszáma statisztikai adatok szerint:

anyaggyülekezet	leánygyülekezet	lélekszám
Ágfalva		1 654 fő
	Sopronbánfalva	1 952 fő
Balf		996 fő
Harka		1 027 fő
Sopron		9 438 fő
összesen		15 067 fő

182A parochus lelkészek száma 6, az evangélikus népiskolai tanítók száma 26.”

A fenti gyülekezetek lelkészei (Ágfalva kivételével) az 1921 utáni időszak történetéről, nehézségeikről számolnak be írásaikban. Vegyük sorra.

Sopronbánfalváról Pröhle Károly lelkész²⁽¹²³⁾ így írt 1950-ben:³⁽¹²⁴⁾

„Az egyházközség lélekszáma 1920-ban 2024, 1930-ban 2335. [...] A háború után az egészen nyomasztó túlnépesedés miatt jelentős kivándorlás indul meg Ausztria és Amerika felé. A húszas években több, mint 300-ban vándorolnak ki, a lakosság 10 %-a. Emellett a bevándorlás is elég tekintélyes, többnyire a városban dolgozó tisztviselők, kisemberek, nyugdíjasok, akik a város közelében fekvő telkeken építkeznek és telepednek le. A bevándorlók magyarok és r. katolikusok, a város felé húznak, s a faluval nem törődnek. [...] A harmincas évek elején a soproni vállalatoktól elsősorban a bánfalvi munkásokat bocsátják el, mert azokról nem a városnak kell gondoskodnia. [...] Az első világháború egyik legvégtetesebb következményű hatása, a német kisebbségek nemzeti öntudatra ébredése Bánfalván is érvényesült. [...] 1921. évi népszavazás alkalmával a lakosság 60 %-a Ausztria mellett voksolt. [...] Az akkori lelkészük az első világháború után nyíltan a németiség mellett agitált, majd nemzetgyűlési képviselővé választották. A német öntudattanítást hangoztatta. [...] az egyház a munkásokkal nem foglalkozott és nem tudott mit kezdeni velük.[...] Rossz néven veszik lelkésztől azt is, hogy egyházi ügyekben politikát kever és a szószéken politizál. Ez természetesen nem németszellemű kijelentéseire, hanem inkább kommunista-ellenes nyilatkozataira vonatkozik.”

Ferdinánd István lelkész a balfi evangélikus egyházközségről a következőket írja:⁴⁽¹²⁵⁾

„1920-ban a lélekszám 1044, a tanköteles gyerekek száma 159. 1921 után az egyházközség életében az építés és anyagi megerősödés korszaka következett. Lelkészlakást építenek. 1926-ban két harangot öntetnek az Amerikába kivándorolt hívek adományából. [...] A hívek körében megvolt az Amerikába vándorlás láza, bár ez a gyülekezet lélekszámából következtetve, amely lassan emelkedő, vagy stagnáló, nem. vehető észre. [...] De a község lakosságának szaporodásából, valamint abból, hogy a 20-as években igen sok új ház épült s a régi házak legtöbbszörében is két vagy három család lakott már, azt következtethetjük, hogy a kivándorlás sokkal nagyobb méretű volt, mint amilyennek a gyülekezeti lélekszám alapján lehetne becsülni. [...] 1927-ben nagyon gyenge volt a szüret. Balf a Fertő tó közvetlen közelében fekszik, a Fertő pedig a viharok levezetője, a jégverés gyakori természeti csapás volt itt mindig. Annál nagyobbra kell értékelnünk a gyülekezet építését és áldozatkészségét, melyet éppen ebben az időben mutatott meg nagyobb arányokban.

1929-ben csak három konfirmandus volt a háború miatt kimaradt születések folytán. A sorozatosan gyenge, 183sőt igen gyenge szüretetek ellenére kívül és belül renoválják a templomot, a tetőszerkezetet megújítják, az orgonát javítják, a templom mennyezetét újra festik. Ebben az évben felvett canonica visitáció jegyzőkönyve szerint az egyházközségben három egyesület van: énekkar 40, nőegylet 88, leányegylet 57 taggal. A lélekszám 1 082, az anyagi áldozathozatal terén a hívek erőfeszítése dicséretes.”

A harkai evangélikus egyházközség történetét Ságghy Jenő lelkész állította össze.⁵⁽¹²⁶⁾

„A harkai anyagyülekezet lélekszáma 1900-ban 1 110 s nagyjából ennyi is maradt, illetve valamelyest csökkent. A fogyás oka a kevés gyermek, továbbá a külföldre való kivándorlások. Tiszta evangélikus község lévén, benne a gyülekezet élete szinte egy volt a község életével. Az evangélikus lelkész nemcsak a gyülekezetnek, hanem a községnek is feje volt. [...] A gyülekezet tagjai, általában a község lakói, valamennyi német nemzetiségűek és anyanyelvűek. Német volt a gyülekezet elemi iskolájában a tanítás nyelve, egészen 1945-ig. Az istentiszteleteken általában az igeszolgálat nyelve is német. [...] Jóllehet a község lakossága és a környék is német, a harkaiak nem zárkóztak be németségükbe. A nagyobbacska iskolás gyermekek közül jó néhányan mentek magyar szóra Sopron, Vas és Veszprém megyék különböző községeibe, ahonnan viszont cserébe magyar gyermekek jöttek Harkára német szót tanulni. [...] A lakosság túlnyomó többsége östermelő. [...] Aránylag kicsiny birtokok ellenére is rendezett anyagi viszonyok között, sőt jó módon élnek. Építkezésük meglehetősen zsúfolt. Közös udvarok – három, négy, öt, hat lakással. Igaz, hogy mindegyik lakás jól fel van szerelve a megfelelő melléképületekkel: kamrával, istállóval, pincével, hatalmas, téglából épített cseréptető pajtával. [...] Bútorra, öltözködésre, általában a külsőre sokat adnak. Gyermekeiket tisztán, rendesen járatják. Műveltségi színvonaluk elismerten magas. A faluban analfabéta nincsen. Olvasni szeretnek. [...] Népi kultúrájuk megnyilvánul öltözködésükben, különösen a leányok viseletében. [...] Hímzésük értékes, hasonlít a rábaközihez. Haláleset alkalmával kézimunkáikat kirakták, az egész halottas szobát fehérbe öltöztették. [...] Éneket, muzsikát szeretik. Istenadta zenei tehetségük van. [...] Virágzó egyházi egyesülete az Evangélikus Frauen- und Jugendfrauen Verein zu Harka. [...] Minden házban volt díszes kötésű nagy családi biblia, Luther-kötet. [...] Sokszor énekeltek egyházi énekeket otthonaikban. [...] Danielisz Róbert 1922-től volt lelkésze Harkának. Az egyházi élet terén kívül is sokoldalú tevékenységet fejtett ki, amivel közvetve gyülekezetének, egyházának is használt. Nemcsak községének volt legfőbb irányítója, hanem egyik vezéralakja a megyének is.”

A válogatást a Soproni Evangélikus Levéltárban található kéziratokból vettük. A kigyűjtések csupán az 1920–1930-as évek közötti balfi, harkai, sopronbánfalvai evangélikus egyházközségek történetére és helytörténetére tartalmaznak töredékes adatokat.

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Bacsa Gábor: Káptalanvis 25 hold szőlőbirtoka

184Bacsa Gábor: Káptalanvis 25 hold szőlőbirtoka

A most lezárt 20. században a hazánkat ért egyik legnagyobb trauma a trianoni békeszerződésben rögzített határok megállapítása volt. Ráadásul a Millerand-féle kísérelőlevélben foglaltak ellenére a határok terepen való kijelölésénél, ahol lehetett, további területeket vettek el Magyarországtól, vagy amit egyszer már nekünk ítélték, azt később megváltoztatták. Így volt ez például az „Ilona-akna”, Rótfalva, vagy a Somoskötől északra eső magaslatok esetében, de ez történt Káptalanvis határában is, egy 25 holdnyi szőlő területével. E cikk keretében ez utóbbi eset rövid történetét fogom ismertetni.

Káptalanvis nevű község ma már nem létezik, a térképen hiába keresnénk. 1928. január 1-jén

összevonták Nemesvissel, majd 1928. szeptember 1-jén véglegesen Répcevis lett a neve. 1920-ban azonban még eredeti nevén létezett Sopron megye csepregi járásában. A trianoni határ megállapítása alkalmával Káptalanvis község egész határa megosztatlanul Magyarországnak jutott. Ehhez az osztrák biztos is hozzájárult. Az államhatár bizottsági bejárásakor azonban Káptalanvis és Locsmánd (Lutz-mannsburg) községek között a Káptalanvis határban lévő locsmándi birtokosok az ott elterülő kb. 40 kh, a Felsőnagyújhegy és Középnagyújhegy dűlőkben fekvő szőlőhegynek Ausztriához való átcsatolását kérték. A káptalanvisi lakosoknak ott csak mintegy 10 kh birtokuk volt. A kérvényt 86 locsmándi lakos és a község képviselőjében a polgármester írta alá. Mivel azonban a káptalanvisi községi határt teljes egészében Magyarországnak ítélték, a szóban forgó terület átengedéséről csak akkor lehetett volna tárgyalásba bocsátkozni, ha a határvonal más szakaszán – magyar szempontból multhatatlanul szükséges esetben – teljes és megfelelő értékű kompenzáció lehetősége merült volna fel.¹⁽¹²⁷⁾

Volt azonban ezzel egyidőben egy másik probléma is, ugyancsak Locsmánd részéről. Locsmándot ugyan Ausztriának ítélték, de a locsmándi birtokosok tulajdonát képező 300 kh a semleges zónába esett. (Ilyen semleges zóna volt még a magyar–román határon is.) Erre való tekintettel ez még magyar fennhatóság alatt állt. Makay műszaki tanácsos a július 12-iki műszaki vizsgálat alkalmával a jegyzőtől azt az információt kapta, hogy a locsmándi osztrák csendőrség járőrei a semleges vonaltól az új államhatár Locsmánd–Káptalanvis vonaláig előrenyomultak, tehát megszegették a semleges zónát. A magyar vámőrség tüzeléssel feltartóztatta őket és erősítés után 8-10 osztrák járőrt elfogott. Az osztrák előrenyomulás jogtalan volt.²⁽¹²⁸⁾

A Határmegállapító Bizottság 1922. július 18-án Locsmándon tartott helyszíni szemléje alkalmával kétségtelenül beigazolódott, hogy a magyar vámőrség rendkívüli nehézségek támasztásával akadályozza a gazdákat abban, hogy ezen a területen lévő földjeikre közlekedhessenek, és még inkább, hogy terményeiket onnan hazahordják. ¹⁸⁵Ezért a bizottság elnökének felhívására a magyar biztos sürgős intézkedést kért, hogy a magyar hatóságokat méltányosabb eljárásra utasítsák, nehogy az elnök a Nagykövetek Tanácsához forduljon, esetleg a semleges zóna felhagyását javasolva. Ez esetben az osztrákok nyomban megszállják a 300 kh-t. A semleges zóna fenntartása azonban a határ végleges megállapításáig kívánatosnak látszott. Másrészt viszont a mezőgazdasági munkálatok megkönnyítését a határ mentén méltányossági szempontok is indokolták.³⁽¹²⁹⁾ A locsmándiak semleges zónában való mozgásával kapcsolatban Träger magyar határbiztos – a földművelési- és pénzügyminiszterrel, valamint a vámőr kerületparancsnokság szakonyi és nemesvisi kirendeltségével egyetértésben – már július 27-én az osztrák biztossal közösen szerkesztett jegyzéket küldött Párizsba.⁴⁽¹³⁰⁾ A locsmándiakat azonban inkább a visi határban lévő szőlőhegy foglalkoztatta. Burgenland legharciasabbnak mondott osztrákjai már hónapok óta rebesgették, hogy a káptalanvisi szőlőföldekből 40 kh-t nekik ítélnék azon a címen, hogy ők azokat a földeket a káptalanvisiektől megvették és nagyjából ők bírják. Újságközleményekből is hallani lehetett, hogy a locsmándiak kívánsága teljesülni fog.

A visiek minden idegszálukkal tiltakoztak ez ellen, mert mint mondták, határuk kicsi, összesen 240 kh-t tesz ki, és az átengedésre szánt 1/6-a ennek a legjava. Az átengedés koldustarisztját köt Káptalanvis nyakára. A kérdéses 40 kh szerintük értékesebb, mint Ólmod egész határa, ezért az átengedésbe belenyugodni nem fognak – írta Laczkovics József bíró és Kelemen László esküdt 1922. december 8-án. Träger magyar biztos továbbította Káptalanvis község küldöttségének kérelmét. Arra a felvilágosításra, hogy nem 40, hanem csak 25 kh-ról van szó, amely 1-2 parcella kivételével mind locsmándi lakosok tulajdonában van, azt válaszolták, hogy még ezen a 25 holdon is több káptalanvisi lakos van érdekelve, sőt nemesvisi és gyalóközi lakosnak is van ott birtoka. Szóbeli előadásuk szerint az alábbi magyar lakosoknak

volt ott akkor birtoka:

- Laczkovics testvérek, Káptalanvis, 1 hold az első dűlő keleti szélén az út mellett,
- Szabó Mihály, Káptalanvis, kb. 960 négyszögöl (2/3 szőlő, 1/3 szántó),
- Papp Antal, Káptalanvis, 400 négyszögöl szántó,
- Finter István, Káptalanvis, 800 négyszögöl szántó,
- Végh István, Nemesvis, 1000 négyszögöl szántó,
- Guzmicsné, Gyalóka, 350 négyszögöl szántó,

Ezenkívül a dűlőutak, amelyek kb. 2 kh-t tettek ki, szintén Káptalanvis tulajdonát képezik.⁵⁽¹³¹⁾

A küldöttség előadta, hogy az átcsatolást az egész község ellenzi, s hogy tiltakozásukat Haller József képviselőjüknek is tudomására hozták, aki valószínűleg interpellál. *„Határunkból egy talpalatnyit sem engedünk át senkinek, legkevésbé Locsmándnak, mert Locsmándnak köszönhetjük, hogy egy sereg horvát községet is Ausztriának ítélték oda. A magyar delegátus urak magyar szívére, érzésére apellálunk, és kérjük őket, hogy földünkben egy hantot se alkudjanak el, mert ebbe belenyugodni nem fogunk. A község határ országhatár, ezt az elvi kijelentést fenntartani és megvédeni kérjük.”*⁶⁽¹³²⁾

¹⁸⁶December 11-én báró Villani távbeszélőn jelentette, hogy a káptalanvisi lakosság erőszakkal megakadályozta a határkitűzést. Reméli, hogy karhatalom kirendelésére nem lesz szükség. Távbeszélőn utasították, hogy a kitűzést néhány napra halassza el, s így esetleg a lakosságot lecsillapíthatják.

A Káptalanvis határából Ausztriának ítélt, Locsmánd községhez csatolt 25 hold visszamentése érdekében akció indult. Ehhez sikerült Locsmánd község előjáróságának rájuk nézve kedvező állásfoglalását is kieszközölni. Haller 1922. december 12-én valóban megjelent a Határmegállapító Központban és a község nevében tiltakozott. A felvilágosításokat megnyugodva vette tudomásul és hajlandónak mutatkozott a lakosságot lecsillapítani. December 13-án Villani bejelentette, hogy megállapítása szerint a káptalanvisi lakosság által bejelentett ingatlanok nem esnek átcsatolandó területre.⁷⁽¹³³⁾

Zsira község körjegyzői hivatalában jegyzőkönyv készült Schmidt Károly mérnök, Laczkovics József káptalanvisi bírő, Adalbert Gerhard és Meszarits József, Locsmánd alpolgármestere jelenlétében, amelynek másolata 1923. február 23-i dátummal maradt fenn. Eszerint mindent megtettek, hogy a lakosság a kitűzést ne zavarja. A lakosság elkeseredett szenvedélyes hangulata miatt azonban – hogy inkább a helyszínen meghalnak – nem sikerült a karhatalom személyi biztonságát garantálni és a munka végrehajtása a vérengzés elkerülése nélkül nem biztosítható. A jegyzőkönyvet német nyelven is kiállították, hogy bizonyítsák: közösen függesztették fel a kitűzést.⁸⁽¹³⁴⁾

Az ügy azonban ezután sem jutott nyugvópontra. Az 1923. február 24-én a Határmegállapító Központba érkezett jelentés szerint a káptalanvisi lakosság továbbra is erőszakkal megakadályozta a határ kitűzését. Belügyminisztériumi intézkedést ez ellen közvetlenül nem kívántak igényelni, mert az a magyar delegáció tekintélyének csorbításával járt volna. A határbiztos karhatalmat vett igénybe, de a kirendelt négy csendőr csak fegyverhasználat útján tudta volna a rendet helyreállítani. A biztos viszont minden összeütközést kerülni óhajtott. Trágert utasították, hogy Sopron vármegyétől olyan létszámú karhatalmat vegyen igénybe, hogy annak fellépése fegyverhasználat nélkül is eredményes legyen.⁹⁽¹³⁵⁾

Eközben megindult egy másik folyamat is. Locsmánd és Káptalanvis előjárósága 1923. február 24-én

egyezséget kötött arról, hogy az ominózus területet Káptalanvisnél hagyják. Az egyezségről jegyzőkönyvet vettek fel, amely szerint kölcsönösen megállapították, hogy Káptalanvis és Locsmánd községek között a kérdéses új határ megállapításáig a jószomszédi és jó baráti viszony háborítatlanul fennállott. Ezt a jó viszonyt egyik község sem óhajtja a határnak az újabb mód szerinti megállapítása miatt megbontani, ezért Locsmánd község előjárósága és a káptalanvisi hegyben birtokkal bíró locsmándi lakosok megbízottjai egyhangúlag kijelentik: nem kívánják, hogy a két kérdéses dűlőt a locsmándi határhoz csatolják, sőt kéri hogy hagyják meg azokat Káptalanvis határában.

A lemondás ellenében Locsmánd részéről többek között a következő kérelmeket terjesztették elő:

187– A magyar vámörtség bódéját, amely a káptalanvisi szőlőhegyen áll, végleg helyezték el onnan, mert a vámörök a terményekben nagy károkat okoznak.

– A locsmándiak a káptalanvisi szőlőhegyen termelt összes terményeiket szabadon vámmentesen vihessék haza.

– A káptalanvisi hegyen lévő összes locsmándi birtokosok pótdóóját – a hegyőri járandóságokat kivéve – Káptalanvis község elengedi.

– Mentsék fel a locsmándi lakosokat a magyar vámörbódéknál való jelentkezés alól, mert ezzel sok időt elpazarolnak.

– A Burgenlandhoz tartozó locsmándi határban magyar vámör ne portyázzon, hanem maradjon a magyar határvonalon.

– A jegyzőkönyvet két magyar és két német példányban állították ki, amelyet a felek előtt felolvastak, akik megértvén elfogadták és aláírták.

Locsmánd község részéről: Dániel Endre sk. zsirai főjegyző, Kobelrausely sk. bíró, Szovják Rezső sk. locsmándi jegyző, Moszlovits József sk. h. bíró, Pfeiffer János sk. esküdt, Karl Plösch sk., Karl Prickler sk., Böhm Karl sk., Plöschl Károly sk., Geider Károly sk., Tóth Károly sk. Káptalanvis község részéről: Laczkovics József sk. bíró, Kelemen László sk. h. bíró, Tinta József sk. esküdt, Első Sándor sk. esküdt. Ezt az egyezséget Káptalanvis képviselőtestülete 1923. február 25-én megtartott gyűlésén elfogadta és azt jóváhagyási záradékkal ellátta. Kutrovics József sk., Módli József sk. Guzmits István sk., Tinta Lajos sk., Turai Ferenc sk., Papp Antal sk., Tinta József sk., Luif András sk.¹⁰⁽¹³⁶⁾

A Határmegállapító Bizottság elnöke az ügyet február 28-án rögtönzött ülésen tárgyalta. Neugebauer ragaszkodott az elnök beavatkozásához. A magyar biztos csak akkor tartotta volna ezt szükségesnek és jogosnak, ha ő nem vállalta volna a felelősséget a kitűzésért. Főleg azért ragaszkodott a bizottság beavatkozásának elkerüléséhez, mert tudta, hogy Locsmánd és Káptalanvis között a fenti tárgyalások folynak, amelyek értelmében a locsmándiak a 25 kh-ra vonatkozó igényükről a *status quo ante* helyreállítása végett lemondanak. Hosszas vita után az elnök azzal zárta le az ügyet, hogy úgy a bizottságban, mint a nyilvánosság előtt a magyar biztost terheli a felelősség.¹¹⁽¹³⁷⁾

A Határmegállapító Központhoz 1923. március 2-án érkezett távirat szerint a káptalanvisi határkitűzés az elnök beavatkozása nélkül simán folyt.¹²⁽¹³⁸⁾ A kitűzés megtörténte és a két dűlőnek március 8-án végbement formális átadása után ezt az egyezséget március 15-én megerősítették. Eszerint: „*Locsmánd és Káptalanvis alulírott előjárósága és a Locsmándon lakó káptalanvisi hegyi tulajdonosok megbízottjai ezennel kijelentjük, hogy Locsmándon 1923. február 24-én a Káptalanvis határában leendő meghagyása tárgyában kötött egyezséget máig is álljuk és azt változatlanul fenntartjuk.*” Locsmánd, 1923. március

15. Dániel Endre főjegyző, Szevják Rezső locsmándi jegyző és 13 aláírás.”¹³⁽¹³⁹⁾

A vitatkozók feje felett játszódtott egy másik esemény is, amelyről ők csak részben tudhattak. Ennek az ügynek a végleges rendezése összefüggött a területcserékkel. Az 188osztrák kormány ugyanis 1922. december 2-án a magyar kormánnyal a két államnak a határmegállapító bizottságba küldött delegátusai közvetítésével egyezményt kötött, melynek értelmében a Népszövetség döntésével Magyarországnak odaítélt, de német lakosságú Rendek (Liebing) és Rótfalva (Rattersdorf) községek Ausztriának jutnak. Ausztria ezért kárpótlásul átengedi Magyarországnak Ólmod, valamint Szentpéterfa községeket.¹⁴⁽¹⁴⁰⁾ A Magyar-Osztrák Határmegállapító Bizottság 1922. december 5-én hagyta jóvá a csereegyezményt, mely szerint Ausztriához jutott Füles (Nikitsch) község határában kb. 496 kh erdő, Rendek község és Rótfalva község, utóbbi az Eszterházy herceg tulajdonát képező erdők kivételével, továbbá Káptalanvis község határából kb. 25 kh szőlőbirtok, amely a már korábban Ausztriához csatolt Locsmánd község lakosainak tulajdonában volt.¹⁵⁽¹⁴¹⁾

Mint jeleztem, a locsmándiak és a visiek 1923. február 24-én egyezkedő tárgyalásba léptek, és az egyezséget március 15-én jegyzőkönyvileg megerősítették. A kérdés ekkor azonban már az osztrákok javára eldőlt. 1923. február 6-án a határmegállapító bizottság francia titkára tudatta is, hogy Jocard francia elnöknek Párizsból érkezett sürgönye szerint a Népszövetség a csereegyezményt jóváhagyta. 1923. február 10-én a bizottság titkára már átnyújtotta a Nagykövetek Tanácsa által január 27-én a csereegyezmény tárgyában kelt határozatát.¹⁶⁽¹⁴²⁾

Felmerül tehát a kérdés: a február 24-én kötött egyezségi jegyzőkönyv aláírásakor a két fél ismerte-e a valós helyzetet? Szerintem, ha nem is hivatalosan, de igen. Úgy gondolom, az osztrákok azért mondtak le a 25 kh-ról, mert tudták, hogy az hivatalosan már úgyis az övék lesz, a magyarok pedig épp ezért voltak nyugtalanok, elszántak, elkeseredettek. Az osztrákok részéről az is bizonyítja, hogy birtokában voltak fontos információknak, hogy mint Träger magyar határbiztos jelentéséből kitűnik, – igaz valamivel később – magánértesülése szerint az osztrák közigazgatási hatóságok a locsmándi aláíróktól nyilatkozatot erőszakoltak ki, amelyben kijelentik, hogy hozzájárulásukat visszavonták a két község közötti megállapodásról.¹⁷⁽¹⁴³⁾

A magyar biztos jelentésében – ismerve Káptalanvis lakosságának elkeseredett és harcias hangulatát – előre jelezte, hogy a praktikával a kitűzés foganatosítására rábírt lakosság a kérdéses területnek kövekkel való rögzítését semmi körülmények között nem fogja megengedni, sőt bármilyen csendőrkülönítménnyel is szembe fog szállni. A magyar biztost a Határmegállapító Központ utasította, hogy osztrák kollégájával való közvetlen érintkezés útján arra törekedjen, hogy a visszacsatolandó két község birtokbavétele csorbát ne szenvedjen.

A lakosság a kitűzés alkalmával levert cölöpöket csak a területcserével visszkapott Ólmod és Szentpéterfa községek március 8-án és 9-én végbement átadásáig tűrte. Március 10-én már minden karó hiányzott, s a lakosság kijelentette, hogy: „*Mérnök vagy más emberfia ne merje megpróbálni azokat visszahelyezni, mert koponyájukon törik szét.*”¹⁸⁽¹⁴⁴⁾ A magyar biztos véleménye az volt, hogy teljes mértékben meg lehet érteni és 189méltányolni a káptalanvisi lakosság magatartásának hazafias indokait, de mert elfogadott megegyezés végrehajtásáról volt szó, s mert a kikövezés kapcsán a lakosság részéről esetleg tanúsított agresszív viselkedés kellemetlen következményekkel járhat, szükséges, hogy a mozgalom idejében – még a határkövezési munkálatok megkezdése előtt – leszereltesék. Másrészt viszont ez az átcsatolandó terület a maga egészében egy Ausztriának ítélt község tulajdonát képezi, így sem Káptalanvis községet, sem lakosait kár nem éri.¹⁹⁽¹⁴⁵⁾ A magyar biztos szerint a két község által felvett jegyzőkönyv alapján a két

kormánynak ismét tárgyalni kellene, hogy megkíséreljék megtartani a 25 kh-t, vagy a népszövetség elé kellene vinni, hogy a két község elöljárósága a régi községi határt akarja.

Az ügy lezárása őszi húzódozott. A határ politikai megállapítása véglegesen megtörtént, annak állandósítása, kövekkel való kirakása azonban függőben volt. Az osztrák kormány az 1923. október 10-i bizottsági ülésre a megbetegedett Neugebauer határmegállapító biztos helyettesítésére két delegáltat küldött Sopronba. Ekkor Träger magyar biztos felhasználta az alkalmat, hogy ezek előtt a függőben lévő ügygel kapcsolatban a káptalanvisi kérdést is szóba hozza, melynek barátságos úton való rendezése a különben mindig fennálló ellentétekből származó határvillongások elkerülése végett is nagyon kívánatos volt. Felemlítette, hogy mivel több locsmándi birtokosnak maradt földje a káptalanvisi határban, mint amennyinek a szőlőbirtoka át lett csatolva, a jószomszédi viszony a két háborúskodó község és ezeknek a lakossága között csak úgy volna biztosítható, ha a *status quo ante* helyreállíttatnék. Ellenszolgáltatásul felajánlotta a szentgotthárdi sávot vasútépítés céljára.

Erre az utolsó békítő és kiegyenlítő ajánlatra az osztrák biztos 1923. október 20-án magánlevél formájában válaszolt, amelyben lényegében elzárkóztak az ügy részükre kedvező megoldásától.²⁰⁽¹⁴⁶⁾ Träger határbiztos 1923. november 21-én azt jelentette a HM-nek, hogy a Locsmánd–Káptalanvis részlet állandósítása megtörtént. E szerint a határ kitűzésének, illetve kövekkel való állandósításának biztosítása végett Simon Elemér Sopron vármegyei főispánnal együtt a helyszínen a közigazgatósági hatóságok képviselőinek és a községi elöljáróság, valamint a káptalanvisi mozgalom vezetőinek jelenlétében megbeszélést folytattak. Ennek eredményeképpen a kérdéses területen november 14-én a kövezési munkálatok minden zavaró incidens nélkül befejezést nyertek.²¹⁽¹⁴⁷⁾

Így úszott el Káptalanvis község 25 kh szőlőbirtoka, amelyet eredetileg a békeszerződésben Magyarországnak ítélték.

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Kiss Jenő: Mollay Károly magyar nyelvészeti munkásságáról

190 Kiss Jenő: Mollay Károly magyar nyelvészeti munkásságáról

1. A Soproni Szemle egyik korábbi számában a nagy tudós nyelvtudományi munkásságának egészéről adtam rövid áttekintést (SSz. 1997. 204–207 o.). Az akkori alkalom szomorú volt: Mollay professzor eltávozta adta az alkalmat és jelentette a szomorú, de megtisztelő kötelességet, hogy szóljak róla. A mostani alkalom is az emlékezésé. Az ELTE Germanisztikai Intézetében 2000. november 24-én emlékeztünk a hazai germanisztikának 1997-ben elhunyt két kiválóságára, Mollay Károlyra és Hutterer Miklósrá (*Gedenktagung zu Ehren von Prof. Claus Jürgen Hutterer und Prof. Karl Mollay*). Ottani német nyelvű előadásomban Mollayról mint a magyar nyelvtudomány művelőjéről, mint a magyar nyelv kutatójáról szóltam, vázaltszerűen összefoglalva magyar nyelvészeti tevékenységének legfontosabb eredményeit. Ez a némileg bővített emlékező és emlékeztető összefoglalás következik most.

2. Mollay Károlyt tudományos körökben – szinte már epiteton ornansként – úgy emlegetik, mint „a magyarországi germanisztika kiemelkedő képviselőjét”. Teljes joggal – fűzöm hozzá sietve. Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy Mollay a magyar nyelv tudós kutatójaként is maradandót alkotott. Mindez sorsával, életének alakulásával, tudományos szemléletével és erkölcsi meggyőződésével a

legszorosabban összefügg. Egyrészt ugyanis ő két nyelvben, illetőleg mindenben, ami ezzel összefügg, otthon volt. Másrészt azon, idegen nyelvi filológiát művelő magyarországi tudósok közé tartozott, akik szűkebb szakterületük mellett a magyar nyelv kérdései iránt is állandó érdeklődést mutattak, s vizsgálatával is foglalkoztak. A szóban forgó tudósok azzal a szándékkal, illetőleg a magyarság iránti elkötelezettséggel úgy művelték szűkebb szakterületüket – tehát például a germanisztikát, romanisztikát, szlavisztikát, turkológiát, finnugrisztikát –, hogy a magyar nyelvvel, a magyarsággal, a magyarság történetével összefüggő bizonyos kérdésekre a maguk speciális ismereteivel adjanak választ. Ezért annak az emlékkönyvnek a címét, amely 1993-ban jelent meg Mollay Károly 80. születésnapjának a tiszteletére, s amely cím így hangzik: *Im Zeichen der ungeteilten Philologie* (magyarul: az osztatlan filológia jegyében), úgy is értelmezném, hogy a germanista és a hungarológus nem választható szét Mollay Károly esetében sem. Más szavakkal: Mollay professzor azon kiemelkedő magyar nyelvészek közé tartozott, akik egy idegen nyelvi filológiát (ti. a germanisztikát) és a hungarológiát (jelesül annak történeti nyelvészeti részét) egyformán és teljes autoritással tudták képviselni.

Az a terület, amelyen Mollay magyar nyelvészeti teljesítményei a legnagyobbak, kétségtelenül a történeti szókincskutató, különösen pedig a jövevényszókutató, s ezen belül is a magyar-német nyelvi kapcsolatok. Ezért magyar nyelvészeti munkásságának erről a területéről szólok többet. Legfontosabb tudományos műve (Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig. Bp., 1982), amellyel a Magyar Tudományos Akadémia díját is kiérdemelte, s amellyel a nyelvtudomány doktora címet [191](#)elnyerte, filológiai mestermű. Olyan nagyszabású opus, olyan valóban imponáló szintézis, amely mind módszertani tekintetben, mind pedig a benne közölt történeti és összehasonlító adatok lenyűgöző gazdagsága miatt mintául szolgálhat.

Azok a tudományos elvek, amelyek a magyar szó kutatás, illetőleg etimológiai kutatások számára különösen fontosak, a következőképpen foglalhatók össze. Mollay munkája a meggyőző bizonyíték arra, hogy nem a szótárforogtatás az etimologizálás legjobb módja, hanem a forrásolvasás, azaz az eredeti lelőhelyeknek a tanulmányozása s a kutatott szó szövegkörnyezetének a figyelembevételével. Mollay következetesen képviselte azt a felfogást, hogy a magyar nyelv német jövevényszavai nagy részének a forrását nem Magyarországon kívül, hanem Magyarországon (értelemszerűen: a történelmi Magyarországon) kell keresnünk. Úgy vélekedett tehát, hogy nemcsak olyan nyelvi kapcsolatokkal kell számolni, amelyek kulturális érintkezésekre mennek vissza, hanem olyanokkal is, amelyek etnikai kapcsolatokon, magyarán: a magyaroknak a magyarországi németekkel való érintkezésén alapulnak.

Ennek az ő általa következetesen alkalmazott elvnek további fontos módszertani következményei voltak. A legfontosabb az, hogy a kutatásba így módon bevont új, nem csak nyelvi források alapján lehetővé vált a nyelvi kapcsolatok folyamatának és szakaszainak a kontrasztív vizsgálata. Ehhez persze szükség volt a hazai németek és a magyarok közötti művelődési és etnikai kapcsolatok történetére vonatkozó ismeretekre éppúgy, ahogy a nyelvi kapcsolatok szociokulturális hátterének és a magyarországi németek nyelve történetének az ismeretére is. Mollay e területen elsőként nyújtott Magyarországon kiemelkedőt, s hogy ezt megtehetette, azt nagy tudásán kívül annak az e szempontból szerencsés körülménynek is köszönhetette, hogy egyrészt ő maga jól ismerte a soproni német nyelvváltozatokat, másrészt pedig a soproni levéltári források páratlan kutatási lehetőséget biztosítottak számára. Ő pedig élt ezekkel a lehetőségekkel: a Soproni Szemle olvasói is megmondhatói annak, milyen jól ismerte a Sopronra vonatkozó történeti adatokat, tényeket. Az, amit Mollay a jövevényszó kutatás területén végzett, az bizony történeti szociolingvisztikai kutatás is volt, hiszen a nyelvet úgy vizsgálta, hogy tanulmányozta a nyelvenkívüliséget is, azaz a nyelvet a beszélőkkel való kapcsolatában elemezte. Tehát nemcsak jövevényszó kutatást végzett, nemcsak etimológiákat írt, hanem a kétnyelvűséggel mint folyamattal és állapottal is foglalkozott, s e tekintetben mondhatni nem kis részben már a mai modern kétnyelvűség-kutatások szellemében dolgozott. Emlékeztetőül csak annyit:

egyik, a német-magyar nyelvi kapcsolatok tanulságait összegző tanulmányában írta: a mi feladatunk az, hogy megállapítsuk, ki kinek, milyen helyzetben mit és hogyan közölt. Ez pedig tudvalevőleg szociolingvisztikai programmondatnak is tekinthető.

További bizonyiságul érdemes emlékeztetbe idéznünk Mollay azon tanulmányainak a címét, amelyek módszertani szempontból, a nyelv és a nyelvet befolyásoló környezet, társadalom kapcsolatának szinoptikus vizsgálatát követő felfogása miatt fontosak: 1942: Ödenburg. Helynévfejtés és településtörténet. 1956: Germanisztika és magyar nyelvtudomány. 1961: Névtudomány és várostörténet. 1964: Jövevényszó-kutatás és tárgytörténet. 1967: Többszínűség a középkori Sopronban. 1968: Szófejtés és tudománytörténet. 1987: Nyelvtörténet és művelődéstörténet. 1988: Családtörténet és [192](#)társadalomtörténet.^{[1\(148\)](#)} Elmondhatjuk tehát, hogy Mollay a nyelven kívüli, de a nyelvvel szoros kölcsönhatásban lévő, a nyelvi egymásra hatást elsősorban meghatározó és befolyásoló társadalomtörténeti, illetőleg nyelvészeti háttér beható vizsgálatával lényegesen kibővítette az etimológiai horizontot a magyar nyelv német jövevényszavainak a kutatásában.

Mollay azon a véleményen volt, hogy a nyelvi kapcsolatok vizsgálatában nem elegendő a közszők vizsgálata. Nagyon helyesen bevonta kutatásaiba a tulajdonneveket is. A helynevek és a személynévek (családnevek) vizsgálatával is nagyban gazdagította a magyar nyelvtudományt. Főntebb emlegetett nagy művében is mesteri példát ad nyugat-magyarországi helynevek (*Balf, Hóf, Hőflány*) tudományos vizsgálatával. Tudjuk, a tulajdonnevek eredetét nemcsak ritka eredményességgel, hanem nagyon szívesen is kutatta.

3. Ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy Mollay Károly a magyar nyelvtudománynak mely területein alkotott kiemelkedőt, akkor a következőket említhetjük meg:

1. A történeti szókincskutatás: magyar szavak történetének és eredetének a kutatása.
2. A magyarországi két- és többszínűség kutatása (magyar–német, magyar–latin, magyar–német–latin), a két- és többszínűségnek mint folyamatnak és mint állapotnak a vizsgálata.
3. Magyar és magyarországi hely- és személynévek eredetvizsgálata.
4. Régi kéziratos munkáknak és német nyelvű forrásműveknek a magyar nyelvű kritikai kiadása.
5. Vizsgálatok a magyar nyelvtudomány történetéről.
6. Kritikai, recenziós tevékenység: magyar nyelvészeti munkák szakszerű bírálata, ismertetése (a Soproni Szemlében is számos fontos magyar nyelvtudományi ismertetést tett közzé).
4. Mollay Károly a magyar nyelvtudomány területén közéleti, illetőleg tudományszervezői feladatokat is ellátott. A Magyar Nyelvtudományi Társaságnak választmányi tagja volt, sőt 1954 és 1958 között, tehát öt éven át a titkári, 1986 és 1990 között pedig a főtitkári feladatkört is ő látta el. A Tudományos Minősítő Bizottság Nyelvészeti Bizottságának éveken át ő volt az elnöke. Magyar nyelvészeti kitüntetésként 1991-ben a Magyar Nyelvtudományi Társaság legmagasabb elismerését, a Révai-émlékérmét nyerte el. 1994-ben pedig a magyar névtudomány és etimológia területén elért kimagasló eredményeiért kapta meg a Pais-díjat. Bizton állítjuk: bőven megszolgált mindkét elismerést!
5. Mollay Károly becsületes, lelkiismeretes, egyenes jelleméről ismert igényes, hazájához és szűkebb pátriájához hűségesen ragaszkodó ember volt, mindig segítőkész és megbízható tanár, kolléga, barát, és nagy tudású, iskolateremtő tudós. Mind a hazai [193](#)germanisták, mind pedig a hungarológusok sokat köszönhetnek, köszönhetnek neki. Rá emlékezni megtisztelő kötelesség számomra.

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Műhely / Kiss Jenő: Mollay Károly magyar nyelvészeti munkásságáról / Források

Források (Mollay Károly nyelvtudományi műveit itt nem sorolom föl)

- Bassola Péter: Nachruf auf Professor Karl Mollay. Deutschunterricht für Ungarn. Ungarischer Deutschlehrerverband. II/1997, ELTE Germanisztikai Intézet. 7–11.
- Bolla Kálmán (szerk.): Mollay Károly (1913–1997). A hetvenes évek magyar nyelvészei. Pályaképek és önvallomások 35. ELTE Fonetikai Tanszék. 1997.
- Hadrovics László: Mollay Károly köszöntése. Magyar Nyelv 1994. 117–118.
- Herman József: Mollay Károly 70 éves. Magyar Nyelv 1984. 507–508.
- Kiss Jenő: Mollay Károly nyelvtudományi munkásságáról. SSz. 1997/3. 204–207.
- Kovács József László: Mollay Károly nyolcvan éves. SSz. 1993/4. 293–296.
- Kubinszky Mihály: A Soproni Szemle főszerkesztője – Mollay Károly. SSz. 1993/4. 291–293.
- Manherz, Karl: Jubilar Professor Dr. sc. Karl Mollay. In: Bassola, Péter – Hessky, Regina – Tarnói, László (Hrsg.), Im Zeichen der ungeteilten Philologie. Festschrift für Professor Dr. sc. Karl Mollay zum 80. Geburtstag. Budapester Beiträge zur Germanistik. Schriftenreihe des Germanistischen Instituts der Loránd-Eötvös-Universität 24. Budapest, 1993. V–VII.
- Menus Borbála: Mollay Károly (1913–1997) élete és munkássága. Budapester Beiträge zur Germanistik. Gedenktagung zu Ehren von Claus Jürgen Hutterer und Karl Mollay. Sonderheft – Karl Mollay. Budapest, 2000.
- Mollay Károly: Anyanyelvi önéletrajzom. In: Hérics Lajosné (szerk.), Anyanyelvünk vonzásában. Győr, 1997. 134–136.
- Szathmári István: Végső búcsú Mollay Károlytól. Magyar Nyelv 1997/4. 500–504.
- Szende Katalin: „*Én most is mindennap Sopronban vagyok...*”. Születésnapi beszélgetés Mollay Károllyal. SSz. 1993/4. 296–305.

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni arcok

---

194 Soproni arcok

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni arcok / Molnár László: Zambó János (1916–2000)

Molnár László: Zambó János (1916–2000)

Türelemmel viselt betegségét követően 2000. december 3-án Miskolcon elhunyt Zambó János, a bányászati tudományok kiváló művelője, a bányásztársadalom nemzetközileg elismert, kiemelkedő, iskolateremtő

egyéniisége.

A Soprontól 20 kilométerre fekvő Hegykőn született 1916. május 2-án, nyolc gyermekes parasztcsalád sarjaként. Elemi iskoláit szülőfalujában végezte. 1928 és 1936 között a soproni Szent Asztrik bencés gimnáziumban tanult, ahol a matematika ismereteibe – elbeszélése szerint – a kiváló Kovács Adolf tanár úr avatta be. 1937 szeptemberében iratkozott be a M. Kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem soproni Bányamérnöki Karára. Kitüntetéses bányamérnöki oklevelét 1942. február 9-én szerezte meg. Bányamérnöki gyakorlatát az állami ércbányászat üzemében kezdte. A Rozsnyó melletti Csucsomban antimon-, a Kassához közeli Aranyidán arany-ezüst-, Recsken rézérc-bányáknál látott el mérnöki feladatokat. 1944 decemberében katonai szolgálatra rendelték be, majd nyugati hadifogságba került, ahonnan 1946 márciusában tért vissza Sopronba. Az 1946–1947. tanévben adjunktus a Tárczy-Hornoch Antal professzor által vezetett Bányamérésstan Tanszéken. Az antimon-bányászat problémáiról szóló disszertációjának megvédése után *summa cum laude* minősítéssel doktori címet kapott.

Az ércbányászattól nagyon is eltérő adottságokkal rendelkező szénbányászatban gyakorlatát a Padragi bányáüzemnél kezdte 1947-ben, majd az Ajkai Szénbányák főmérnöke volt három éven át. Ezután az 1952 januárjában szervezett hét tröszt egyikének, a Veszprém székhelyű – Ajka, Balinka, Dudar, Várpalota, Herend és Hidas üzemait magába foglaló – Középdunántúli Szénbányászati Trösztnek lett főmérnöke. 1953 őszén visszatért a szénbányászati munkakörből Sopronba, ahol a Műszaki Egyetemi Karok Bányaművelés II. tanszékére nevezték ki tanszékvezető egyetemi tanárrá. 1955 és 1959 között a kar dékánja volt.

Az ország iparának fejlesztése érdekében az Országgyűlés 1949. évi 23. törvénye elrendelte: "... a felsőfokú műszaki szakképzés fokozása céljából Miskolcon Nehézipari Műszaki Egyetemet kell létesíteni." Ez a törvény nagyban befolyásolta Zambó János életpályáját. Az új egyetem első évtizede nagy nehézségek között telt: lényegében nem voltak egyetemi épületei, nem volt felszerelése, nem volt oktatói kara és tanterve. Szervezői a soproni előzményekre támaszkodtak. A Selmecbányáról 1919-ben Sopronba költözött főiskola 1934-ben úgy lett a budapesti Műszaki Egyetem kara, hogy évszázados önállóságának sok vonását megőrizte. A gazdag oktatási, nevelési, kutatási gyakorlattal és hagyományokkal rendelkező soproni intézmény tapasztalatait felhasználva ötvöződött az ősi bányász és kohász kar a fiatal gépészmérnöki karral Nehézipari Műszaki Egyetemmé. A kohómérnök-képzés 1951-től Miskolcra települt. A bányamérnökök [1950](#) oktatása helyileg megoszlott. Az első két év alaptárgyait Miskolcon hallgatták, a harmadik évtől kezdve a szaktárgyakat Sopronban tanulták, a diplomájukat is Sopronban kapták a hallgatók. A bányamérnök-képzés 1959-ben egyesült Miskolcon.

Az új oktatási intézmény kialakításában Zambó Jánosnak alapvető és fontos szerep jutott. Elfogadva az egyetem meghívását, 1959 őszén a soproni Deák tér 47. szám alatti lakásból Miskolcra költöztek. A városból való eltávozás nem volt gondok nélküli, már a családi kapcsolatok miatt sem. A soproni Ferenczy Máriával a soproni "főiskolás évek" jegyben járását követően 1943-ban kötöttek házasságot. Az ezután következő 57 esztendő alatt hitvese mindenkor segítőtje, támasza volt munkásságának. A házasságból 1950-ben született Péter hűséges maradt a bányászathoz, 1974-ben olajmérnöki szakon szerzett diplomát.

Zambó János Miskolcon a Bányaműveléstani Tanszék vezető egyetemi tanára volt 25 éven át, 1984 márciusáig. Ezen időszakon belül az egyetem rektorhelyettese, majd 1961-től 1972-ig rektora. Nyugdíjba vonulása után is oktatott a tanszéken 1995-ig, mint részfoglalkozású egyetemi tanár.

A miskolci egyetem Zambó János 14 éves rektori irányítása alatt sokat fejlődött. Új épületekkel gazdagodott: a főépület bővítésével, új egyetemi könyvtár, menza, 12 emeletes kollégium és műhelycsarnok

létesítésével. Egyre jobban érződött, hogy mekkora szellemi tőke halmozódott fel a tanszéken. A nappali tagozatos képzés időtartama 8 félévről 9-re, majd 10 félévre emelkedett. Megkezdődött a gazdasági-, majd a szakmérnök-képzés. Az egyetemhez csatolt főiskolákon – Dunaújvárosban és Kazincbarcikán – üzemmérnök-képzés indult. Rektorságának utolsó évében a nappali tagozatokon 3096, a levelező, gazdasági és szakmérnök tagozatokon 1029 fő, összesen 4125 hallgató tanult az egyetemen.

A rektori irányító és szervezőmunka mellett vezette a bányaműveléstani tanszéket. Még 1957-ben, Sopronban megírta a magyar bányászat tapasztalatait és sajátosságait messzemenően kidomborító Bányaműveléstan című könyvét. Ez a kötet a bányák művelésének alapvető kérdéseit tárgyalja a szokásos leíró módszertől eltérően, természettudományos alapelvek szerint. Számos szakmunkában dolgozta ki a bányák létesítésének, fejlesztésének a gyakorlathoz szorosan kapcsolódó elméletét. Ezzel sajátos magyar iskolát teremtett. Könyvei közül a “Bányászati telepítések analitikája” az 1960. évben, a “Telepítéselmélet a bányászatban” 1966-ban jelent meg. Tanszéke kiemelkedő kutatási területei voltak: a bányászati és egyéb ipari létesítmények, föld alatti üregek kialakítása és biztosításának méretezése, bányaszellőztetési és klimatizációs kérdések, a bányaveszélyek elleni védekezés, bányamentés, a természeti környezetet kímélő bányászati módszerek kialakítása, új típusú technológiák kifejlesztése, számítógépes tervezési és szakértői rendszerek kidolgozása. A felsorolt – a teljességet meg sem közelítő – a kutatási témákról 8 könyve és mintegy 200 publikációja jelent meg, közülük 68 cikk a Bányászati Lapokban.

Kiemelkedő szakmai és szervezői munkásságát számos kitüntetéssel ismerték el. A Munka Érdemrend ezüst, majd arany fokozatát kapta 1949-ben, illetve 1972-ben. 1953-ban Kossuth-díjban részesült: “... a művelési módszerek korszerűsítésében, a vízveszélyes területek művelésének megoldásában végzett kiváló munkájáért”. Állami Díjat kapott 1965-ben a “Bányászati telepítések analitikája” című könyvében összefoglalt [196](#) tudományos munkásságáért. A Magyar Tudományos Akadémia levelező taggá 1961-ben, majd rendes taggá 1973-ban fogadta. Ez utóbbi rangnál emlékeztetünk arra, hogy 1973-ban a Miskolci Egyetem 407 oktatója közül egyedül ő volt az MTA rendes tagja. Az 1983. évben a Szocialista Magyarorszáért Érdemrendet kapta meg. Érdemeit 1989-ben tiszteletbeli doktorsággal jutalmazta a miskolci egyetem. Miskolc közgyűlése az 1994. évben elismerését – a város és az egyetem érdekében kifejtett munkásságáért – díszpolgársággal, a legnagyobb kitüntetéssel fejezte ki.

A magyar bányamérnök-társadalom tagjai a 20. század második felében feltétlenül találkoztak Zambó Jánossal, egyrészt tanulóéveikben, másrészt üzemi működésük esztendeiben. A bányaműveléstan az egyetemi képzés összefoglaló tudománya, amely négy szemeszteren át alkalmazta és felhasználta a korábban tanult tárgyak studiumait: matematika, fizika, bányaméréstan, bányagéptan, stb., ezért tartották a legfontosabb tanszéknek. Zambó János előadásait hallgatva kitűnt, hogy az előző tantárgyakat is kiválóan ismeri. Az egyetemisták véleménye szerint bármely más tantárgy oktatását is meg tudta volt oldani. Sopronban és Miskolcon is élvezettel hallgatták a rövid és mindig világos mondatokkal tartott előadásait, fejtegetéseit. Az óráin szinte minden hallgató megjelent. Rájöttek és egyik évfolyam átadta a következőnek, hogy érdemes hallgatni a “Prof-ot”, mert a sokszor bonyolult számításokat meg lehet érteni, a jelenléttel “időt lehet nyerni”.

A 20. század második felében hazánkban a bányászati tudományok legnagyobb egyénisége volt Zambó János. Pályája a 43. életévéig Sopronhoz kötötte, kezdve a tanulóévekkel, majd – üzemi gyakorlat után – az egyetemi oktatás esztendőivel. Ezután csaknem három évtizeden át Miskolcon tanszékvezető, 14 évig az egyetem rektora, mérnökök ezreinek tanítómestere volt.

Felelős pozíciókat betöltő vezetőként is mindig megőrizte mély humanizmusát és munkája egyik fő céljának

olyan légkör kialakítását tartotta, amelyben mindenki képességei javát nyújtva tud dolgozni közös célok érdekében. Emlékét úgy őrizhetjük meg, hogy hűek maradunk azokhoz az eszményekhez, amelyeket ő képviselt: az értékekhez, a tisztességhez és a szakmai feddhetetlenséghez.

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni könyvespolc

---

197 Soproni könyvespolc

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni könyvespolc / Németh Ildikó: Bán János: A Soproni Katolikus Konvent története 1625-2000. Szerk.: Dr. Kovács József László. Sopron, 2000.

**Németh Ildikó: Bán János: A Soproni Katolikus Konvent története 1625-2000.
Szerk.: Dr. Kovács József László. Sopron, 2000.**

Régóta várt, sokáig kéziratban fekvő mű megjelentetésére vállalkozott a Soproni Katolikus Konvent a 2000. milleniumi évben. A Konvent megalakulásának 375. évfordulójára adták ki az eredetileg Bán János városplébános által 1965-ben megírt konventtörténetet. Az eredeti kéziratot társszerzők közreműködésével kibővítve egészen napjainkig tárgyalja a kötet a Konvent életét.

Mint az Dr. Pápai Lajos megyéspüspök előszavából is kiderül, a kötet megjelenésével a Házi Jenő (Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939.) és Bán János (Sopron újkori egyháztörténete. Sopron, 1939.) nevével fémjelzett soproni katolikus egyháztörténet leírása így a kezdetektől napjainkig teljesnek tekinthető.

Bán János a Konvent történetét eredetileg 1965-ig írta meg. Az évtizedek távlatából immár lehetővé vált, hogy a Bán János által nem említett, 1945 utáni események is helyet kapjanak a kötetben. A konventtörténet napjainkig történő kiegészítésére a kötet szerkesztője, dr. Kovács József László vállalkozott.

A kötet második felében függelékként további négy, a soproni katolikus élet egyes mozzanatait tárgyaló, önálló tanulmány kapott helyet. Bán János alapos tanulmányát a Voss-féle árvaház történetéről a hajdani konventelnök, Dr. Házi Jenő a Konvent megtartása tárgyában 1965-ben írt memoranduma követi. Dr. Hetény János tanulmányai Mindszenty bíboros soproni tartózkodásáról, illetve a trianon utáni soproni és környéki katolikus élet alakulásáról érdekes adalékokkal egészítik ki a konventtörténetet, melyet a jelenlegi elnök, dr. Divós Lajos az elmúlt tíz évről szóló beszámolója zár le. Az egyes tanulmányokra vonatkozó felhasznált irodalmat a szerzők a tanulmányok végén közlik. Úgy érzem, hogy egy esetleges összesített bibliográfia mindenképpen javára vált volna a mű használhatóságának.

Nagyon fontos része a függeléknek a konventelnökök életrajzát közlő arcképcsarnok, illetve az ehhez kapcsolódó színes porték a kötet végén. Talán érdemes lett volna az egyes életrajzoknál rövid irodalomjegyzéket is megadni, egyrészt az adott személyre vonatkozó további szakirodalomról, másrészt az illetők jelentősebb munkáiról. A függelékhez tartozik még a 2000. évben szolgálatot teljesítő lelkészek felsorolása, a Szent Mihály plébánia plébánosainak névjegyzéke 1278-tól napjainkig, valamint a

konventelnökök névsora. Ezt követi a konventtörténetre vonatkozó források felsorolása, mind a könyvek és folyóiratok, mind a levéltárak tekintetében. Engedtessek meg, hogy levéltárosként egy apró megjegyzést tegyek a forrásmegjelölésre: a levéltári források felsorolásakor talán célszerű lett volna mind a Bán-féle tanulmánynál, mind az általános [198](#)forrásjegyzéknél a jelenlegi pontos levéltári jelzeteket is megadni (bár tudjuk, hogy a konventi levéltár a töténelem viharainak következtében szétszilálódott), megkönnyítve ezzel a későbbi kutatók dolgát. Dr. Divós Lajos zárszavát a Házi Jenő-féle memorandum alapján készített rövid német nyelvű történeti rezümé követi. A kötetet jól használható, alapos név- és tárgymutató valamint képmelléklet zárja.

Az igényes, szép kiállítású kötet minden bizonnyal helyet kap majd a városunk története iránt érdeklődők könyvespolcain.

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni könyvespolc / Csécs Terézia: Jászberényi Ferencné: A Győri Szemle 1930–1944 repertórium. Győr M. J. V. Levéltára, Győr, 1999. 84 p. (Győri Tanulmányok Füzetek, Tudományos Közlemények 1999/2.)

**Csécs Terézia: Jászberényi Ferencné: A Győri Szemle 1930–1944 repertórium.
Győr M. J. V. Levéltára, Győr, 1999. 84 p.
(Győri Tanulmányok Füzetek, Tudományos Közlemények 1999/2.)**

A Győri Szemle helytörténeti folyóiratot 1930-ban indította Győr Barátainak Köre, amely azután át is alakult Győri Szemle Társasággá. Alkalmas pillanatban a megfelelő emberek találkoztak: az indítandó folyóirat költségvetési tételként szerepelt a város kiadásai között, és a szerkesztők is tartalmilag-formailag igényes kiadványt állíthattak össze. Tizenöt évfolyamot ért meg a lap, még a II. világháború alatt is működött, bár 1944-ben már csak egy száma látott napvilágot. A Győri Tanulmányok helytörténeti folyóirat tekinti magát az “utódnak”, és ezen sorozat részeként jelent meg a repertórium az “elődről”. Győr Város Levéltára rendkívül fontos feladatot vállalt fel a kissé nehézkes sorozatcímű kiadvánnyal.[1\(149\)](#) Az alább ismertetésre kerülő repertórium különös jelentősége, hogy hosszú évek után hiánypótló munkát jelentetett meg a kiadó. Jászberényiné bibliográfusi munkája komoly segítség a kutatóknak, könyvtárosoknak. Neve e téren jól ismert, ő készítette el többek között az *Arrabona* múzeumi évkönyv, a *Győri Élet* című hetiszemle illetve a *Győri Tanulmányok* repertóriumát, de sajtóbibliográfiát, eseménynaptárakat, helyismereti bibliográfiákat is összeállított.

Az ismertetendő kiadvány elődje az 1955–1956-ban B. Nagy Márta és Bodri Ferenc által összeállított, de kéziratban maradt repertórium volt. Ők a könyvészeti adatok után a repertóriumot öt tematikus fejezetre osztották, ezen belül szerzői betűrendet alkalmaztak. Az első részbe a Győri Szeméről szóló cikkek, szerkesztőségi közlemények kerültek. A második, legterjedelmesebb rész a Győr városáról, Győr megyéről szóló helyismereti, helytörténeti írásokat 18 témakör szerint csoportosította. Ezen belül alosztásokkal még tovább finomították a város történetével, környékének leírásával, a társadalomrajzzal, statisztikával, közigazgatással, művelődéssel foglalkozó cikkek feltárását. A harmadik rész a helyismereti jellegű írásokat tartalmazza, a negyedik a könyvszemléket, végül az egyéb közlések és adatok között az emlékszámok, hirdetések szerepelnek. A keresésben egyesített név- és tárgymutató segített, az útbaigazítóban [199](#)pedig – ahol valószínűsíthető a szerző kiléte – ott közölték a bizonytalan szerzőségű tételszámokat. A több részben megjelent munkákat egy cím alatt vették fel, összesen 612 tételszámon. Ez a munka volt az a mesebeli repertórium, ami volt is, meg nem is! A Kisfaludy Károly Megyei Könyvtárban található bekötött

kéziratpéldányokon kívül más könyvtárakban tudomásom szerint nem szolgált segítségül, noha a Győri Szemle szerencsére több könyvtárban megtalálható, és a helytörténeti kutatók, régészek, művészettörténészek, irodalmárok sűrűn forgatják is az 1930–40-es évek – ma már legendás – folyóiratát.

Hogy a Győri Szemle nemcsak a szűken vett helytörténetre koncentrált, mutatja a más településekkel kapcsolatos tárgyszavak jelentős száma. A soproni és Sopron megyei vonatkozású anyagot szám szerint csak Budapest előzi meg. Csatkai Endre, Sopron tudományos életének kimagasló alakja több munkájában ismertette a két megye élő művészeti kapcsolatait. Így kerültek a Győri Szemlébe Bogyoszló, Páli, Csorna emlékei, valamint Cirák, Gyóró, Sopronkövesd és még számos Sopron megyei település. Az irodalmi kapcsolatokat illusztrálja több ismertetés: 1930-ban a győri Kisfaludy Irodalmi Kör pályázatát a soproni felsőkereskedelmi iskolai tanár, Speneder Andor nyerte el Kisfaludy Károlyról szóló tanulmányával (331-333.p.). Frankenburg Adolf első költői kísérletét az 1932. évi 2. számban közölte Gálos Rezső (140-141.p.). Valló István átfogó képet rajzolt 1938-ban *“e két nyugati szomszédváros”* kulturális kapcsolatáról a Győri Kisfaludy Kör soproni vándorgyűlésén a Frankenburg Irodalmi Kör meghívására, amely előadás és az összejövétel ismertetése az évben meg is jelent (82-86. p.). 1932-ben látott napvilágot ifj. Draskovich György győri püspöknek a soproni jezsuita kollégium megalapításában játszott szerepéről Szabady Béla tanulmánya (90–106. p.). 1933-ban Birkás Géza – alig titkolt irigységgel – ismertette a Soproni Képeskönyvet: *“a belváros... majdnem érintetlen, egészen olyan, mint amilyennek egy 1700-ból való rézmetszet mutatja. Egész utcák vannak benne, melyekben jóformán csupa 18. századi palota van.”* (69–70. p.) 1943-ban Storno Miksa hívta fel a figyelmet egy, a Storno-gyűjteményben őrzött, Győrről készült metszetre (187. p.). Sorolhatnánk még a példákat, de ízelítőül talán ennyi is elég. Folytassuk az új repertóriummal!

A repertórium – és a bibliográfia is – minden szakmai követelmény mellett, olykor annak ellenére, bizonyos fokig szubjektív műfaj. A bibliográfus, áttekintve a folyóiratot, legelőször elgondolkodik: kik lesznek a felhasználók. A következő fontos kérdés, milyen mélységig, milyen részletességgel kell feltárni az anyagot, és az milyen segédapparátust igényel. Mekkora az a terjedelem, amely még kezelhető; meddig nem veszik el a részletekben a feldolgozó; mire lehetnek kíváncsiak még a felhasználók (és természetesen mit enged a költségvetés). A kíváncsalmaknak megfelelő, lehető legrészletesebb, de legegyszerűbb, legkönnyebben kezelhető módon kell felvenni (esetleg annotálni), mutatózni a cikkeket.

Jászberényi Ferencné gyakorlott bibliográfus és könyvtáros lévén átgondolta a fent jelzett problémákat, és általánosságban elmondható, hogy egy elegáns füzetben sikerült megfelelnie a maga elé állított követelményeknek. Annotálta a tételeket, a címekben és az annotációkban található neveken kívül is szerepelnek adatok az egyesített mutatóban. A Győri Szemle repertórium jelen kiadásának szerkezete más, mint a Bodri Ferenc – B. Nagy Márta által készítetté, noha Jászberényiné – mint a címlap verzőjén [200](#)közlő – felhasználta az előbb röviden ismertetett kéziratot. A bevezetés és a könyvészet után a repertóriumban tartalomjegyzék-szerűen vette föl a cikkeket az összeállító, több-kevesebb annotációval kiegészítve az egyes tételeket. Az illusztrációk ebben a folyóiratban a szöveg között szerepelnek, ezeket a tételszám után betűkkel jelöli. A repertóriumot követi az egyesített név, hely és tárgymutató, valamint a rövidítések jegyzéke. 751 tétel szerepel a felsorolásban, úgy hogy Jászberényiné a több részben megjelent cikkeket szintén egy helyen, az első előfordulásnál közölte. Sok olyan nevet, helynevet és tárgyszót vett fel a szerkesztő, amely az 1955–56-os kéziratban nem található.

Ismerve a repertóriumkészítés örömeit, nehézségeit és buktatóit, úgy gondolom, hogy ekkora terjedelmű anyagnál nagy segítség lett volna egy mélyebb merítés a mutatóknál, nem lett volna haszontalan a teljességre törekedni. A válogatás mindig kizár valamit az anyagból, pedig rengeteg olyan apró adat válhat

fontossá a kutató számára, amely egy válogatott név- és tárgymutatónál elsikkad. Ez a segédapparátus terjedelmét lehet, hogy a duplájára növelte volna, de a használhatóság is ennyivel nő és ha az anyagi kondíciók megengedik, megérte volna. Ugyanis egy-egy (akár helytörténetileg) fontos személyiség pályarajza teljesebb lehet, ha minden rá vonatkozó, itt megjelent anyagot egy helyen megtalálhatunk. Hiszen nemcsak a Szabadegyetem vagy a Győri Ifjúsági Egyesület szempontjából érdekes, hogy kik és milyen előadásokat tartottak, hanem egyes személyek pályaképe, életműve megrajzolásánál fontosak az előadásaikról gyakran nagyon nehezen utolérhető adatok is.

A mutatóban felhasználóbarát tipográfiai megoldást kellett volna találni. Szerencsésebb lett volna a több soros tételeket a második sortól kezdve beljebb tördelni, de különösen zavarólag hat ez a szerkezet a *Győr, győri* címszóhoz rendelt tételeknél. Látszik, hogy minden hasáb elején szerepeltetni kívánták a *Győr, győri* címszót, és ez figyelmetlenség folytán az előző hasáb alsó sorainak egyikébe került. (Pl. a korábban már említett Arrabona repertóriumában minden név előtt megjelenik a *Győr*, és a behúzásokkal, a tördeléssel a szerkezete áttekinthetőbb, jó lett volna a technikai szerkesztő elé példaként állítani.) A tördelésen kívül itt a mutató rendszerével, az ide sorolt nevekkal, az utalásokkal sem tudok teljes mértékben egyetérteni. Jászberényiné az Útbaigazító végén írja: *“A Győri Szemle szinte teljes egészében helytörténeti közleményeket tartalmaz, ezért a keresés megkönnyítésére a várostörténeti írásokat bontásban közlöm, s a Győr, győri címszóhoz bokrosítottam a neveket, illetve a megfelelő tárgyszavakat.”* Véleményem szerint azonban, éppen mivel ez egy helytörténeti folyóirat repertórium, szükségtelen volt ide csoportosítani ezen nevek, tárgyszavak egy részét, de a szerkesztő koncepcióját legalább a többször emlegetett tördeléssel segíteni kellett volna! Hogy csak két példát említsék: a Czuczor Gergely Bencés Gimnáziumot nem nagyon keresném *Győri* kezdettel, hisz ilyenről az országban másutt nem tudok. De ugyan így vagyok a Lloyddal. Először az L betűnél keresném, és mivel ott még egy utalás sincs, hogy *ld. Győri Lloyd*, ugyancsak elgondolkodnék, ha nem tudnám, hogy a “lánykori” neve Győri Lloyd Általános Kereskedelmi Testület, az “asszonyneve” Széchenyi István Művelődési Ház (az Sz betűnél sincs utaló, csak a *Győri Széchenyi István Művelődési Háznál*). Még a kereskedelem tárgyszónál is jól jött volna egy *ld. még Győri* 201Lloyd vissza utalás. Lehet, hogy nem kellett volna ragaszkodni alkalmanként a hivatalos névalakhoz sem, illetve azt a “bokrosításban” ki kellett volna írni teljesen.

A 15 évfolyamnyi terjedelemmel talán megengedhető lenne az éveket, és akár a rovatokat is elkülöníteni. A repertórium összességében nem lett volna hosszabb, mert a gondosabb tördeléssel-szerkesztéssel (*ld. még a p[agina=oldal] jel nagyon gyakran került egyedül külön sorba!*) nyertek volna ennyi helyet.

Az megint viszonylag szubjektív megítélés alá esik, hogy mi kerüljön az annotációkba. Pl. a 66. tétel *Folyóiratszemle* annotációjában közli a valóban csak 1-2 sorban szemlézett folyóiratokat, de lehet, hogy a cím közlése mellett, vagy a névmutatóban – főként helytörténeti, illetve életrajzi szempontból – hasznos lett volna a szerzőnek (pl. Gálos Rezső), ha önálló tanulmány, cikk, akkor “tárgyának” (Vas Gereben, Pannonhalmi Énekeskönyv) a feltüntetése is. Elegánsabb és áttekinthetőbb lett volna tipográfiailag elkülöníteni az annotációkat mindenütt, mert pl. az 56. tétel képaláírásainál található megjegyzések (pl. 56. f./ Anonym. Raab. Lehetetlen ábrázolás) alkalmasint annotációnak tűnhetnek. Mindent egybe véve nagy szükség volt a Győri Szemle repertóriumára, hiánypótló munkát végzett el Jászberényi Ferencné és a kiadással Győr Megyei Jogú Város Levéltára.

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni könyvespolc / H. Bathó Edit: Domonkos Ottó: Méhészeti irodalmunk néprajza. (XVII. sz. közepe – XIX. sz. közepe.) A Soproni Múzeum kiadványa 5., Sopron, 2000., 90 p., 9 kép

H. Bathó Edit: Domonkos Ottó: Méhészeti irodalmunk néprajza. (XVII. sz. közepe – XIX. sz. közepe.)

A Soproni Múzeum kiadványa 5., Sopron, 2000., 90 p., 9 kép

Méhészeti irodalmunk gazdag tárházában sajátos helyet foglalnak el a múzeumi adattárakban fellelhető kéziratos munkák, amelyek valamely oknál fogva ez idáig nem kerültek kiadásra, de mégis rendkívül fontosak és nélkülözhetetlenek az adott téma feldolgozásánál. Domonkos Ottó méhészeti irodalmunk néprajzáról írott dolgozata 48 éven át pihent a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában, míg az elmúlt évben a Győri Xantus János Múzeum Barkóczy Alapítványa és a szerző anyagi támogatásával végre könyv formában is megjelenhetett. A tanulmány Domonkos Ottó 1952-ben írott szakdolgozati munkája, amely elsőként vállalkozik a 17. század közepétől a 19. század derekáig kéziratban illetve nyomtatásban megjelent méhészeti munkák néprajzi vonatkozásainak összefoglalására. A szerző tanulmánya megírásakor az alábbi feladatokat tűzte maga elé: az általa vizsgált 36 kéziratos illetve nyomtatásban megjelent méhészeti munka segítségével megállapítani a méhtartás országos elterjedését, jelentőségét, belehelyezni a méhészetet a gazdálkodás rendszerébe valamint képet adni a vizsgált időszak méhészeti gyakorlatáról, eszköz- és hiedelemanyagáról.

A kötet négy fő fejezetre tagolódik. Az első a termeléstörténetről szóló rész, amelyben foglalkozik a méhészetre vonatkozó helynévanyag vizsgálatával s megállapítja, ²⁰²hogy már a vizsgált időszak előtti századokban is virágzó méhtenyésztés folyt Magyarországon. Elemzi a méhészkedés jelentőségét, s általa bepillantást nyújt az egyes századok gazdálkodási viszonyaiba. A méhtartás virágkora a 19. század elején véget ért, s megindult a lassú hanyatlás, amelynek legfőbb oka a földművelésben, az állattartásban és a kereskedelemben végbement változásokkal (a méhlegelő jelentős csökkenése, a cukor térhódítása valamint a finomított faggyúgyertya piacra kerülése) magyarázható.

A második fejezet a méhtenyésztés alapvető kérdéseit tárgyalja. Szól a méhtartó gazdák méhismeretéről, amely kapcsán megállapítja, hogy ismereteik többsége irracionális, s babonás szokásaik, eljárásaik és hiedelmeik generációról generációra öröklődnek. A vizsgált méhészeti anyag bizonyosságot nyújt a racionális ismeretek jelenlétéről is, jóllehet ezek száma aránytalanul kevés. Ezek az ismeretek elsősorban a méhek életére, szaporodására és kezelésére vonatkozó megfigyeléseket közölnek, de esetükben figyelembe kell venni azt a tényt is, hogy a méhészeti munkák írói maguk sem álltak mindig koruk tudományos színvonalán. Ezt követően részletesen ír a méhek gondozásáról, a szaporításról, a rajzásról (befolyásolásáról, akadályozásáról, a raj befogásáról), a méhlikások típusairól valamint a méhesről (telepítéséről, épületéről, s a hozzá kapcsolódó hiedelmekről).

A dolgozat harmadik egysége az üzemszervezéssel foglalkozik. A méhgazdaság alapítása többféle módon történhet. A legtöbb szerencse a *“talált méhvel”*, vagyis a befogott rajjal jár, míg az ajándékba kapott méhekkal nem mindig jár jól a gazda. A méhkeresés útján szerzett méhcsalád ugyancsak nagy hasznot hozhat, de vétel útján (búzáért vagy pénzért vásárolt) szintén nem igen jár szerencséivel, mert az eladással az áldás is eltávozik. Jelentős részt szentel a termelőév munkáinak: a méhek kieresztésének, gondozásának, védelmének, betegségeknek, a telettésének és kereskedelmének.

A negyedik részben a méhészeti termékek széleskörű házi (ételek ízesítése, beföttek készítése, gyógyszerként való alkalmazása) és ipari (mézeskalács, mézser, viaszgyertya készítés) felhasználását

mutatja be. A feldolgozást gazdag jegyzetapparátus és bibliográfia egészíti ki.

Domonkos Ottó most megjelent méhészeti munkájának anyaggyűjtése 1952-ben lezárult, s így természetesen nem foglalkozhat a vizsgált időszakra vonatkozó, azóta előkerült kéziratos és egyéb szakirodalommal. A munka azonban így is rendkívül értékes, komoly kutatómunkára épülő, alapos feldolgozás. Különös értéke a dolgozatnak, hogy a különböző – könnyen vagy nehezen hozzáférhető – méhészeti szakirodalmat ilyen szempontból elsőként vizsgálta. A szerző célja ezzel az volt, hogy egyrészt felhívja a szakma figyelmét az elmúlt századok gazdasági irodalmára, amely bőséges anyagot szolgáltat számos néprajzi témához, másrészt pedig feldolgozása alapul szolgáljon a további kutatásokhoz és összehasonlító munkákhoz. Elmondhatjuk, hogy a kitűzött célok is megvalósultak, hiszen a néprajzi kutatók napjainkban előszeretettel forgatják és használják az egykori gazdasági szerzők írásait. Az elmúlt, közel ötven év méhészeti munkáihoz (Gunda Béla, Kerecsényi Edit, Balassa M. Iván, Szabadfalvi József, Bathó Edit, Kotics József tanulmányai, könyvei) valóban fontos forrásként szolgált Domonkos Ottó most nyomtatásban is megjelent feldolgozása, amelyet én jó szívvel ajánlok minden méhészet iránt érdeklődő olvasó szíves figyelmébe.

2001. LV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni könyvespolc / Mastalírné Zádor Márta: Sopron bibliográfiája az 1999. évre

203 Mastalírné Zádor Márta: Sopron bibliográfiája az 1999. évre

A bibliográfiában szereplő rövidítésekre nézve vö. Soproni Szemle 1978. 268. és 1979. 362. A bibliográfia készítéséhez nyújtott segítséget minden adatközlőnek köszönöm.

Andrássy Péter: Emlékkiállítás a kilátóban. Természetbúvár 54, 1999, 6. sz. 23.

A/ndrássy/ P/éter/: Kitaibel Pál-verseny. A huszonötödik. Természetbúvár 54, 1999, 5. sz. 40.

A/ndrássy/ P/éter/: Látogatóban. Élet és Tudomány 54, 1999, 1246.

Andrássy Péter: A Soproni Erzsébet Kórház kertje. Sopron, 1999, Szociális Foglalkoztató Nyomdája 48.

André Béla: Sopron, 1956-Vancouver-Powell River-Field, 1957. 3. rész. In: Oroszi Sándor – Nyári László (szerk.): Sopron nem ereszt el 170-188.

Annau Edgar: Hallgatói visszaemlékezés az első földmérőmérnök évfolyamra. GK. 51, 1999, 12. sz. 10-12.

Antal Kinga: Változó viszonyok. Interjú Hulesch Károllyal a Falco Sopron Irodabútor Kft. ügyvezető igazgatójával. Bútor Trend Magazin 1999, 4. sz. júl.-aug. 22-25.

Antal Zoltán: A Fertődi Állami Gazdaság piactudományi átalakulása. Gazdálkodás 43, 1999, 5. sz. 84-90.

Antaliné Hujter Szilvia (összeáll.): Évfordulók 2000-ben. Győr-Moson-Sopron megye. Kisalföldi Könyvtáros 1999, 1-2. sz. 88-91.

Archivar und Bibliothekar. Bausteine zur Landeskunde des burgenländisch-westungarischen Raumes. Festschrift für Johann Seidoch zum 60. Geburtstag. Eisenstadt, 1999, Burgenländisches Landesarchiv 568. Burgenländische Forschungen Sonderband 22.

Askercz Éva: Kiállítások Sopronban 1998-ban. SSz. 53, 1999, 183-185.

Askercz Éva: Milyenek lehettek a konyhák Sopronban a 17. század elején? (Előtanulmány). SSz. 53, 1999,

- Askercz Éva: Örökös mozgás. Műhely 22, 1999, 4. sz. 77-79.
- Ádám Antal: A Soproni Szemle Alapítvány kuratóriumáról. SSz. 53, 1999, 94-95.
- Áttörés. Páneurópai piknik 1989. Bp.-Győr, 1999, Ad-Art Stúdió 175.
- B. I.: Rumpf János, a bécsi egyetem kitüntettje. Erdészeti Lapok 134, 1999, 99.
- b. k.: Tőzegbánya a Hanságban. Kertészet és Szőlészet 48, 1999. aug. 19. 33. sz. 7-8.
- Baán Tibor: Jánossy Ferenc (1926–1983). Várhely 5, 1999, 1. sz. 128-129.
- Baán Tibor: Jánossy György (1923–1998). In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni füzetek '99. 228-235.
- Bachkönig, Wolfgang: Das Landesgendarmeriekommando für das Burgenland. BHBl. 61, 1999, 61-64.
- Bakonyi Gábor: Köszönet a támogatóknak. Profi fa 6, 1999, 7-8. sz. 53.
- Balázsik Valéria: Új földmérő- és földrendezőmérnökök. GK. 51, 1999. 10. sz. 38.
- Balega, Alexander: Myskovszky Viktor Sopronban. M. 43, 1999, 158-159.
- Balikóné Németh Márta: És megtartod? Az iskolai nevelés fényében. Evangélikus Élet 64, 1999. dec. 12. 50. sz.
- 204 Balogh Péter (ism.): Salamon Nándor: Kisalföldi művészek lexikona. Kisalföldi Művészetért Alapítvány, Győr, 1998. 355 old. Vasi Szemle 53, 1999, 411-412.
- Baloghné Ormos Ilona (ism.): Möcsényi Mihály: Eszterháza fehéren-feketén. Budapest 1998. M. 43, 1999, 109-110.
- Balsay László – Illyés Benjamin – Nagy László: 1958-ban Sopronban végeztünk. In: Oroszi Sándor – Nyári László (szerk.): Sopron nem ereszt el 189-211.
- Bariska, István: Rechtsgeschichtliche Fragestellungen im westungarischen Raum im 16-17. Jahrhundert. Burgenländische Forschungen 1999, Sonderband 22. 65-84.
- Barta István: A soproni Botanikus Kert. Kertbarát Magazin 22, 1999, 9. sz. 11-13.
- Bartha Dénes: Kérelem egykori hallgatóinkhoz. Erdészeti Lapok 134, 1999, 389.
- Bartha Dénes: A növényrendszertan oktatásának dilemmái avagy egy vizsgaidőszak tapasztalatai. Soproni Műhely 1999. dec. 15. sz. 34-37.
- Bartha Dénes (szerk.): Tilia. Vol. 7. Sopron, 1999, Soproni Egyetem Erdőmérnöki Kar Növényteni Tanszék 286.
- Bartha Dénes – Bölöni János – Király Gergely (szerk.): Magyarország ritka fa- és cserjefajai I. Tilia 1999, 7. k. 3-286.
- Bányai János: Soproni üdülés – kedvező lehetőségek. Gazdag kulturális kínálat. TuMa. 110, 1999, 7. sz. 21.
- Becht Rezső: A bűvös henger VIII–IX. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek '99. 27-55.
- Bencze Pál – Verő József: Sébor János az ember és oktató. Soproni Műhely 1999. márc. 14. sz. 27-28.
- Bencsics, Nikolaus: Das goldene Zeitalter der Schulbuchproduktion bei den westungarischen Kroaten. Burgenländische Forschungen 1999, Sonderband 22. 85-91.
- Béni Kornél: Az Erdészettörténeti Szakosztály. Erdészeti Lapok 134, 1999, 125-126.
- Bidló Gábor: A három Vendl testvér: a XX. századi magyar földtani tudományok kiemelkedő képviselői.

- FK. 129, 1999, 83-94.
- Bircher Erzsébet: Kiállítás "Az bányákban lakó démonokról". BKL-B. 132, 1999, 326-327.
- Bíró Péter: A földmérőmérnök-képzés 50 éve. GK. 51, 1999, 12. sz. 5-10.
- Boronkai László: Dr. Sitkei György a faipar első akadémikusa. Magyar Asztalos- és Faipar 1999, 3. sz. 145.
- Boronkai László: A Soproni Egyetem Faipari Mérnöki Kara, mint a fagazdasági kutatások bázisa. Fa. 47, 1999, 2-3. sz. 8-10.
- Boronkai László: Szabó Dénes (1910–1993) élete és munkássága. Sopron, 1999, Soproni Egyetem Faipari Mérnöki Kar 32. A Faipari Mérnöki Kar nagyjai 1.
- Boros Károly: Soproni borvidék. Pincér 4, 1999, 7. sz. 6.
- Bor-rally Egertől Sopronig. Magyar Mezőgazdaság 54, 1999. júl. 7. 27. sz. 5.
- Bódvai I.: Az európai színvonalú erdőgazdálkodásért. Hirfa 9, 1999. máj. 20. 10. sz. 4.
- Bóta Gábor: A Bárka nemzedéke. Kritika 1999, 10. sz. 24-27.
- Böhm, Andreas: Der alte Traum wurde wahr. Agendorf und Schefflenz sind Partnergemeinde. In: Kerner, Lorenz (hrsg.): Deutscher Kalender 1999. 62-63.
- 205 Böhm, Andreas: 5 Jahre "Agendorfer Hof". Kulturelles Zuhause der Deutschen Selbstverwaltung. NZ. 43, 1999. nov. 6.
- Böröcz Sándor: Áldás esője hull: évfordulóözon! Evangélikus Élet 64, 1999. febr. 14. 7. sz.
- Bősze Balázs: Az adventi kiállítás elé. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni füzetek '99. 175-176.
- Bősze Balázs: Három kisalföldi író. Szapudi András, Büki Attila, Honti Pál. Várhely 5, 1999, 1.sz. 119-122.
- Bősze Balázs: Hárs József "Túlélés" c. színdarabja elé. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni füzetek '99. 201-202.
- Bősze Balázs: Naplórészlet. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni füzetek '99. 132-137.
- Brenner Vilmos: A burgenlandi tartomány 1997. évi vadászati értesítője. Ni. 87, 1999, 1. sz. 22.
- Budapest–Sopron. Magyar Asztalos- és Faipar 1999, 9. sz. 20.
- Bujdosó Győző: Sedlmayr János Ybl díjas építész "Műemlékek elvi rekonstrukciói" című kiállításáról. Műemlékvédelmi Szemle 9, 1999, 1-2. sz. 133-144., 305.
- Bútordesignerek kiállítása Budapesten. Profi fa 6, 1999, 10. sz. 5.
- Büki Attila: Határfa. Szabados Tamásnak. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni füzetek '99. 58-59.
- char: Der Bach, die Brücke und die Weltgeschichte. In: Kerner, Lorenz (hrsg.): Deutscher Kalender 1999. 22-26.
- Chmelar, Hans: Das Umbruchsjahr 1945 im Krankenhaus der Barmherzigen Brüder in Eisenstadt. Burgenländische Forschungen 1999. Sonderband 22. 92-101.
- Cristophoros – Krisztushordozó. A soproni evangélikus gyülekezet lapja. 6. évf. Sopron, 1999, 1-6. sz.
- Csatkai Endre: A soproni sajtó története. Várhely 5, 1999, 4. sz. 99-106.
- Csehi István: Faipari Egyetemi Kutatásért Alapítvány 1998. évi tevékenysége. Fa. 47, 199, 1. sz. 27-28.
- Cserny József: A selmeci örökség. Várhely 5, 1999, 2. sz. 63-64.

- Csi.: "Végzős" restaurátorok. Magyar Asztalos és Faipar 1999, 7. sz. 30.
- Csonka Imre: Ligno Novum '99. Bútor Trend Magazin 1999, 6. sz. 42.
- Csulak Ervin: Curriculum meum. Várhely 5, 1999, 1. sz. 66-75., 2. sz. 39-50., 3. sz. 42-53., 4. sz. 51-61.
- Csulak Ervin: Hegedüs Géza él. Várhely 5, 1999, 2. sz. 101-103.
- Czeglédi Lajos Mihály: Érettségi találkozó. Sopron-Bükkszentkereszten. Erdészeti Lapok 134, 1999, 320.
- (D.I.): Vendégségben Sarródon és Sopronban, Természetbúvár 54, 1999, 1. sz. 23.
- D. M.: Folytonos szélmalomharcban. Mérnök Újság 6, 1999, 11. sz. 21.
- Daday János: Barangolások a Bihar hegységben. Czárán Gyula nyomdokain. Bihari Napló, 1999, 176.
- Deák, Ernő: Adelige und ihre Mobilität im Komitat Sopron/Ödenburg. Burgenländische Forschungen 1999, Sonderband 22. 102-116.
- Detrekői Ákos: Az okleveles földmérőmérnök-képzés megalapításának 50. évfordulója. (Megnyitó beszéd). GK. 51, 1999, 12. sz. 3-4.
- 206Dénes Ferenc: Kulcskérdés az érésidő és a télállóság. Kertészet és Szőlészet 48, 1999. dec. 23. 51-52. sz. 8-9.
- Dér Endre: Fricó. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek '99. 23-26.
- Dér Endre: Verekedés-megbékélés. Várhely 5, 1999, 1. sz. 22-26.
- Dominkovits Péter (ism.): Hermann Róbert: Győr város és megye hadtörténete 1848-49-ben. Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltárának kiadványa, Győr, 1998. 396 p. SSz. 53, 1999, 317-319.
- Dominkovits Péter: Sopron vármegye 1688. évi statútuma a szőlőkapások munkadíjáról. SSz. 53, 1999, 62-66.
- Dominkovits Péter: Sopron vármegye XVI. század végi birtokos társadalma. SSz. 53, 1999, 99-122.
- Donácz Mónika: Kerékpáron és hajón Burgenlandban, Családi Lap 48, 1999, 9. sz. 44-45.
- Drescher J. Attila: Lehet-e másként? Szubjektív képeslap Jánossy Istvánnak. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek '99 9.
- Dunántúli Harangszó. A dunántúli evangélikusok lapja. 3. évf. Sopron, 1999, 1-12. sz.
- Eddie, Georg Alexander: Historisches Verzeichnis der Grundbesitzer des Burgenlandes. Burgenland Történelmi Gazdacíműtára 1823-1930. Eisenstadt, 1999. Amt der Burgenländischen Landesregierung 276. Burgenländische Forschungen 79.
- Eggendorfer, Christa: Der Grenzüberschreitende Wirtschaftsraum in der frühen Neuzeit dargestellt am Weinbau der Stadt Bruck a. d. Leitha II. BHBl. 61, 1999, 1-55.
- Egy soproni fiatal. Várhely 5, 1999, 1. sz. 5.
- Egyetemi gyakorló szakközépiskola. Magyar Asztalos- és Faipar 1999, 10. sz. 19.
- Egyetemi tanári kinevezések. Magyar Mezőgazdaság 54, 1999. jún. 23. 25. sz. 6.
- Erdélyi András (szerk.): Huszonegy tudós a huszonegyedik századról. Bp., 1999, Tertia, 235.
- Erdőrendezői verseny Sopronban. Erdészeti Lapok 134, 1999, 314.
- Eredményes szakoktatói és egyesületi tevékenységéért Az év oktatója kitüntetésben részesült: dr. Winkler András. Fa. 49, 1999, 2-3. sz. 33.

- Ernst, August: Der Besitzstand der Herrschaft Landsee-Lockenbach im Jahre 1736. Burgenländische Forschungen 1999, Sonderband 22. 117-129.
- Erősödő Ligno Novum. Magyar Asztalos- és Faipar 1999, 9. sz. 27.
- Europa Sopronban. Profi fa 6, 1999, 7-8. sz. 35.
- Ezerné Lóth Annamária: Soproni "sikoly". Magyar Mezőgazdaság 54, 1999. dec. 8. 49. sz. 14.
- Égető Melinda: Adatok a Sárvár-Felsővidéki Uradalom szőlőhegyeinek életéhez a 19. század elején. SSz. 53, 1999, 21-29.
- "Én már volt Hande waschen". In: Kerner, Lorenz (hrsg.): Deutscher Kalender 1999. 92-94.
- ér-: A Hanság festője. Ni. 87, 1999. 6. sz. 20.
- F. I.: Ligno-Novum, Wood Tech. Profi fa 6, 1999, 10. sz. 16-19.
- Faanyagvizsgálati konferencia Sopronban. Profi fa 6, 1999, 4. sz. 8.
- Fabinyi Tamás: Elnémult az írógép. Dr. h. c. Veörös Imre emlékezete. Evangélikus Élet 64, 1999. ápr. 4. 14. sz.
- 207 Fabó Károly – Gellai István: Sefcsik László. GK. 51, 1999, 8. sz. 45.
- Faipar és a Faipari Mérnöki Kar kapcsolata. Hírfa 9, 1999. márc. 25. 6. sz. 22-23.
- A faipar fellegvára. Erdőgazdaság és Faipar a Magyar Mezőgazdaság melléklete 1999. szept. 39.
- A Faipari Tudományos Egyesület 1999. augusztus 26-án Sopronban tartotta ünnepi közgyűlését. Fa. 47, 1999, 4. sz. 19.
- Faipartörténeti könyv. Dr. Tóth Sándor: A Fafeldolgozás 1945-ig. Fejezetek a fabútoripar és asztaloság történetéből Magyarországon 1945 előtt. Erdőgazdaság és Faipar a Magyar Mezőgazdaság melléklete 1999. aug. 8.
- Faragó Sándor: A magyar vízivad monitoring eredményei az 1997/1998-as idényben. Magyar Vízivad Közlemények 1999, 5. sz. 63-328.
- Faragó Sándor: A vadlúd monitoring eredményei az 1997/1998-as idényben Magyarországon. Magyar Vízivad Közlemények 1999, 5. sz. 3-62.
- Faragó Sándor (szerk.): Magyar Vízivad Közlemények 5. Sopron, 1999, Soproni Egyetem Vadgazdálkodási Intézet, Magyar Vízivad Kutató Csoport 418.
- Faragó Sándor-Ritter Dávid: A vízivad teríték Magyarországon 1997-ben. Magyar Vízivad Közlemények 1999, 5. sz. 329-418.
- Fazokas, Franz (zusammengestellt): Das wissenschaftliche Werk von Johann Seedoch. Burgenländische Forschungen 1999, Sonderband 22. 10-21.
- Fehér Katalin: Magyar nyelvű tankönyveink és a sajtó a 18–19. század fordulóján. MKSz. 115, 1999, 314-328.
- Fejér Zoltán: Karneválok, aktok és portrék. Horváth Endre fotográfus munkássága. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni füzetek '99. 187-190.
- Fejér Zoltán: Nyaraktól nyarakig. A Rábaköz dícsérete. Várhely 5, 1999, 4. sz. 76-82.
- Fejér Zoltán: Simon Ferenc pedagógus-grafikus munkásságáról. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni füzetek '99. 191-193.
- Fekete György: A siker titka. Várhely 5, 1999, 2. sz. 65-66.

- Ferencz Győző (ism.): Rakovszky Zsuzsa: Egyirányú utca. Kritika 1999, 6. sz. 37-38.
- Ferenczi László: Tisztelgés Jánosi István előtt. Várhely 5, 1999, 1. sz. 27-29
- A festészet az emberi gondolkodástól függ. Dolán György festőművésszel Böröndi Lajos beszélgetett. Várhely 5, 1999, 3. sz. 107-111.
- Félegyházi Árpád: Gondolatok Andrassy Péter "A soproni Erzsébet Kórház kertje" című könyve megjelenése kapcsán. SSz. 53, 1999, 189-190.
- Fit für die Zukunft in Europa? Holz Zentralblatt 125, 1999. szept. 17. 112. sz. 1509.
- Fortsetzung folgt... NZ. 43, 1999. júl. 10.
- Fónagy Zoltán: Nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában. Sz. 133, 1999, 1141-1191.
- Főtitkári beszámoló. Erdészeti Lapok 134, 1999, 158.
- Frank Norbert: Érdekességek a soproni Dudlesz-erdő első üzemtervéből. Soproni Egyetem Tudományos Közleményei 42-45, 1996-1999. 129-134.
- Frank Norbert (közzeírt): Sopron város erdei a XIX. század közepén I. Robert Michlitz és Friedrich Hollan szakvéleménye. Sopron, 1999, Soproni Egyetem Erdőművelés Tanszék 52.
- 208 Frank, Norbert: Von der Apostolischen Administration zur Diözese. Ein Beitrag zur Geschichte der Römisch-katholischen Kirche im Burgenland. Burgenländische Forschungen 1999, Sonderband 22. 144-156.
- Frankenburg úti lakóegyüttes (ún. "Gödör" beépítés) Sopron 1998. In: Magyar Építészet 1989-1999. 76
- Gabnai Sándor: Mire való a presbiter a gyülekezetben? Evangélikus Élet 64, 1999. máj. 23. 21. sz.
- Gabnai Sándor: 50 éve húnyt el "Podi bácsi". Emlékezés báró Dr. Podmaniczky Pál teológiai professzorra. Lelkipásztor 74, 1999, 462-465.
- Gecsényi, Lajos: Routen, Mauten und Dreissiger in Westungarn im Jahre 1668. Burgenländische Forschungen 1999, Sonderband 22. 157-173.
- Gedenktafel in Wolfs. NZ 43, 1999. jún. 26.
- Ghelderode: Vörös Mágia. Soproni Petőfi Színház 1997. In: Magyar Építészet 1989-1999. 74.
- Gimesi Szabolcs: Beköszöntő. MÉPi 1999, 182.
- Gimesi Szabolcs: Gondolatok a soproni borvidék múltjáról és jelenéről. SSz. 53, 1999, 3-4.
- Gömöri János: A Scarbantia Társaság jelentése. SSz. 53, 1999, 95.
- Görgey Gábor: Soproni Puskás. Figyelő 1999, 46. sz. 71.
- Grábnerné Bösze Klára: Endrédi Zoltán Sándor élete és művei. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni füzetek '99. 210-216.
- Grászli Bernadett: Egy elfelejtett építőmester: Schiller János. MÉPi. 1999, 183-184.
- Gregus László Géza: Nagy János. Erdészeti Lapok 134, 1999, 6. sz. hátsó külső borító.
- Gritsch, Mathias: Geschenk aus Schwäbisch Gmünd an Wandorf. NZ. 43, 1999. jan. 9.
- Grotte András: Kísérlet néhány magyarországi ötvösjegy feloldására VI. Művészettörténeti Értesítő 48, 1999, 121-136.
- Gulyás Judit: Budapest-Sopron bútorkiállítás. Bútor Trend Magazin 1999, 6. sz. 66-67.
- Güntner Péter: Soproni temetkezések a századfordulón – Státus és vagyon összefüggései a hagyatékok

- tükreben. Fons 6, 1999, 1-2. sz. 179-192.
- Gürtler, Wolfgang: Zur Handwerksgeschichte der Herrschaft Hornstein Ende des 18. Jahrhunderts. Burgenländische Forschungen 1999, Sonderband 22. 186-198.
- Győr-Moson-Sopron megye statisztikai évkönyve: 1999. Győr, 1999, KSH
- Győr-Moson-Sopron megyei Igazgatósága 370.
- h-n: Sikeresen célba ért a borrali mezőnye. Magyar Mezőgazdaság 54, 1999. szept. 8. 36. sz. 17.
- Hadas László: Építéset? Oktatás? Építészeti tervezési oktatás a Soproni Egyetem Építéstani Tanszékén. MÉPi. 1999, 214-216.
- Hadas László: Szemmérték, avagy: kéne egy pár jó ház. MÉPi. 1999, 213.
- Hafenschner Károlyné: Holtig tanul a jó könyvtáros... Beszámoló az Egyházi Könyvtárak Egyesülésének soproni vándorgyűléséről. Könyvtári Levelező/lap 1999, 8. sz. 4-6.
- Hajnal László Gábor: A "dá-dá ország" porkolábjai. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni füzetek '99. 243-255.
- Hangodi László: Egy Sopron megyei eredetű család fia a szabadságharc hadseregében. Török János mezőgazdász-tanár, alezredes emlékére. SSz. 53, 1999, 305-309.
- 20930 éves az önálló vadászati felsőoktatás. Hírfa 9, 1999. szept. 16. 17. sz. 4.
- Hartner Anna: Adatok a Formica rufa-csoport (Hym.: Formicidae) fajainak alpokaljai elterjedéséhez, előfordulásához. Soproni Egyetem Tudományos Közleményei 42-45, 1996-1999. 93-105.
- Haulik Áron-Horváth Sándor: Unicum Cup '98. Nemzetközi Erdészverseny Sopron. Erdészeti Lapok 134, 1999, 120.
- Hábel György: Az 1944 júniusában valétált erdőmérnök-hallgatók 55. éves jubileuma Sopronban. Erdészeti Lapok 134, 1999, hátsó belső és külső borító.
- Hárs Ernő: Tánc a halállal. Várhely 5, 1999, 1. sz. 51-56.
- Hárs Olivér – Szabó Miklós (szerk.): Borostyán. Környezetvédelmi lap a soproni és Sopron környéki családok részére. Sopron, 1999, 1-7. sz.
- Heigl, Franz: Eine "Seeschlacht" auf dem Neusiedlersee 1866. BHBl. 63, 1999, 185-199.
- Helyreállítják az Eszterházy-kastélyt. Kertészet és Szőlészet 48, 1999. máj. 13. 19. sz. 3.
- Hermann Róbert: A csornai ütközet története és okmánytára 1849. június 13. Sopron, 1999, Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára 308.
- Hermann Róbert: A 150. évforduló termése. Magyar Napló 11, 1999, 7. sz. 42-55.
- Hermann Róbert: A Todorović-hadoszlop átvonulása Sopron és Vas megyén 1848 októberében (Okmánytár). SSz. 53, 1999, 241-272
- Herpay Imre visszaemlékezése. Erdészeti Lapok 134, 1999, különszám 7.
- Hetény János: Villa sori Nepomuki Szent János Kápolna. Bp., 1999, TKM Egyesület 16. Tájak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtára 614.
- Héjj Botond: Szaktanácsadási Központ alakult az egyetemen. Soproni Műhely 1999. dec. 15. sz. 29-30.
- Holló Csaba: 50 éves a Miskolci Egyetem. Mérnök Újság 6, 1999, 10. sz. 13.
- Holzmesse Sopron legte kräftig zu. Holz Zentralblatt 125, 1999. szept. 17. 112. sz. 1509.

- Horn János: Interjú dr. Kovácsné Bircher Erzsébettel, a Központi Bányászati Múzeum új igazgatójával. BKL-B. 132, 1999, 216-219.
- Horn János: A Központi Bányászati Múzeum Alapítvány Kuratóriumának ülése. BKL-B. 132, 1999, 77-78.
- Horribile Dictu 1999. Sopron, 1999, Soproni Egyetem Erdőmérnöki Kar 42.
- Horváth Béla: Tudományos ülés az erdőgazdaság műszaki fejlesztéséről. Hírfa 9, 1999.jan. 28. 2. sz. 4.
- Horváth Csilla: Fertődi fajták sora. Kertészet és Szőlészet 48, 1999. dec. 16. 50. sz. 13-14.
- Horváth József: Győr-Moson-Sopron megye sajtótörténetének vázlata. Kisalföldi Könyvtáros 1999, 1-2. sz. 10-21.
- Horváth Károly – Kubinszky Mihály: Az ÉTE soproni csoportja is ünnepli (közel) 50 éves fennállását. MÉPi. 1999, 217-218.
- Horváth László: Az Erdélyi Szépmíves Céh Győr-Moson-Pozsony és Sopron vármegyékben az 1930-as években. Kisalföldi Könyvtáros 1999, 1-2. sz. 22-27.
- Horváth László: A Mária Terézia-kori úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálata Szerdahely községben (1767). SSz. 53, 1999, 403-406.
- Horváth Tibor: Ligno-Novum-Wood-Tech szakkiállítás 1999. Fa. 47, 1999, 1. sz. 24.
- 210 Horváth, Zoltán György: Harkau. NZ. 43, 1999. szept. 4.
- Horváth, Zoltán György: Wo die Ungarndeutschen leb(t)en. Wandorf. NZ. 43, 1999. máj. 29.
- Hőbör Tamás: A Faipari Mérnöki Kar. Magyar Asztalos és Faipar 1999, 3. sz. 139., 4. sz. 139.
- (Hőbör) /Tamás/: 40 éves a Faipari Géptani Tanszék. Magyar Asztalos és Faipar 1999, 6. sz. 19.
- Huber, Hugo: Pläne zur Gründung einer Zuckerfabrik in Müllendorf um 1830. Burgenländische Forschungen 1999, Sonderband 22. 222-232.
- Hudi József: A dunántúli nemesi községek statútumai a XVII-XIX. századból. Veszprém, 1999, A szerző saját kiadása 141.
- Hye, Franz-Heinz: Die Anfänge der Stadt Eisenstadt aus der Sicht der vergleichenden Stadtgeschichte. Burgenländische Forschungen 1999, Sonderband 22. 232-236.
- Itthon otthon van! TuMa. 110, 1999, 7. sz. 4.
- Ivicsics Péter (összeáll.): Műemlékfelújítások és -helyreállítások 1997-ben. Műemlékvédelmi Szemle 9, 1999, 1-2. sz. 227-256.
- Jáki Sándor Teodóz: Kunszigeti Jézuskeresés. H. 27, 1999, 2. sz. 34-41.
- Jámbor Andrea: Utószó Sedlmayr János "Műemlékek elvi rekonstrukciói" című kiállításához. OMvH pincegalériája 1999. július 7.-augusztus 31. M. 43, 1999, 309.
- Jánoska Ferenc: A Harka Project fogoly (Perdix perdix) populációjának és környezetének vizsgálata 1993–1997. Magyar Apróvad Közlemények 1999, 3. sz. 15-152.
- Jánosy István: György öcsém is elment. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni füzetek '99. 222-227.
- Jaritz, Gerhard: A végrendeletek és a városi mindennapi élet.: A Duna-völgy példája a késő középkorban. SSz. 53, 1999, 325-330.
- Juhász László: Burgenland. Várvidék. 3. jav. kiad. Lakitelek, 1999, Antológia 271.

- K. L.: Külföldi Szaklapok elismerő írásai Molnár László tiszteleti tagunkról. BKL-B. 132, 1999, 240.
- Kabdebó Lóránt: Jánosz István köszöntése. Várhely 5, 1999, 1. sz. 10-11.
- Kaló Béla: A kert marad. Böröndi Lajos: A kert még csupa nyár. Böröndi Lajos – Dolán György: A másik part. Várhely 5, 1999, 3. sz. 113-114.
- Kaló Béla: Passion. Kerék Imre két fordításkötetéről. Várhely 5, 1999, 1. sz. 118-119.
- Kanadai levél. Erdészeti Lapok 134, 1999, 302.
- Kassai Ferenc (szerk.): Diploma 1999. Építész-tervezőművész szak. Formatervező művész szak. Soproni Egyetem Faipari Mérnöki Kar Alkalmazott Művészeti Intézet. Sopron, 1999, Soproni Egyetem Faipari Mérnöki Kar 68.
- Kaszás Marianne (összeáll.): A magyarországi levéltárak kiadványainak bibliográfiája 1998-ban. Levéltári Szemle 49, 1999, 4. sz. 66-79.
- Kató Ferenc: Sopron, 1956. Visszaemlékezés Nyugat-Európából. In: Oroszi Sándor – Nyári László (szerk.): Sopron nem ereszt el 138-169.
- Katona Imre: Dr. Mikó Sándor emlékezete (1921–1998). SSz. 53, 1999, 411-412.
- Kaus, Karl: Ein römischer Flussgott aus Steinbrunn. Burgenländische Forschungen 1999, Sonderband 22. 237-243.
- 211 Kákay Szabó Orsolya: Világító ásványok. Természetbúvár 54, 1999, 6. sz. 39, hátsó külső borító.
- Kálmán Gyula: A győzelem 150. évfordulóján. Emlékülés és Kmety György szobrának felavatása Csornán. SSz. 53, 1999, 310-312.
- Kárpáti László: A magyar és a vasi madártan évfordulójára. Bevezető gondolatok. Vasi Szemle 53, 1999, 3-5.
- Kárpáty Lóránt: A Soproni Egyetem is köszöntötte aranyokleveleseinket. BKL-B. 132, 1999, 402-403.
- Keglovich István: A soproni bor útja. Magyar Mezőgazdaság 54, 1999. jún. 23.25. sz. 15.
- Keller István: A soproni Rák-patak vízminőségének vizsgálata. Soproni Egyetem Tudományos Közleményei. 42-45, 1996–1999. 69-92.
- Kerner, Lorenz (hrsg.): Deutscher Kalender 1999. Bp., 1999, Landesselbstverwaltung der Ungarndeutschen 320.
- Kettinger Gyula: Repcénél Röjtökmuzsajon. Pannon Agrárkamara 1999. júl. 12-13.
- Király Gergely – Király Angéla: Adatok és kiegészítések a magyar flóra ismeretéhez. Kitaibelia 4, 1999, 2. sz. 229-246.
- K(irály) P(ál): Az Erdészeti Múzeum programjából. Erdőgazdaság és Faipar a Magyar Mezőgazdaság melléklete 1999. máj. 8.
- K(irály) P(ál): Fiatal szakemberek vitaülése. Erdőgazdaság és Faipar. A Magyar Mezőgazdaság melléklete 1999. máj. 3.
- Király Pál: Forgácsok. Erdőgazdaság és Faipar. A Magyar Mezőgazdaság melléklete 1999. jan. 6.
- Király Pál: Hogyan tovább műszaki fejlesztés? Erdőgazdaság és Faipar. A Magyar Mezőgazdaság melléklete 1999. ápr. 6-7.
- K(irály) P(ál): A Miskolci Egyetem. Erdőgazdaság és Faipar. A Magyar Mezőgazdaság melléklete 1999. máj. 8.

- Király P(ál): "Piros füzet" a tuskózásról. Profi-Erdőgazda 2, 1999, 1. sz. 8.
- Király Pál: Tanérvnyítás egyetemünkön. Erdőgazdaság és Faipar. A Magyar Mezőgazdaság melléklete 1999. okt. 2.
- Kiss Andrea: A Fertővel kapcsolatos vitás kérdések középkori okleveleinkben. SSz. 53, 1999, 53-62.
- Kiss Gáborné: Egy élet a népművészet varázsában. Barátság 6, 1999, 1. sz. 2360-2366.
- Kiss Miklós: Nyomdokainkba lépnek? Evangélikus Élet 64, 1999. ápr. 11. 15. sz.
- Kis Papp László: Kitüntetések. GK. 51, 1999. 12. sz. 31-32.
- Kitüntetések. Erdészeti Lapok 134, 199, 322.
- Kitüntetések, elismerések a Soproni Egyetemen. Hírfa 9, 1999. júl. 15. 14. sz. 32.
- Kitüntetéseket adtak át a FVM-ben. Profi fa 6, 1999, 9. sz. 8.
- Kókay György: Emlékezés Rát Mátyásra, a magyar nyelvű újságírás megindítójára. MKSz. 115, 1999, 256.
- Kókay György: Rát Mátyás. Várhely 5, 1999, 2. sz. 94-100.
- Kollányi Károly: A trianoni boszorkánykonyha. Pomáz, 1999, Kráter Műhely Egyesület 144.
- Koleszárné Vendég Ildikó: A Líceum diákjai Pozsonyban. Evangélikus Élet 64, 1999. máj. 23. 21. sz.
- [212](#) Koloszar József: Mi lesz veled Soproni Egyetem? Erdészeti Lapok 134, 1999, 129.
- Konfirmationssegen in deutscher Sprache. NZ. 43, 1999. máj. 15.
- Kovács, Béla: Das Fortleben des Kommunionempfanges unter beiderlei Gestalten auf dem Gebiet des heutigen Burgenlandes zwischen 1641 und 1714. Burgenländische Forschungen 1999, Sonderband 22. 244-266.
- Kovács Ferenc: Tarján Gusztáv (1907-1998). MT. 44, 1999, 617-618.
- Kovács Géza: Egy győri nyomda rejtett kiadványai. Lelkipásztor 74, 1999, 253-256.
- Kovács István – Szűcs Beatrix: "Patakrák" a Rák patakon. Környezetvédelem 7, 1999, 5. sz. 8-9.
- Kovács József László: Csapody Miklós: Értelem és remény. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni füzetek '99. 261-263.
- Kovács József László: Előszó-féle Csatkai Endre: A soproni sajtó története című tanulmányához. Várhely 5, 1999, 4. sz. 97-98.
- Kovács József László: Komor Géza (1901–1945?). In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni füzetek '99. 205-209.
- Kovács József László (ism.): ifj. Sarkady Sándor: A soproni nemzetőrség 1848-ban. H. 27, 1999, 3. sz. 120-121.
- Kovács Péter: Kovács Péter textilművész – Ferenczy Noémi-díj. Magyar Iparművészet 1999, 3. sz. 47-48.
- Köszöntések. GK. 51, 1999, 12. sz. 13-21.
- Köveskúti György: Volt egyszer egy évfolyam... Erdészeti Lapok 134, 1999, 247.
- Kövér Tamás: Agendák és derogációk Európából. Brian Friel: Vészfék. Rendező: Valló Péter. Várhely 5, 1999, 2. sz. 89-92.
- Kövér Tamás: Isten vele, O' Connor! Tennessee Williams: Üvegfigurák. Rendező: Székelyi József. Várhely 5, 1999, 1. sz. 98-100.

- Kövér Tamás: Szemünk előtt a klasszikus. Görgey Gábor: Mikszáth különös házasságai. Rendező: Görgey Gábor. Várhely 5, 1999, 4. sz. 92-95.
- Kövér Tamás: Szerzőtársunk – az Élet- papiroscsinálmányairól. Molnár Ferenc: Játék a kastélyban. Rendező: Berényi Gábor. Várhely 5, 1999, 3. sz. 89-92.
- Krajasich, Peter: Das Rettungswesen bei den burgenländischen Feuerwehren 1923-1937. Burgenländische Forschungen 1999, Sonderband 22. 267-279.
- Kratochwill Mimi: A képépítő hite. Hertay Mária grafikusművész tanúságtétele. Magyar Művészeti Fórum 2, 1999, ápr. 2. sz. 62-64.
- Kriegler, Johann: Die "Denkwürdigkeiten" des Georg Eckhart (1805-1853). Ein Beitrag zur Ortsgeschichte von Wiesen. Burgenländische Forschungen 1999, Sonderband 22. 280-287.
- Kroisbach: 800 Jahre. NZ. 43, 1999. aug. 28.
- Kubinszky Mihály: Emlékezés Jánossy György építésze (1923-1998). In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni füzetek '99. 220-221.
- Kubinszky Mihály: Épült 1998-ban, Sopronban. Várhely 5, 1999, 1. sz. 85-91.
- Kubinszky Mihály: Magyar né Derszib Eti kiállítása elé. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni füzetek '99. 177-179.
- Kubinszky Mihály: Schiller János- emlékkiállítás Sopron, 1999. április 29-május 16. M. 43, 1999, 237.
- [213](#) Kubinszky Mihály: Sedlmayr János és Sopron. Várhely 5, 1999, 3. sz. 85-87.
- Kubinszky, Mihály: Sopron, Südbahnhof aufgelassen. Eisenbahn Österreich 1999, 1. sz. 32.
- Kubinszky Mihály: Sopron úttörő városrendezési terve 1905-ből. Emlékezés Wälder József főmérnökre. MÉPi. 1999, 185-188.
- Kubinszky Mihály: A Soproni Városszépítő Egyesület jelentése. SSz. 53, 1999, 320.
- Kubinszky Mihály: A Soproni Városszépítő Egyesület 1998. évi tevékenysége. SSz. 53, 1999, 185-186.
- Kubinyi András: Főúri és nemesi végrendeletek a Jagelló-korban. SSz. 53, 1999, 331-342.
- Kurucz Miklós: Kárpáti Zoltán (1909–1972). Magyar Mezőgazdaság 54, 1999. okt. 27. 43.sz. 23.
- Kücsán József: Adatok Sopron északkeleti külvárosának 17–18. századi szőlőbirtoklásához. SSz. 53, 1999, 382-389.
- Kücsán József: Hol termett a soproni bor? Sopron szőlőskertjei a 17-18. században. SSz. 53, 1999, 5-20.
- Kücsán József (ism.): Hudi József: A dunántúli nemesi községek statútumai a X VII-XIX. századból. A szerző saját kiadása, Veszprém, 1999. 141 oldal, 3. ábra. SSz. 53, 1999, 187-189.
- Kücsán József (ism.): Tóth Péter – Tirnitz József: A Mária Terézia-kori úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálatai Sopron vármegyében. I-II. Sopron, 1998-1999. SSz. 53, 1999, 407-408.
- L. M.: Múlik az idő... 40 éve alakult a Faipari Géptani Tanszék. Fa. 47, 1999, 2-3. sz. 27.
- Ladányi Andor: A magyar felsőoktatás a 20. században. Bp., 1999, Akadémiai 135.
- Lakatos Ferenc: Az 1999-ben tiszteletdiplomában részesült erdőmérnökök rövid szakmai életrajza. Sopron, 1999, Soproni Egyetem 31.
- Lampérth Ágnes: Apor Ferenc: Átvészolni s megörökölni. Szalon 3, 1999. 6. sz. 48-51.
- Lampérth Gyula: Bánfalvi "evangélikus búcsú". Evangélikus Élet 64, 1999.nov.7. 45. sz.

- Lampérth Gyula: Az első magyar nyelvű újság. 250 éve, 1749. április 13-án született Rát(h) Mátyás. Evangélikus Élet 64, 1999. ápr. 25. 17. sz.
- Lampérth Gyula: A német és az orosz kultúra találkozása a Líceum dísztermében Evangélikus Élet 64, 1999. ápr. 11. 15. sz.
- Lampérth Gyula: Vincze Zoltán (1970–1999). Evangélikus Élet 64, 1999. máj. 16. 20. sz.
- Lampérth Gyula – W. Torda Erika (szerk.): A Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnázium Évkönyve 1998/99. Sopron, 1999, 276.
- Lanczendorfer Zsuzsanna: A "tégglától" a múzeumig. H. 27, 1999, 6. sz. 99-100.
- Landeskundlicher Diskussionsnachmittag am 5. Oktober 1999. BHBl. 63, 1999, 184.
- Lentner Csaba: Tudományos szemle – tudományos műhelymunkáról. Gazdaság és Társadalom 1999, 1-2. sz. 183-189.
- Légrádi Imre: Soproni kerékvetők. ÉT. 54, 1999. máj. 28. 22. sz. 684-685.
- Ligno-Novum 2000-ben Profi 6, 1999, 12. sz. 5.
- Ligno Novum – Wood Tech. Fa. 47, 1994, 4. sz. 16-18., Hírfá 9, 1999. szept. 16. 17. sz. 8., 20-23.
- 214 Ligno Novum – Wood Tech. Asztalos-, Faipari és Erdészeti Szakkiállítás. Sopron, 1999. augusztus 25-28. Erdészeti Lapok 134, 1999, 264.
- Ligno Novum – Wood Tech kiállítás előkészítéséről. Magyar Asztalos- és Faipar 1999, 5. sz. 27.
- Lővei Pál (összeáll.): Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal és társintézményei tevékenységének bibliográfiája 1998. Műemlékvédelmi Szemle 9, 1999, 1-2. sz. 199-226.
- Lukács: 10. Jahrestage. Paneuropäisches Picknick. NZ. 43, 1999. aug. 21.
- Macher Frigyes: Idegen, főleg német eredetű jövevényszavak a Soproni Vasöntödében. SSz. 53, 1999, 172-182.
- Magassy Katalin: Karácsonyi vásár a soproni gyülekezetben. "Barkácsolni-másokért". Evangélikus Élet 64, 1999. jan. 17. 3. sz.
- Magyar Építészet 1989-1999. Bp., 1999, Gyorsjelentés 111.
- Magyar Környezet- és Természetvédelmi Bibliográfia (VIII. k. 1998-1999. jan.) Bp., 1999, Környezetgazdálkodási Intézet. 171+2+24+9+4. (Környezet és Természetvédelmi Figyelő 1999, 35. kötet. Különszám)
- Major Richárd: "Mint száműzött, ki vándorol..." In: Oroszi Sándor – Nyári László (szerk.): Sopron nem ereszt el 212-222.
- Mastalírné Zádor Márta: Sopron bibliográfiája az 1997. évre. SSz. 53, 1999, 74-94.
- Matáncsi János: Együtt, egymásért! Erdészeti Lapok 134, 1999, 92.
- Matáncsi János (főszerk.): Horribile Dictu. 40 év diákhumora. Sopron, 1999, Soproni Egyetem HÖK 143.
- Matisz László: "Amit elértem, azzal többé-kevésbé elégedett vagyok..." Deseő Csabával beszélgetett Matisz László. Várhely 5, 1999, 2. sz. 68-76.
- Márfi Attila: Thurner Mihály Sopron egykori polgármesterének emlékezete. SSz. 53, 1999, 315-316.
- Márkus László: Az Erdészettörténet a felsőoktatásban. Soproni Műhely 1999. dec. 15. sz. 18-20.
- Mátyás, Csaba: In memoriam Oscar Sziklai (1924–1998). Soproni Egyetem Tudományos Közleményei

42-45, 1996-1999, 7.

Mátyás Csaba: "Neked két hazát adott a végzeted..." In memoriam Sziklai Oszkár (1924-1998). SSz. 53, 1999, 67-69.

Megalakult az Országos Erdészeti Tanács. Hirfa 9, 1999. febr. 25. 4. sz. 30.

Meghalt Hegedűs András. HVG, 21, 1999. okt. 30. 43. sz. 18.

Megjelent a Tilia. Zala Erdő 28, 1999. okt. 5. sz. 2.

Megtekinthető: február 14-ig! Erdőgazdaság és Faipar a Magyar Mezőgazdaság melléklete 1999. jan. 5.

Mezey László Miklós (összeáll.): A honismeret évfordulónaptára 2000. H. 27, 1999, 4. sz. 110-136.

Meyer, Wolfgang: Das Kamaldulenklöster auf dem Michaelsberg (Klosterberg) bei Landsee, Bezirk Oberpullendorf. Burgenländische Forschungen 1999, Sonderband 22. 301-329.

T.Mérey Klára: Sopron megye néhány vonása 1810–1812-ben egy katonai jelentés alapján. SSz. 53, 1999, 161-168.

215 Mészáros György: Öt éves a művészeti képzés a Soproni Egyetemen. Várhely 5, 1999, 2. sz. 117-119.

Mészáros Gyula: Egyetemista nemzetőrség fegyverszerzése Pápáról. In: Oroszi Sándor – Nyári László (szerk.): Sopron nem ereszt el 240-242.

Mészáros Gyula (közléteszi): Egy nyomozati anyag a soproni eseményekről 1957-ben. In: Oroszi Sándor – Nyári László (szerk.): Sopron nem ereszt el 243-247.

Mikó Sándor: Czenk és Peresztég 1563. évi hegyvám-bor jegyzéke. Agrártörténeti Szemle 39, 1997/1999/, 1-2. sz. 265-284.

Mikó Sándor: Nekünk találkozni kellett. Beszámoló a Magyar Belsőépítészek III. Országos Tanácskozásáról. Bútor Trend Magazin 1999, 6. sz. 38-39.

Molnár Katalin: Természeti értékeink leltára. MT. 44, 1999, 247-249.

Molnár László: Brennbergbánya a harmadik évezredben. BKL-B. 132, 1999, 134-139.

M(olnár) S(ándor): Sweedwood Kft. Régi-új bútorgyár Sopronban. Fa. 47, 1999, 2-3. sz. 26-27.

Molnár Tibor – Székely Lajos: A szőlészet és a borászat átalakulása a Soproni Borvidéken 1946-tól napjainkig. SSz. 53, 1999, 45-53.

Molnár Tímea: AMI már valaMI. A 3. Workshopon Szimpóziumról. Várhely 5, 1999, 4. sz. 88-91.

Mozaikkockák a Soproni Egyetem Művészeti Intézetének féléves hallgatói munkáiból. Magyar Iparművészet 1999, 1. sz. 72.

Nagy Alpár: Egy soproni muzsikusz házaspár emlékére. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni füzetek '99. 236-238.

Nagy Attila: Új gyáracsarnok avatása a Soproni Bútor Kft.-nél. Hirfa 9, 1999. júl. 1. 13. sz. 32.

Nagy Géza – Árkai Péter: Monacit a Soproni -hegység metamorf képződményeiben. FK. 129, 1999, 2. sz. 267-303.

Nagy Levente: Néhány adat Wittnyédy István erdélyi kapcsolataihoz. Sz. 133, 1999, 1217-1246.

Nemes András (ism.): Askercz Éva: Soproni tájakon. Válogatás id. Stornó Ferenc vázlatkönyveiből 1845–1860. SSz. 53, 1999, 73-74.

Neue Grenzübergänge. NZ. 43, 1999. ápr. 10.

440 éve jegyben a borral. Pincér 4, 1999. aug. 7. sz. 6.

Németh Ildikó (ism.): Az alsó- és középszintű oktatás 1848-49-ben. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium válogatott iratainak tükrében. Szerk: F. Kiss Erzsébet. Bp., 1997. SSz. 53, 1999, 313-314.

Németh Ildikó (ism.): Blazovich László – Érszegi Géza – Turbuly Éva: Levéltárak-Kincstárak. Budapest-Szeged, 1998, 664. p. SSz.53, 1999, 413-414.

Németh Ildikó: A Soproni Egyetem Levéltára. Levéltárismertető 1997/98. Sopron, 1999, Löver Print 37.

Németh Károly: Mi keletkezik a forgácslap elégeésekor? Magyar Asztalos és Faipar 1999, 5. sz. 72.

Németh S. Katalin: Új hungarikumok a wolffenbütteli Herzog August Könyvtárban. MKSz. 115, 1999, 435-438.

216 Novák Gábor: Osztrák–magyar iskola Fertődön. Köznevelés 55, 1999. szept. 3. 26. sz. 1, 8-9.

(ny): Vásári előzetes. Ligno Novum.1999. aug. 25-28. Hírfa 9, 1999. júl. 1. 13. sz. 13.

Nyári László: Vadváltókon idehaza és British Columbia tájain. Beszélgetés Major Richárdal. Soproni Műhely 1999. dec. 15. sz. 44-46.

Nyugati Kapu. A Soproni Civil Szervezetek Hetilapja. Felelős vezető: Vigné Kovács Margit. 2. évf. Sopron, 1999, TIT.

Orbán Aladár: Geodéziai műszerek kalibrálása a Magyar Tudományos Akadémia soproni Geodéziai és Geofizikai Kutatóintézetében. BKL-B. 132, 1999, 458-462.

Orbán Aladár: A geodéziai műszerkalibrálás kialakulása a soproni MTA GGKI-ban. GK. 51, 1999, 1. sz. 24-28.

Oroszi Sándor – Nyári László (szerk.)Sopron nem ereszt el. Bp.-Sopron, 1999, OEE. 247.Erdészettörténeti Közlemények XLIV.-Soproni Műhely különszám.

Oroszi Sándor: Előszó. In: Oroszi Sándor – Nyári László (szerk.): Sopron nem ereszt el 5-6.

Ödenburger Pannonia Hotel. NZ. 43, 199. dec. 11.

Önkormányzati Hírek. Sopron megyei jogú város közéleti lapja. (Felelős szerk.: Szalai Enikő) Sopron, 1999, Sopron megyei jogú város önkormányzata.

V. Erdészeti és Faipari Állásbörze és II. Szakmai Fórum. 1999. március 23-24. Sopron, 1999, Magyar Mérnökhallgatók Egyesülete. Soproni Helyi Bizottság 28.

V. Soproni logopédiai napok. Köznevelés 55, 1999. jan. 22. 3. sz. 15.

50 éves a faipari kutatás. Hírfa 9, 1999. máj. 20. 10. sz. 4., Profi fa 6, 1999, 6. sz. 18., Magyar Asztalos- és Faipar 1999, 5. sz. 15.

Pach Zsigmond Pál: A harmincadvám az Anjou-korban és a 14-15. század fordulóján. TSZ. 41, 1999, 231-277.

Pannon-Konferenz in Ödenburg. NZ. 43, 1999. máj. 15.

Pannonhalmi Miklós: A Fertő-tó vízgazdálkodása. Vízügyi Közlemények 81, 1999, 277-294.

Pap Vilmos: Bükfürdő fejlődése és létesítményei. Bük, 1999, Büki Gyógyfürdő RT. 88.

Patthy Anna: Arcok a múltból. Igaz történetek. Szombathely – Dozmat, 1999, Oskar Kiadó 172.

Patyi Gábor: Március 15. a dualizmus kori Sopronban a helyi sajtó tükrében. SSz. 53, 1999, 273-285.

Paul, Hans: Zur Geschichte des Volksschulwesens im burgenländisch-westungarischen Raum vom 17.

- Jahrhundert bis 1921. Burgenländische Forschungen 1999, 78. Bd. 1-269.
- Pájer Imre: Nemzetőrség a rábaközi alsó járásban. SSz. 53, 1999, 213-224.
- Páska Csaba: Eszterháza árnyékában. Valóság 42, 1999, 12. sz. 55-67.
- Páska Csaba: Eszterháza árnyékában. A múlt fényei világítják meg a jövőt. MÉPi. 1999, 9-10. sz. 288-292.
- Páska Csaba: Múltból jövő. Az Esterházy család Eszterházán? Szalon 3, 1999, 5. sz. 14-15.
- Peéry Rezső: Pannon napló és jelentés. In: Oroszi Sándor – Nyári László (szerk.): Sopron nem ereszt el 223-239.
- 217 Pellinger Attila: A Hanság és természeti értékei. Madártávlat 6, 1999, 4. sz. 8-9.
- Perschy, Jakob M. (ism.): Gerald Schlag: "Unser Leben und Blut für die Königin..." Das Husaren Regiment Fürst Paul Esterházy 1741-1763 (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, Band 101), Eisenstadt 1999. = BHBl. 61, 1999, 128.
- Pesztenlehner Ottó: Fiatalodik a Fertő tó. Vízűkör 39, 1999, 4. sz. 18.
- Peter, Heinz: Heideleichenkartierung im Leithagebirge. BHBl. 63, 1999, 200-210.
- Példaképeink: Dr. Firtás Oszkár. Erdészeti Lapok 134, 1999, 291-293.
- Pintér Mihály: Vigasztaló 1944 karácsonyán. Evangélikus Élet 64, 1999. febr. 28. 9. sz.
- Piros füzetek. Hírfa 9, 1999. aug. 19. 15-16. sz. 73.
- Piros Olga (összeáll.): A magyar földtani irodalom repertórium 1995-1998. Földtani Közöny 129, 1999, 4. sz. 666-712.
- Pogány Gábor: Akvarellek az ezredvégről. A Magyar Vízfestők Társaságának kiállítása a Festőteremben. Várhely 5, 1999, 1. sz. 93-86.
- Pogány Gábor: Szócs Géza munkáiról. Várhely 5, 1999, 4. sz. 117-119.
- Pogány Gábor: A T-Art gyűjtemény soproni kiállítása. Várhely 5, 1999, 2. sz. 83-88.
- Polgár Tamás: Adatok a Sopron Városi Közkönyvtár korai történetéhez Házi Jenő jelentése tükrében. SSz, 53, 1999, 168-172.
- Polgár Tamás: Az 1848-as országgyűlési választások Sopron vármegyében, különös tekintettel a kismartoni választókerület eseményeire. SSz. 53, 1999, 195-213.
- Posgay Csaba: Dr. hc. dr. Winkler Oszkár életműve. MÉPi. 1999, 189-190.
- Prickler, Leonhard: Aspekte des ungarischen Adelsrechts im 14. Jahrhundert. Burgenländische Forschungen 1999, Sonderband 22. 369-391.
- Prickler, Harald: Das Dach des Burgenlandes. Burgenländische Forschungen 1999, Sonderband 22. 344-368.
- Prickler, Harald: Ein evangelischer Pfarrer (Prädikant) von Kleinfrauenhaid. BHBl. 61, 1999, 181-183.
- Pro Silva díjazottak 1999-ben. Erdészeti Lapok 134, 1999, 148.
- Pro Silva kitüntetés. Erdőgazdaság és Faipar a Magyar Mezőgazdaság melléklete 1999. márc. 7.
- Prof. dr. Pavel Podmaniczky. Evangélikus Élet 64, 1999. okt. 31. 44. sz.
- Pröhle Éva: Édesapámról, Pröhle Jenőről. Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 8, 1999. 4. sz. 32-39.
- Ráczné Schneider Ildikó: Az Erdészeti Múzeum 1998-as évéről. Erdészeti Lapok 134, 1999, 198-199.

- Reflexiók... Magyar Asztalos- és Faipar 1999, 3. sz. 139-140.
- Reingrabner, Gustav: Bekenntnistreue oder aufrührerische Gesinnung – zur Frage nach dem Bestand evangelischer Gemeinden im heutigen Burgenland. Burgenländische Forschungen 1999, Sonderband 22, 392-406.
- Ress, Imre: Das Esterházyische Hauptarchiv in Eisenstadt zwischen Verwaltung und historischer Forschung (1790–1918). Burgenländische Forschungen 1999, Sonderband 22. 407-419.
- Rittsteuer, Josef: Das Liebfrauen-Benefizium in Donnerskirchen. Burgenländische Forschungen 1999, Sonderband 22, 420-426.
- Roszik Dániel: A lutheránusság ajándéka. I. rész. Lelkipásztor 74, 1999, 350-352.
- 218 Rómer Flóris jegyzőkönyvei. Somogy, Veszprém és Zala megye (1861). Sajtó alá rendezte Valter Ilona, Velladics Márta. Bp., 1999, Országos Műemlékvédelmi Hivatal 316. Forráskiadványok 2.
- Rónai Ferenc: A Soproni Egyetem Gyakorlóiskolája lettünk. Erdészeti Lapok 134, 1999, 364.
- Salamon Nándor: Az évszázadban utoljára...országos Érembiennálé Sopronban.
- In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni füzetek '99. 194-200.
- Salamon Nándor: Fejér Zoltán hatvan éves. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni füzetek '99. 183-185.
- Salamon Nándor: Töredékek a "Naplóíróról". Fodor Andrásra emlékezve. Várhely 5, 1999, 1. sz. 102-105.
- Sali Emil: Az örök "Selmeci Szellem". Soproni Műhely 1999, márc. 14. sz. 6.
- Sanierung der Eszterházy-Schlusses. NZ. 43, 1999. máj. 8.
- ifj. Sarkady Sándor: Elfelejtett mártírjaink. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni füzetek '99. 257-258.
- Sarkady Sándor: "És dolgozzunk úgy, mintha örökké élénk." Beszélgetés a 75 éves Molnár Lászlóval. SSz. 53, 1999, 295-305.
- Sarkady Sándor (szerk.): Soproni füzetek '99. Művészeti antológia. Sopron, 1999, 275.
- Sarkady Sándor – ifj. Sarkady Sándor: Aranykönyv 2000. Sopron, 1999, Quint 229.
- Sass László: AMI a várost illeti. Várhely 5, 1999, 2. sz. 5.
- Sass László: Gatások és getések. Várhely 5, 1999, 3. sz. 5.
- Sass László: Y2K, hahaha. Várhely 5, 1999, 4. sz. 5.
- Sághy Jenő (1914–1999). Evangélikus Élet 64, 1999. júl. 18. 29. sz.
- Sági Ferenc: A Répce-vidék nemzetőrségének szervezése és kimozdítása. Adalékok a Sopron megyei nemzetőrség történetéhez – 1. rész. SSz. 53, 1999, 225-240.
- Sándor Pál: Újabb kiadatlan Deák források. Sz. 133, 1999, 1279-1296.
- Schelken Pálma: A soproni Szent Mihály templomtól a fasori evangélikus templomig. Evangélikus Élet 64, 1999. okt. 10. 41. sz.
- Schlag, Gerald: "...Die Anstalt des Fürsten Esterházy jedoch übertraf alle die übrigen." Burgenländische Forschungen 1999, Sonderband 22. 437-455.
- Schlag, Gerald: "Unser Leben und Blut für die Königin..." Das Husaren Regiment Fürst Paul Esterházy 1741–1763. Eisenstadt, 1999. Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland. Bd. 10.
- Schmid, Hans: Neue Erkenntnisse über die geologische Entwicklungsgeschichte des Oberpullendorfer Beckens. Burgenländische Forschungen 1999, Sonderband 22. 456-463.

Schuko referenciaüzem Sopronban. Profi fa 6, 1999, 1-2. sz. 30-31.

Sedlmayr János: Elpusztult épületek elvi rekonstrukcióról. Műemlékvédelmi Szemle 9, 1999, 1-2. sz. 57-66.

Sedlmayr János: A megvalósíthatatlan "visszafordíthatóság". M. 43, 1999, 57-63.

Shinpaugh, John A. – Berghold, Gerald J. – Schuch, Albert: Lorenz Schoenbacher. Ungar, Hesse, Amerikaner. BHBl. 63, 1999, 211-221.

Simor Árpád: Az intézmény története. Magyar Asztalos- és Faipar 1999, 3. sz. 140-141.

Simor Árpád: Reflexiók. Magyar Asztalos- és Faipar 1999, 4. sz. 139-141.

219 Sipos Sándor: Sopron környéki tanulmányút. Erdészeti Lapok 134, 1999, 331-332.

Somkuti Elemér: Tanévnnyitó a Soproni Egyetemen. Fa. 47, 1999, 4. sz. 20.

Sopron Press. Regionális információs hetilap. Sopron, 1999, Kisalföld Kft.

A soproni borvidék borversenye. Sopron, 1999. május 27. Pannon Agrárkamara 1999. júl. 25-28.

Soproni cégregiszter. Sopron, 1999, Gosztom és Varsányi 80.

A Soproni Egyetem Erdészeti Múzeuma 30 éves az önálló vadászati felsőoktatás egyetemünkön című időszakos kiállítást rendezett. Erdészeti Lapok 134, 1999, 324.

Soproni Egyetem rövid ismertetője. Sopron, 1999, Soproni Egyetem 23.

Soproni Est. Kéthetente megjelenő ingyenes kulturális programmagazin. (Főszerk.: Laczó Tímea) Sopron, 1999, Soproni Est Kft.

Soproni Faiparos Találkozó és Kiállítás. Fa. 47, 1999, 2-3. sz. 35.

Soproni Hírsztár. Információs hetilap Sopronban és környékén. Sopron, 1999, Gosztom és Varsányi.

Soproni Iránytű. Információs kiadvány. /Havonként/. Sopron, 1999.

Soproni kirándulás. Magyar Asztalos és Faipar 1999, 9. sz. 55.

Soproni Kisokos I-II. Cégek, vállalkozások, üzletek. Közérdekű információk. Térképmelléklet. Sopron, 1999, 160+160.

Soproni Maraton. Közéleti és információs lap. Ingyenes kereskedelmi lap. (Felelős szerk.: Füzi Edit). 2. évf. Sopron, 1999, Grátis Kft.

Soproni Műhely. A Soproni Egyetem lapja (Főszerk.: Szűcs Ferenc). Sopron, 1999, Soproni Egyetem.

Soproni Műsor. (havonta megjelenő ingyenes műsorfüzet) Sopron, 1999,

Soproni Hírsztár.

Soproni Program ajánló. Soproni kulturális, művészeti és közéleti kiadvány. 3, 1999, havonként.

Soproni Sufni. A Soproni Egyetem Közéleti Lapja 4, 1999, 1-6. sz.

Soproni Szuperinfo. Információs hetilap. Sopron, 1999.

Soproni Szervezet. Fa. 47, 1999, 1. sz. 4.

Soproni Ünnepi Hetek 1999. június 18-tól július 11-ig. Sopron, 1999, Sába Druck. 18.

Sopronyi-Thurner-Denkmal. NZ. 43, 1999. jan. 9.

Söptei Imre: Mérey Károly, Sopron szabad királyi város első főispánja. SSz. 53, 1999, 123-144.

Supka-Kovács Tamás – Simon László: Meander Sopron Építész Iroda Kft. munkái. MÉPi. 1999, 202-206.

- Supka Magdolna: Egy lépés önmagunk felé. Giczy János képei. Várhely 5, 1999, 3. sz. 81-84.
- Sümeghy József: Emlékezés Podmaniczky Pál professzorra. Evangélikus Élet 64, 1999. dec. 5. 49.sz.
- Sümeghy József: Levél hat teológusnak. Evangélikus Élet 64, 1999. jún. 13. 24. sz.
- Sümeghy József: Soproni Líceumunk lángja. Evangélikus Élet 64, 1999. máj. 30. 22. sz.
- Sprügel, Kerstin und Wolfgang: Konfirmationssegen in deutscher Sprache. Evangélikus Élet 64, 1999. máj. 23. 21. sz.
- Swedwood Sopron Bútor Kft. Magyar Asztalos és Faipar 1999, 7. sz. 117.
- 220 Szabadhegyi Győző: Gondok a székelyudvarhelyi faipari mérnökképzésben. Mi lesz a sorsa a végzős hallgatóknak? Hírfa 9, 1999. nov. 15. 22. sz. 4.
- Szabó László: Tatabányai elismerés Molnár Lászlónak. BKL-B. 132, 1999, 168-169.
- Szabó Péter: Az első korszerű magyar nyelvű építészeti tankönyv újabb kiadása. MÉPi. 1999, 238-241.
- Szakmai konferenciák a Ligno-Novumon! Magyar Asztalos és Faipar 1999, 6. sz. 23-27.
- Szakmai konferenciák a Ligno-Novumon. Sopron, 1999. augusztus 26-27. Magyar Asztalos- és Faipar 1999, 8. sz. 16-17.
- Szakmai konferenciák a Ligno-Novumon Sopronban. Magyar Asztalos és Faipar 1999, 7. sz. 28-29.
- Szakmai konferenciák a Ligno Novumon. Wood-Tech Erdészeti Szakvásár programja. Hírfa 9, 1999. aug. 19. 15-16. sz. 24.
- Szalai Gáborné – Tuba László: Nemzetiségi könyvtárak Győr-Moson-Sopron megyében. Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 8, 1999, 7. sz. 23-26.
- Szalontay Judit: Csornai menyecskekendők Bp., 1999, Néprajzi Múzeum 64. (Magyar Népművészet 25.)
- Szarka Lajos (ism.): Varga Domokos: Szabadság és halál 1848–49. Várhely 5, 1999, 1. sz. 125-127.
- Szádeczky-Kardoss Gyula: Emlékek az 50 évvel ezelőtt megindult földmérőmérnökképzésről. GK. 51, 1999, 12. sz. 12-13.
- Szála Erzsébet: Prédikátorok emlékezete. Várhely 5, 1999, 3. sz. 94-95.
- Szebik Imre: Kétszázötven éve született a magyar újságírás atyja. Ráth Mátyás (1749–1810). Lelkipásztor 74, 1999, 274-276.
- Szende Katalin: A magyarországi városi végrendeletek helye az európai joggyakorlatban. (A középkori Sopron, Pozsony és Eperjes példája). SSz. 53, 1999, 343-369.
- Szentpéteri Márton: Soproni AMI. Új Magyar Építőművészet 1999, 1. sz. 60-61.
- Szerdahelyi Pál: Evangélikusok Vas megyében. Vasi Szemle 53, 199, 183-198.
- Széll Andrea: A talaj nedvességtartalmának változásai egy középkorú bükkösben. Soproni Műhely 1999, dec. 15. sz. 9-10.
- Szilágyi István: Koppány Tibor hetvenedik születésnapjára. Vasi Szemle 53, 1999, 289.
- Szilárdfy Zoltán: Szent István király följánlásának attribútumai. Művészettörténeti Értesítő 48, 1999, 71-86.
- Szimon János: Emléktábla a soproni temetőben a Seltenhofer harangöntő-dinasztia sírkövén. Evangélikus Élet 64, 1999. júl. 4. 27. sz.
- Szimon János: Isten csodálatos világában dómok között... A soproni Luther Szövetség 6. tanulmányútja.

- Evangélikus Élet 64, 1999. nov. 28. 48. sz.
- Szimon János: Jubileumi évfolyamtalálkozónk a bölcsőnél. Evangélikus Élet 64, 1999. márc. 28. 13. sz.
- Szimon János: "Pályám emlékezete". In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek '99. 61-69.
- Szimon János: A soproni egyházi szakközépiskolánk az egészségügy szolgálatában. Evangélikus Élet 64, 1999. dec. 5. 49. sz.
- 221 Szimon János: Temetési igehirdetés Vincze Zoltán (29 év) líceumi tanár temetésén. Evangélikus Élet 64, 1999. máj. 16. 20. sz.
- Szita Szabolcs: Balfi németek segítése zsidó kényszermunkásoknak 1944–1945-ben. Barátság 6, 1999, 2371-2373.
- Szodfridt István: Koltay György (1899–1961) élete és munkássága. Sopron, 1999, Soproni Egyetem Erdőmérnöki Kar 28. Erdésznagyjaink Arecképcsarnoka 8.
- Szodfridt István: Winkler András: Az égi sörmezőkön jártam. Sopron 1999. Hillebrand Nyomda Kft. Mészáros György tollrajzaival. Erdészeti Lapok 134, 1999, 394.
- Szöllősy Gábor: Az agrár-felsőoktatási intézmények érmei II. Magyar felsőoktatás 1999, 4. sz. 50-51.
- Szövényi Péter – Szurdoki Erzsébet – Tóth Zoltán: Új mohafajok előfordulása a Kőszegi és a Soproni hegységben. Kitaibelia 4, 1999, 329-330.
- T.: Egyházi könyvtárosok vándorgyűlése. Evangélikus Élet 64, 1999. júl. 18. 29. sz.
- T.: Imádkoztak és összefogtak a munkában. Evangélikus Élet 64, 1999. máj. 23. 21.
- T. E.: Érettségi elnök voltam Sopronban. Evangélikus Élet 64, 1999. júl. 25. 30. sz.
- T. K.: Állásbörze a Soproni Egyetemen. Magyar Asztalos és Faipar 1999, 4. sz. 96-97.
- Takács Károly: Egy elfeledett halgazdálkodási mód a Barbacsi-tavon. SSz. 53, 1999, 390-394.
- Takács László: Ligno Novum – Wood Tech, 1999. Fagazdasági Híradó 27, 1999. szept. 3. sz. 3.
- Takáts Tamás: Győr-Moson-Sopron megye időjárása, 1999. IV. és V. hónapban. Pannon Agrárkamara 1999. júl. 9.
- Takáts Tamás: A megye időjárása, 1999. március hónapban. Pannon Agrárkamara 1999, máj. 32.
- Takáts Tamás: A Soproni borvidék talajviszonyainak rövid jellemzése. SSz. 53, 1999, 395-402.
- Takáts Tamás: Tanulmányi kirándulás a burgenlandi borvidéken. Pannon Agrárkamara 1999, máj. 32.
- Tasnádi György: Művészeti képzés: múlt-jelen-jövő. Szerencsés helyen, szerencsés időben. Várhely 5, 1999, 2.sz. 59-62.
- Tessényi Kornélné Fodor Zsófia 1918–1998. Evangélikus Élet 64, 1999. máj. 30. 22. sz.
- Tervezőművész hallgatók kiadványa 1999. december 1. évfolyam 1. sz. Sopron, 1999, Workshopron csoport 47.
- Tirnitz József: Antworten auf die Neun Fragepunkte der Maria Theresianischen Urbarialregulierung im Komitat Sopron/Ödenburg. II. Deutsche Bekenntnisse (1767). A Mária Terézia-kori úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálatai Sopron vármegyében. II. Német nyelvű vallomások (1767). Sopron-Eisenstadt, 1999, Soproni Levéltár – Burgenlandi Tartományi Levéltár 217. (Burgenländische Forschungen Sonderband XXI/2).
- Tobler, Felix: Die Reisen des Fürsten Nikolaus II. Esterházy 1749-1820. Burgenländische Forschungen

- 1999, Sonderband 22. 484-494.
- Tóth Árpád (szerk.): A történelmi Magyarország városainak és községeinek címeres pecsétgyűjteménye az Országos Községi Törzskönyvbizottság határozatai alapján (1898–1913). Bp., 1999, KSH. 222.
- 222 Tóth Ferenc: A raguzai herceg Szombathelyen. Vasi Szemle 53, 1999, 611-616.
- Tóth Imre: Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc emlékei a Soproni Múzeum gyűjteményében. SSz. 53, 1999, 286-294.
- Tóth Imre: Útban az elitváltás felé. Az utolsó bethleni választás Sopronban (1931-1935). SSz. 53, 1999, 145-160.
- Tóth János: Száz esztendeje született Falk Richárd. Mérnök Újság 6, 1999, 4. sz. 14-15.
- Tóth Sándor: A fafeldolgozás 1945 előtt. Bp., 1999, Agroinform K. 141.
- Török (Magdolna): Erdőrendezők versenye Sopronban. Hírfa 9, 1999. aug. 19. 15-16. sz. 64.
- Történeti kiállítás. Profi erdőgazda 2, 1999, 1. sz. 17.
- Tuba László: Nyomdász mintakönyv a múlt századból. SSz. 53, 1999, 190-191.
- Tudomány és felsőoktatás. Erdőgazdaság és Faipar a Magyar Mezőgazdaság melléklete 1999, máj. 8.
- Turbuly Éva: Elöljáróban. SSz. 53, 1999, 324.
- Turbuly Éva (ism.): Pálffy Géza: A Győri Főkapitányság története a 16–17. században I. A császárváros védelmében. A Győri Főkapitányság története 1526–1598. A győri vár töröktől való visszafoglalása 400. évfordulójának emlékére, Győr, 1999. 331. = SSz. 53, 1999, 414-415.
- Turbuly, Éva: Quellen der burgenländischen Geschichte im Archiv von Sopron. Burgenländische Forschungen 1999, Sonderband 22. 495-509.
- Udvardy Rudolf (1927–1999). Bécsei Napló 20, 1999, 3. sz. 5.
- Unicum Cup 1999. Erdőgazdaság és Faipar a Magyar Mezőgazdaság melléklete 1999, nov.-dec. 8.
- Új professzor a Faipari Mérnöki Karon. Fa. 47, 1999, 2-3. sz. 30.
- V. P. I.: Soproni Szemle, 1998. negyedik szám, ötvenkettedik évfolyam, 291-420. (Emlékszám 1848-49 tiszteletére). Vasi Szemle 53, 1999, 415-416.
- Valétálás 1999. Erdészeti Lapok 134, 1999, különszám 6.
- Varga Domokos: Egy réges-régi barátságról. Várhely 5, 1999, 1. sz. 12-13.
- Varga Ferencné: Új tudományos és gyakorlati eredmények a faiparban. Fa. 47, 1999, 4. sz. 21-22.
- Varga Imréné: "Annyi szépséget a városkörnyék egyetlen része sem rejt magában, mint a Virágvölgy". Adatok e terület történetéhez. SSz. 53, 1999, 30-44.
- Varga Imréné: Lelki javait a templomban, földi értékeit titokban osztotta szét hívei között... Emlékezés Beyer Pál evangélikus lelkészre. SSz. 53, 1999, 409-411.
- Varga Rita: A gépcsaládok fejlesztési technológiáról. Soproni Műhely 1999, dec. 15. sz. 27-28.
- Varga Rita: Gépesítés az EU csatlakozás előtt. Erdészeti Lapok 134, 1999, 222.
- Vasy Géza: "Költők egymás közt". Várhely 5, 1999, 1. sz. 30-34.
- Vákuum a szárításban. Mühlböck: a technológia mestere. Profi fa 6, 1999, 7-8, 26-27.
- Vekerdi László: "...bármily paradox, többet kell megsejteni". Várhely 5, 1999, 1. sz. 15-20.
- Die Veränderungen berühren einen jeden. NZ. 43, 1999. júl. 31.

- Vidéki Imre: Társadalomföldrajzi vizsgálatok Sarród, Fertőújlak és Nyárliget térségében. Földrajzi Értesítő 48, 1999, 281-302.
- 223Víg Károly (ism.): Ambrus András – Bánkuti Károly – Kovács Tibor (szerk.), Odonata-stadium larvale, 1. (1996): 77 oldal, 2. (1990): 70 oldal. = Vasi Szemle 53, 1999, 419-421.
- vinic: Soproni anizs. Erdőgazdaság és Faipar a Magyar Mezőgazdaság melléklete 1999, máj. 2.
- Wallner Ákos: Ádám Antal köszöntése. SSz. 53, 1999, 323-324.
- Wächter Balázs: Területfejlesztési program-dokumentumok a Nyugat-Dunántúli régióban. Falu, Város, Régió 1999, 6. sz. 23-34.
- Wehner Tibor: Kisalföldi (nem kis)lexikon. Salamon Nándor: kisalföldi művészek lexikona. Várhely 5, 1999, 2. sz. 107-109.
- Weinlese. NZ. 43, 1999. szept. 25.
- Widder, Roland: Peisonia – die Miniatur eines Mediums. Burgenländische Forschungen 1999, Sonderband 22. 528-552.
- Wild, Robert: Kroisbach. Vererbte Kultur pflegen und weitergeben. In: Kerner, Lorenz (hrsg.): Deutscher Kalender 1999. 48-52.
- Winkler András: Az égi sörmézőkön jártam. Sopron, 1999, Hillebrand Ny. 123.
- Winkler András: Hármas találkozás. Várhely 5, 1999, 2. sz. 62-63.
- Winkler Dániel: Madárközösségek szukcessziójának vizsgálata a Soproni-hegységben. Soproni Egyetem Tudományos Közleményei 42-45, 1996-1999, 107-117.
- Winkler Gábor: Hubertusz étterem-panzió. Sopron, Virágvölgyi út. MÉPi. 1999, 207-211.
- Winkler Gábor: Sobó Jenő: Középítéstan I. Erdészeti Építéstan. M. 43, 1999, 110-111.
- Winkler Gábor: Sopron Plaza. MÉPi. 1999, 212.
- Winkler Gábor – Fábiánkovits Ferenc: Magyar Művelődés Háza: Konferencia és Kulturális Központ kialakítása Sopron, Liszt Ferenc utca 1. MÉPi. 1999, 192-197.
- Winkler Gábor – Vági Ervin: Tizenkilencedik századi épületek életre keltése Sopronban. MÉPi. 1999, 197-202.
- Winkler, Gerhard J.: "Ich zeige dir die Sach...". Ein unbekanntes Musikstück Joseph Haydns? Burgenländische Forschungen 1999, Sonderband 22. 553-561.
- Wisnovszky Károly: Ötven éve ölték meg az Akadémiát. Egy szemtanú vallomása. In: Oroszi Sándor – Nyári László (szerk.): Sopron nem ereszt el 81-137.
- Wood Tech 1999. Erdészeti Lapok 134, 1999, 308-310.
- Zilahi József: Márciusban újra kapható az Erdészettudományi (sic!) Közlemények XXVII. kötete: Tompa Károly: Ötven év jegyzeteimet lapozom Budapest, 1996. 248 oldal memoárja. Soproni Műhely 1999, márc. 14. sz. 20.
- Zilahi József: Tompa Károly: Ötven évi jegyzeteimet lapozom (Budapest, 1996. 248 oldal). Erdészeti Lapok 134, 1999, 122.
- Zoltán László: Budaker Oszkár (1896–1952). SSz. 53, 1999, 69-72.
- Zsigó László: "Erdészcsillag". Egyetemi történetek Sopronból. 1946–1950. In: Oroszi Sándor – Nyári László (szerk.): Sopron nem ereszt el 7-80.

Zsámbéky Monika: Egy 17. századi grófnő életének tükre. Batthyány Erzsébet végrendelete. Vasi Szemle 53, 1999, 231-252.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

1 Az anyag gyűjtését és feldolgozását az OTKA a hasonló című, T-031717 számú témával támogatta

2 (Megjegyzés - Popup)

Sopron lakosainak száma 1900-ban – a mai közigazgatási beosztást alapul véve 35 703, a lakóházak száma 2 146. Az 1995. évi adatok (a 2000. évek még nem állnak rendelkezésre) szerint a lakosok száma 52 350, a lakóházaké 5 907, a lakásoké 18 546.

3 (Megjegyzés - Popup)

Ezt a stílusirányzatot sokan eklektikának nevezik. Találóbbr megfogalmazásnak vélem a historizmus, illetve a késői historizmus elnevezéseket. A historizmus a történelmi előképekhez ragaszkodott, a késői historizmus szabadabban komponált.

4 (Megjegyzés - Popup)

Schiller János emlékkiállítás. SSz. 54. (2000) 175-176. p.

5 (Megjegyzés - Popup)

Kubinszky Mihály: Schármár Károly, a soproni építész (1877–1946). SSz. 54. (2000) 115-133. p.

6 (Megjegyzés - Popup)

Az 1965. évi átépítést Medgyaszay egykori pályatársa, dr. Kotsis Iván professzor (KÖZTI) végezte, aki pontosan ismerte az eredeti tervek szerzőjének szándékait is. Az átépítésnél viszont figyelembe kellett vennie az érvényes előírásokat, és a tűzrendészeti követelmények miatt a földszinti páholysort meg kellett szüntetni. A második átépítés 1992-ben, König Tamás és Wagner Péter építészek tervei szerint történt, az épületet a korszerű szcenikai igényekhez és néhány részletében a kor ízléséhez igazították. Az épület értéke egyik alkalommal sem szenvedett csorbát.

7 (Megjegyzés - Popup)

Nagy kár, hogy ezt a szép alkotást a város nem becsülte és a tér forgalomrendezése alkalmából nem helyezte át, hanem elbontotta.

8 (Megjegyzés - Popup)

A stílusnak nevet adó szombathelyi származású Wälder Gyula építész (1884–1944) a soproni főmérnöknek unokaöccse volt.

9 (Megjegyzés - Popup)

Korábban a Tschurl-ház kapuja alatt a közönség részére megnyitott gyalogos átjáró volt, mely mögött jobbról a Domonkosok kertjének fala, balról a Domonkos utca 1 sz. ház udvari szárnyának városképileg rendezetlen képe mutatkozott. A vasútállomásról a belvárosba irányuló kocsiforgalomnak az Erzsébet utcán át kellett kerülnie, a villamos, mely 1923-ig közlekedett, a Deák tér északi oldalán tette meg ezt a

kerülőt.

10 (Megjegyzés - Popup)

Életrajzi adatai ez idő szerint ismeretlenek.

11 (Megjegyzés - Popup)

A terveken Boronkai Pál (1897–1970) városi főmérnök aláírása is szerepel. Az 1931. évi tervpályázaton Schármár Károly terve volt a díjnyertes, de ő időközben visszahúzódott az építőgyakorlattól.

12 (Megjegyzés - Popup)

Különösen az 1944. december 6-i és az 1945. március 4-i amerikai légitámadások okozták a nagy károkat a városban, míg az 1944. december 18-i légitámadás a Lővert sújtotta. 1945. március utolsó napjaiban a front előtti orosz repülőtémadások a belvárost érték.

13 (Megjegyzés - Popup)

VÁTERV, később VÁTTI, majd VÁTI volt a szokásos rövidített elnevezése.

14 (Megjegyzés - Popup)

Már 1955-ben Riedlmayer Gyula (VÁTI) tanulmánytervet készített „Sopron belterületén foghíjas telkek beépítésének előkészítése” címmel. Ez csak részben foglalkozott a belvárossal (Várkerület 100-102. és Templom utca 23.), de szerepelt benne a Mátyás király utca és a Deák tér – akkor már részben folyamatban is levő – foghíjbeépítése és még megjelölt több, később beépített foghíjat is.

15 (Megjegyzés - Popup)

Winkler Oszkár mellett szállt síkra, hogy a város látványában a zárt házsor képviseli az értéket. Az ő javaslata olyan beépítés volt, melynél a rondella a Várkerületről egy lábakra állított épület alatt mutatkoznék. Kár, hogy Winkler Oszkár ezzel a városépítészeti tekintetben vitán felül helytálló véleményével szinte egyedül maradt, és végül az OTP házzal, amelynél a rondella feloli oldalfal ennek a beépítésnek a lehetőségét még mindig biztosította, a városkép tekintetében szerencsétlen megoldásra kényszerült.

16 (Megjegyzés - Popup)

A Sopronban dolgozó GYÁÉV (Győrmezei Állami Építőipari Vállalat) a saját tulajdonában levő győri házgyár termékeiből épített, míg a Fertődi Építőipari Szövetkezet az alagútszalus építés eszközeit vásárolta meg. Mindkét cég az említett lakótelepeken kívül is felhasználta termékeit.

17 (Megjegyzés - Popup)

Az 1934. és 1936. években épült kétrészes „eredeti” Lőver szállót ma Maroninak hívják, mert a Lőver szálló nevet a Fenyves szállónak adták. Ugyanakkor a 600 ágyas korábbi KPVD SZ üdülőt Sziesztának keresztelték el.

18 (Megjegyzés - Popup)

Az egyetem eredetileg Alpár Ignác tervei szerint 1894-ben katonai főreáliskolának épült. Amikor 1919-ben Sopron város a felvidéki Selmezbányáról a csehszlovák megszállás elől elköltöző Bánya- és Erdőmérnöki Főiskolát befogadta, az intézmény ebbe a régi katonaiskola együttesbe költöztetett. 1939-ben Winkler Oszkár tervei alapján új matematikai épülettel gazdagodott, az ugyancsak az ő tervei alapján 1943-ban megkezdett kollégiumi épület az Ady Endre úton csak 1952-ben készült el. A városnak ez a legjelentősebb kulturális intézménye 1962-ben önálló egyetemi rangra emelkedett. Az 1970-es években sportcsarnokkal, később tanműhellyel bővült. Tanári lakások már korábban épültek az Egyetem közelében.

19 (Megjegyzés - Popup)

Entz Géza: Műemlékvédelem Sopronban. SSz. 10. (1956) 360–366. p., az idézet helye: 361. p.

20 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre–Dercsényi Dezső: Sopron és környéke műemlékei Budapest, 1953. és 1956.

21 (Megjegyzés - Popup)

Töös György budapesti építész az ex aequo nyert tervpályázat nyomán társszerző.

22 (Megjegyzés - Popup)

A kutatást az OTKA F 029467 pályázat támogatása tett lehetővé.

23 (Megjegyzés - Popup)

Csak a legfontosabbakat említve: *Csapody István:* Sopron város erdőbirtokainak kialakulása és a középkori erdőgazdálkodás nyomai. In: *Kolosváry Szabolcsné* (szerk.): Az erdőgazdálkodás története Magyarországon. Budapest, 1975. 107–123. p., *Csapody István:* Sopron város (és volt úrbéres községei) egykori erdeinek története (XIII–XX. század). OEE Erdészettörténeti Szakosztály Közleményei 1968. 3–16. p.; *Csapody István:* Sopron város erdeinek története Oderszky János jelentésétől (1837) Muck András működésének megkezdéséig (1872). SSz. 20. (1966) 320–330. p., *Firbás Oszkár:* A soproni erdők történetéből. Erdőgazdaság és Faipar 1. 1958. 9. p.

24 (Megjegyzés - Popup)

Csapody I. (1975) i.m. 113. p.

25 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története I/1–7., II/1–6. Sopron, 1921–1943. passim

26 (Megjegyzés - Popup)

SL 1013/1905 Sopron sz. kir. város soproni erdőgondnoksága Dudás erdorésze [sic!] “A” üzemosztálya.

27 (Megjegyzés - Popup)

Schwartz Elemér: A nyugatmagyarországi német helységnevek. Budapest, 1932. 151-152 p. „...der unkundlich früher, bereits im Jahre 1285 erwähnte deutsche Name Donnerskirchen (Dundeskirchen) wird auf einen althochdeutschen Personennamen Tundolt zurückgeführt.” Ld. még: *Prickler, Harald.* Aus der

Geschichte des Kastells von Donnerskirchen. Burgenländische Heimatblätter 37. (1975): 98–115. p.

28 (Megjegyzés - Popup)

Csapody (1975): i.m. 114. p.

29 (Megjegyzés - Popup)

Részletesen ld.: *Házi* i.m. I/1 97-98. p., I/2 105. p., 147. p., 153. p. és *Csapody* (1975): i.m. 112. p.

30 (Megjegyzés - Popup)

Csapody 1966: i.m.

31 (Megjegyzés - Popup)

Zügn Nándor: Soproni erdészeti régiségek. SSz. 1938. 40. p.

32 (Megjegyzés - Popup)

Póda Endre: Sopron szabad királyi város monographiája, I–II. Sopron, 1890. 7.p.

33 (Megjegyzés - Popup)

Póda i.m. 66–67. p. „...das Junge Holz in den umbligenden Waltern nit also anhacken und die Walter Verwüsten, wie dann sonderlichen dem Tudles Waldt Zusehen.”

34 (Megjegyzés - Popup)

Póda i.m. 35. p.

35 (Megjegyzés - Popup)

Póda i.m. 423. p.

36 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Levéltár (SL) IV/A 1013 Sopron Város Erdőhivatalának (Waldamt) iratai. (Az erdei károk jegyzőkönyvében egy lisztes berkenye (*Sorbus aria*) lombleveles hajtása található.)

37 (Megjegyzés - Popup)

Póda i.m. 13. p.

38 (Megjegyzés - Popup)

Póda i.m. 416, 461. p.

39 (Megjegyzés - Popup)

SL Fasc. XII. 2232.

40 (Megjegyzés - Popup)

Nováki Gyula: Kuruc kori erőd Sopronbánfalva felett. In: *Környei Attila – G. Szende Katalin* (szerk.): *Tanulmányok Csatkai Endre emlékére*. Sopron, 1996. 135-148. p. A szerző a Ritter krónikára hivatkozik.

41 (Megjegyzés - Popup)

Paur Iván: Hanns Tschány's Ungarische Chronik vom Jahre 1640 bis 1704. Pest, 1874. 184.p.

42 (Megjegyzés - Popup)

Kincses Katalin Mária: "Magas, szálas erdőség". (A Sopron környéki erdők védelméről). SSz. 49. (1995) 352–356. p.

43 (Megjegyzés - Popup)

Firbás Oszkár: Adalékok a soproni városi erdők XVIII. század eleji állapotához. SSz. 11. (1957), 276-281. p.

44 (Megjegyzés - Popup)

Részletesen ld.: *Márkus László*: Tájképek és térképek az erdőtörténeti kutatás szolgálatában. OEE Erdészettörténeti Szakosztály Közleményei 2. (1966), 51-56. p.

45 (Megjegyzés - Popup)

Tagányi Károly: Magyar Erdészeti Oklevéltár. I. köt., Budapest, 1896. 341 p.

46 (Megjegyzés - Popup)

SL SvT 89. Mappa silvarum civitatis Soproniensis Dudles Vald nuncupatarum in 30 lingnicidia aequalia subdivisarum.

47 (Megjegyzés - Popup)

Firbás Oszkár: Sopron legrégibb erdőtérképe. SSz. 11. (1957) 109–117. p.

48 (Megjegyzés - Popup)

Póda i.m. 169. p.: "Ingleichen solle der Birnbaumwald ehestens ausgeräumt werden, damit das Vieh seine benöthigte Waide haben möchte."

49 (Megjegyzés - Popup)

SL SvT 90. Uebersichtskarte zur koen. Freistadt Oedenburg gehoerigen Dudles Waldes. Vermessen durch Joseph Daniel Müller, Stadt-Ingenieur im Jahre 1818.

50 (Megjegyzés - Popup)

Csapody (1966): i. m. Sajnos az eredeti jegyzőkönyv nem került elő.

51 (Megjegyzés - Popup)

Roth Gyula: Tanulmányút Sopron város erdejében. Erdészeti Lapok 63., 1924. 156. p.

52 (Megjegyzés - Popup)

SL Fasc. XXV. 8448.

53 (Megjegyzés - Popup)

SL Polgármesteri Jelentések 1874. "Es sind auch im Verlaufe dieses Jahres im Monat März u. April benahe hintereinander acht Bodenfeur vorgekommen, welche auch in den zur Stadt näher gelegenen Beständen im Dudles u. Zarhalm, einen nicht unerheblichen Schaden angerichtet haben."

54 (Megjegyzés - Popup)

SL Fasc. XII. 2273.

55 (Megjegyzés - Popup)

SL Administrations-Bericht 1868. „...der dermalige wirtschaftliche Zustand der Communalwälder nicht befriedigen...”

56 (Megjegyzés - Popup)

SL Administrations-Bericht 1868.

57 (Megjegyzés - Popup)

Robert Micklitz (1818. február 24.–1898. október 24.) A 19. századi erdésztársadalom egyik meghatározó személye. Többek között a csehországi weißwasseri erdészeti szakiskola igazgatója, egyetemi docens a bécsi Universität für Bodenkultur-on, a Centralblatt für das gesamte Forstwesen című szaklap társalapítója és kiadója volt.

58 (Megjegyzés - Popup)

Császári és királyi erdőmester Alsó-Ausztriában (Gödnig).

59 (Megjegyzés - Popup)

Robert Miklitz – Friedrich Hollan: Gutachten über den dermaligen Zustand der Oedenburger städtischen Waldungen und die zur Hebung desselben anzuwendenden Betriebs- und Wirtschaftsmaßregeln und die künftig einzuführende Waldamtsinstruktion. Sopron, 1869. A szakvélemény magyar fordításban is megjelent: *Frank Norbert*: Sopron város erdei a XIX. század közepén I. Sopron, 1999. Az eredeti kéziratot Csapody István bocsátotta rendelkezésemre, melyet ezúton is nagyon köszönök. A kézirat egy másik példányát Sopron Város Levéltárában találtam meg, jelzete: Fasc. XXV., 21131.

60 (Megjegyzés - Popup)

A kárpótlási folyamat során magánkézbe került szőlők találhatók most ezekben a dűlőkben.

61 (Megjegyzés - Popup)

Közvetlenül az osztrák-magyar határ mentén, az osztrák oldalon lévő dűlő.

62 (Megjegyzés - Popup)

SL SvT 132. A nyiladékok elnevezései is ezen a térképen olvashatók.

63 (Megjegyzés - Popup)

Ma általában, fafajtól függoen 60–90 éves vágáskorral dolgoznak a Dudlesz-erdőben.

64 (Megjegyzés - Popup)

SL Fasc. XXV., 17616.; ld. még *Csapody István*: A századforduló erdőgazdálkodása a soproni városi erdőkben. OEE Erdészettörténeti Szakosztály Közleményei 1975. 111-119.p.

65 (Megjegyzés - Popup)

“...ein ganz entgegengesetztes System zur Annahme anempfohlen hat.”

66 (Megjegyzés - Popup)

Adolf Slatinski – Josef v. Tausinger (1875): Gutachten über den gegenwertigen Zustand und die Bewirtschaftung der königl. Freistadt Oedenburg gehörigen Waldungen (SL Fasc. XXV., 21131).

67 (Megjegyzés - Popup)

„...Wir befürworten die Mittelwirtschaft, beziehungsweise die Hochwaldwirtschaft... das Brennholz durch die mit billigere Mineral-Kohle die gegenwärtig nicht nur allein in allen Fabriken beinahe ausschließlich verwendet wird, sondern auch in luxuriösen Haushaltungen...”

68 (Megjegyzés - Popup)

Kiefermark-Käfer. Az azonosításhoz nyújtott segítséget köszönöm Dr. Lakatos Ferenc egyetemi docensnek.

69 (Megjegyzés - Popup)

„Wir glauben daher doch nur daß Ganze als einen Versuch ansehen zu müssen und wäre der Erfolg maßgebend für weitere Anwendung diesen Cultur-Verfahrens.”

70 (Megjegyzés - Popup)

„...in diesen Karten fehlende Täler, Bergrücken, Wege und Bestandesunterschiede...”

71 (Megjegyzés - Popup)

„...Schablachs in Wien welches sich zu Aufnahmsarbeiten im Gebirge ganz vorzüglich eignet und dessen größere Anschaffungskosten durch die schnellere Arbeit und die Erfahrungen bei den Messungen mit der Kette reichlich hereingebracht werden können.”

72 (Megjegyzés - Popup)

„...so glauben wir doch daß Hr. Forstmeister Scherffel darin daß er das Nadelholz gänzlich von hier ausschließen will,etwas zu weit gegangen ist und können auch den von ihm angeführten Grunde nicht beipflichten.”

73 (Megjegyzés - Popup)

SL Polgármesteri Jelentések 1874. „...durch seiner Vorgänger eingeführte Waldwirtschaft als maßgebend in jener Richtung pünktlich zu beobachten und fortzusetzen.”

74 (Megjegyzés - Popup)

SL 1013/1905 Sopron sz. kir. város soproni erdőgondnoksága Dudás erdőrésze [*sic!*] “A” üzemosztálya.

75 (Megjegyzés - Popup)

Bécsi-domb

76 (Megjegyzés - Popup)

A kocsányos tölgy esetleges előfordulására már Firtás Oszkár felhívta a figyelmet. Azonban véleménye szerint „valószínűbb, hogy kocsányos tölgyet említenek molyhos tölgyek helyett”. *Firtás Oszkár*: Adatok a soproni Dudlesz-erdő vízgazdasági szerepéhez. Az Erdő 7., (1955.) 301–304. p.; A Soproni Levéltárban fellelt dokumentum azonban arról tanúskodik, hogy a „*Stuben Zausig egyik része, hol legkeskenyebb, posványos...*”.Ezek a termőhelyeken nem zárható teljesen ki a kocsányos tölgy előfordulása. SL Fasc. XXV. 7668.

77 (Megjegyzés - Popup)

SL 158/1911.

78 (Megjegyzés - Popup)

SL 177/1911. Valószínűleg nagy ezerjófűről (*Dictamnus albus*) van szó, amit gyógynövényként használtak.

79 (Megjegyzés - Popup)

Hasábfű: 1 méter hosszú, legalább 12 cm felső átmérőjű (kéreggel) tűzifa választék. Dorongfa: 1 méter hosszú, 6–12 cm felső átmérőjű (kéreggel) tűzifa választék. *Krippel Mór*: Erdészeti kereskedelemtan. Sopron, 1930. 47. p.

80 (Megjegyzés - Popup)

SL Polgármesteri Jelentések, 1885.

81 (Megjegyzés - Popup)

A cím utal egy korábbi közlésre a jelen folyóiratban; Fried István: A csepregi pünkösdi királyok (*Adalék*

Jókai Mór forrásaihoz). Sz. 25. (1971) 262–264. p.

82 (Megjegyzés - Popup)

Jókai Mór: Egy magyar nábob. [Bp.] 1962. 8. p. (Aranykönyvtár)

83 (Megjegyzés - Popup)

Az idézett kiadás például 54 000 példányban jelent meg.

84 (Megjegyzés - Popup)

A “regényfejezet” először 1853-ban jelent meg, de kétszer is (mivel egyrészt folytatásokban látott napvilágot a regény, másrészt négykötetes első önálló kiadásának három kötete megjelent még ugyanabban az évben): Pütkösd király. In: Jókai Mór: Egy magyar nábob, VIII. fejezet. Pesti Napló 4. (1853) 1029–1034. sz. és Egy magyar nábob. II. köt. I. fejezet. Pest, 1853. (Jókai Mór regényei)

85 (Megjegyzés - Popup)

Mint Jókai Mór írására hivatkozott például Edvi Illés Pál: Pütkösd. Vasárnapi Ujság 4. (1857) 22. sz. 197. p.

86 (Megjegyzés - Popup)

J[ókai] M[ór]: Hogyan mulat a magyar nép piros pütkösd napján? Vasárnapi Ujság 3. (1856) 19. sz. 165–166. p.

87 (Megjegyzés - Popup)

Jókai Mór: Hétköznapiok. Bp., 1894. 1–2. p. (Jókai Mór összes művei. Nemzeti díszkiadás, VIII. kötet)

88 (Megjegyzés - Popup)

J[ókai] M[ór]: Hogyan mulat a magyar nép piros pütkösd napján? Vasárnapi Ujság, 3. (1856), 19. sz. 166. p.

89 (Megjegyzés - Popup)

Husarenrittmeister S[zéchenyi István]: Über die Zucht und Veredlung der Pferde mit stetem Bezuge auf die Pferdezucht Ungerns, über Gestütte, Wettrennen u. s. w. Erneuerte Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat, 1818. november 28., 379. p. A szerző személyét hitelesíti a kiterjedt Széchenyi-irodalom.

90 (Megjegyzés - Popup)

Szövegközléseim egykorú folyóiratokból: Balogh Jánosné Horváth Terézia: Népszokás jellegű lóversenyek Csepregen a XIX. század első felében. Csepregi Promenádné 9. (2000) 3. sz. 10–11. p. és További lóverseny-ismertetések Csepregről a XIX. század első feléből. Csepregi Promenádné 9. (2000) 7–8. sz. 11. p. Levéltári adatokat adott közre Sági F.[erenc]: Pütkösd lófuttatás Csepregen az 1840-es években. Csepregi Promenádné 9. (2000) 5. sz. 7. p. További kutatás tárgyát képezi, hogy melyik napon volt szokás rendezni a

lófuttatást, mivel a forrásokban hol pünkösdi vasárnapja, hol pünkösdi hétfője szerepel.

91 (Megjegyzés - Popup)

Kapcsolatuk témája további kutatást igényel. Széchenyi 1826-ban említette őt először naplójában. A német nyelvű bejegyzésnél frappánsabb a napló közreadója által hozzá fűzött jegyzet: „Jankovich Izidor megvette Széchenyi Alpheus lovát, amely a pozsonyi május 28-iki versenyen veszített. Ha nyert volna, nem vette volna meg, mert akkor több lett volna az ára.” Gróf Széchenyi István naplói. Szerk. Viszota Gyula. 3. köt. Bp. 1932. 62. p.: 6. jegyzet.

92 (Megjegyzés - Popup)

12 A “TÁRCAFEJEZET” ELSŐ ÚJRAKÖZLÉSE HUNFALVY JÁNOS – ROHBOCK LAJOS: MAGYARORSZÁG ÉS ERDÉLY EREDETI KÉPEKBEN I. KÖT. DARMSTADT, 1856. 286–289. P. (MIVEL A KÖTETBEN IGEN SOK 1856-OS ÉS NÉHÁNY 1857-ES ADALÉK IS SZEREPEL, LEGKORÁBBAN 1857-BEN JELENHETETT MEG. A MEGJELENÉS ÉVÉRE TOVÁBBI TÁMPONTOM NINCS. 1986-OS HASONMÁS KIADÁSA KÍSÉRŐFÜZETÉNEK 12. OLDALÁN A KÖTET KÉPEIHEZ RÓZSA GYÖRGY ÁLTAL ÍRT SZÖVEGBŐL CSUPÁN ENNYI DERÜL KI: “A KÖNYV EREDETILEG FOLYTATÁSOKBAN LÁTOTT NAPVILÁGOT ... A MEGJELENÉS MENETE NEM VOLT TELJESEN EGYENLETES.”) A “TÁRCAFEJEZET”-RE UTALT MÁR A MEGJELENÉSE UTÁNI ÉVBEN EDVI ILLÉS PÁL: PÜNKÖSD. VASÁRNAPI UJSÁG 4. (1857) 22. SZ. 197. P., MAJD MÁSODSZOR ÚJRAKÖZÖLTÉ RÉSŐ ENSEL SÁNDOR: MAGYARORSZÁGI NÉPSZOKÁSOK. PEST, 1866. MAJD 1867. 213–217. P. – A “TÁRCAFEJEZET”-ET ÉS/VAGY A “REGÉNYFEJEZET”-ET ISMERETTERJESZTŐ FORRÁSKÉNT ÉRTÉKELTÉK PÉLDÁUL A KÖVETKEZŐK: D’ARTAGNAN [VAY SAROLTA]: RÉGI MAGYAR TÁRSASÉLET. BP. 1900. II. KÖT. 256. P., SEBESTYÉN GYULA: A PÜNKÖSDI KIRÁLY ÉS KIRÁLYNÉ. ETHNOGRAPHIA ÚJ FOLYAM 2. (1906) 37–38. P., ERNYEY JÓZSEF: LEGÉNYBIRÓSÁGOK A KÖRMÖCBÁNYÁT KÖRNYEZŐ NÉMET FALVAKBAN. NÉPRAJZI ÉRTESÍTŐ ÚJ SOROZAT 6. (1910) 94. P., RÓHEIM GÉZA: MAGYAR NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK. BP. 1925. 295. P., RELKOVIC DAVORKA: ADALÉKOK A SOMLÓVIDÉK FOLKLOREJÁHOZ. ETHNOGRAPHIA 39. (1928) 106–107. P., PALLADIS LEXIKONA II. KÖT. BP. 1930 ELŐTT, 353. P., ÚJ MAGYAR LEXIKON 5. KÖT. BP. 1961. 499. P., DÖMÖTÖR TEKLA: NAPTÁRI ÜNNEPEK – NÉPI SZÍNJÁTSZÁS. BP. 1964. 116. P., DÖMÖTÖR TEKLA: MAGYAR NÉPSZOKÁSOK. BP. 1972. 38. P. (UGYANAKKOR ANGOLUL, NÉMETÜL ÉS FRANCIAUL IS MEGJELENT A KÖNYV), BÁLINT SÁNDOR: KARÁCSONY, HÚSVÉT, PÜNKÖSD. BP. 1973. 333–334. P., SZERK. SÁNDOR ISTVÁN: A MAGYAR NÉPRAJZTUDOMÁNY BIBLIOGRÁFIÁJA 1850-1870. BP. 1977. 727. P., DÖMÖTÖR TEKLA: MAGYAR NÉPSZOKÁSOK. BP. 1977, 2. KIAD. 38. P., TÁTRAI ZSUZSANNA: PÜNKÖSDI KIRÁLYVÁLASZTÁS. IN: KIS MAGYAR NÉPRAJZ A RÁDIÓBAN. SZERK. JÁVOR KATA, KÜLLÖS IMOLA, TÁTRAI ZSUZSANNA. BP. 1978. 285. P. TÁTRAI KÉT KÜLÖN ADATKÉNT KEZELTE EGYRÉSZE A KÖZISMERT JÓKAI-FÉLE, ÁLTALÁNOSABB TERÜLET-MEGHATÁROZÁSSAL DUNÁNTÚLIKÉNT PUBLIKÁLT “TÁRCAFEJEZET”-ET, MÁSRÉSZE UGYANANNAK A NÉPRAJZI MÚZEUM ADATTÁRÁBAN ÖRZÖTT KÉZIRATOS, KISSÉ RÖVIDÍTETT MÁSOLATÁT EGY TANÍTÓTÓL, SZÖLLŐSRŐL. UTÓBBIT – EREDETI GYŰJTÉSNEK VÉLVE – KÖZREADTA ERŐSEBBEN RÖVIDÍTVE, DE MEGTARTVA A KÖZSÉGNEK A KÉZIRATTÁRI NYILVÁNTARTÁSTÓL TÉVESEN KAPOTT SOMOGY MEGYÉBE SOROLÁSÁT. TANÍTÓI CÍMJEGYZÉK SZERINT UGYANIS A KÉZIRAT SZERZŐJE A VAS MEGYEI SZÖLLŐSÖN TELJESÍTETT SZOLGÁLATOT. – BOGDÁN ISTVÁN:

RÉGI MAGYAR MULATSÁGOK. BP. 1978. 80. P. ÍGY ÍRT: “A REGÉNY NYOMÁN, MÉG INKÁBB MEGFILMESÍTÉSE RÉVÉN AZTÁN NAPJAINKRA HAGYOMÁNYOZÓDOTT EZ ŐSI SZOKÁS EGYIK VÁLTOZATA.” EZEN A VONALON NEM KUTATTAM TOVÁBB. – A JÓKAI-HIVATKOZÁSOK SORA FOLYTATÓDOTT: DÖMÖTÖR TEKLA: NAPTÁRI ÜNNEPEK – NÉPI SZÍNJÁTSZÁS. BP. 1979. 2. KIAD. 116. P., DÖMÖTÖR TEKLA: MAGYAR NÉPSZOKÁSOK. BP. 1983. 3. KIAD. 38. P., DÖMÖTÖR TEKLA: NAPTÁRI ÜNNEPEK – NÉPI SZÍNJÁTSZÁS. BP. 1983. 3. KIAD. 116. P., ÉS ÍGY TOVÁBB, LEGUTÓBB TÁTRA ZSUZSANNA: JELES NAPOK – ÜNNEPI SZOKÁSOK. IN: NÉPSZOKÁS – NÉPHIT – NÉPI VALLÁSOS SÁG. MAGYAR NÉPRAJZ VII., FŐSZERK. DÖMÖTÖR TEKLA, BP. 1990. 176. P.

93 (Megjegyzés - Popup)

Edvi Illyés (*sic*) Pál: Répcze Mellékének rajzolatja, Tördelék Levelekben. Szép-literatúrai ajándék a Tudományos Gyűjteményhez (= Koszorú) 3. (1823) 3–16. p.

94 (Megjegyzés - Popup)

A' Pünkösdi Király a' Tsepregi lófuttatásban. Hasznos Mulatságok 8. (1824) I. f. é. 258–262. p.

95 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Nemzeti és Hazai Vándor (kalendárium), Pest, 1832. 15–16. p.

96 (Megjegyzés - Popup)

Verebélyi Kincsőnek köszönöm, hogy fénymásolatban tanulmányozhattam az eredetit is. Ezt a bibliográfiát ő is a 20. század legvégén kezdte tanulmányozni. – A „Tsepregi” könyvészeti adatát egyébként évtizedekkel ezelőtt besorolták a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára falukataszterében a *Csepre* „lovas” mögé.

97 (Megjegyzés - Popup)

S[ebestyén] Gy[ula]: Réső Ensel Sándor előkészülete a „Népszokások” II. kötetéhez. Ethnographia új folyam 2. (1906) 220. p.

98 (Megjegyzés - Popup)

V. S. A.: Pferderennen zu Csapring. Beilage zum Hesperus (1819), 18. sz. 101. p. – Nagyon valószínű, hogy ennél korábban nem is adtak hírt a csepregi szokásról, hiszen talán nem véletlen, hogy ez az 1819. március 15-én beküldött német nyelvű közlemény időben oly szorosan követte Széchenyinek azt a köztudottan első, szintén német nyelvű értekezését a lónemesítés- és lóversenytémában, amelynek utolsó részlete három és fél hónappal korábban látott napvilágot: Husarenrittmeister S[zéchenyi István]: Über die Zucht und Veredlung der Pferde mit stetem Bezuge auf die Pferdezucht Ungerns, über Gestütte, Wettrennen u. s. w. Erneuerte Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat 1818. november 21., 25., 28. és december 2., 369–380., 383–384. p.

99 (Megjegyzés - Popup)

Ernyey József: Legénybiróságok a Körnöcbányát környező német falvakban. Néprajzi Értesítő új sorozat 6. (1910) 93–94. p.

100 (Megjegyzés - Popup)

Fried István: A csepregi pütkösdi királyok (*Adalék Jókai Mór forrásaihoz*). SSz. 25. (1971) 264. p. Jókai maga említi, hogy a cselekmény a Nagykunságban játszódik, Nagy-Kun-Madarason. A “szabolcsi” szó csak beszédtemaként szerepel a „regényfejezet”-ben.

101 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Kiveszett sopronmegyei népszokások. Sopronvármegye 26. (1923) jún. 15., 2–3. p. és Kiveszett néprajzi emlékek a csepregi járásban. Sopronvármegye 28. (1925) okt. 1., 2. p.

102 (Megjegyzés - Popup)

22 Utalt arra is, hogy 1834-ben a *Társalkodó*ban „felszólítatnak..., kik e’ szép szokást közelebbről ismerik” hogy írják le a csepregi lófuttatást. Soká érkezett be eredmény, Ignác: Észrevételek a’ csepregi pütkösdi királyságról. *Társalkodó* 9. (1840) 50. sz. 200–201. p., vö. Réső jegyzéke, vö. 17. jegyzet. – Hozzáfűzhetem, hogy Farkas Sándor: Csepreg mezőváros története, Budapest, 1887. 360–361. p. 2. lábjegyzetéből vette át hivatkozás nélkül a 19. századi lexikonokból származó két csepregi lófuttatásra vonatkozó adatát, és véletlenül a XVIII. századi Torkosnak tulajdonította az 1884-es Magyar Lexikonból való idézetet Rajczy Mária Mechtilda: Csepreg irodalmi múltja és népköltészeti hagyományai c. doktori értekezése, vö. a SSz. 1943-as kötete 2–3. számában, majd 1944-ben különnyomatként és Csepregen 1997-ben reprintben megjelent munka, 24–25. és 35. p.

103 (Megjegyzés - Popup)

Fried István: Csepreg és Csorna egy 1829. évi német lexikonban. SSz. 34. (1980) 325–327. p.

104 (Megjegyzés - Popup)

Rumy (Karl Georg): Csepreg. In: Ersch, J. S. – Gruber, J. G.: Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste... Erste Section A–G, Zwanzigster Theil, Cos-Czwittinger. Leipzig, 1829. 276–277. p.

105 (Megjegyzés - Popup)

Domonkos Ottó: Céhkoszorú, céhkorona. Népi kultúra – Népi társadalom 9. (1977) 217–240. p.

106 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Csepregi Promenádné 2. (1993) 6. sz. 1. p., 3. (1994) 3. sz. 8. p. és 5. sz. 4. p., majd a későbbi évek közlései ugyanott.

107 (Megjegyzés - Popup)

Talán nem véletlenül került a szokás ismertetése elé egy idézőjel, melynek azonban nincs befejező párja a szövegben. További kutatás döntheti el, hogy volt-e nyomtatott vagy akár csak kéziratos előzménye ennek az általános leírásnak, amelyet a szemtanú saját konkrét élménybeszámolója követ.

108 (Megjegyzés - Popup)

Fried István: A csepregi pünkösdi királyok (*Adalék Jókai Mór forrásaihoz*). SSz. 25. (1971) 264. p.

109 (Megjegyzés - Popup)

Saját fordításom, korabeli magyar kifejezésekkel. A Dorfschenke értelmezése nem a falu, hanem a község, helység kocsmája, tekintettel arra, hogy a „Flecken, Marktflecken...ein Dorf mit städtischen Gerechtsamen” magyarul ’mezőváros, helység’ (Ballagi, [Bloch] Moritz: Neues vollständiges Wörterbuch der deutschen und ungarischen Sprache. Deutsch-ungarischer Theil. Pesth, 1854. 264. p.). Csepreg éppen ingadozott a városi és falusi helyzet között a 18. század végétől kezdve, vö. pl. Farkas Sándor: Csepreg mezőváros története. Budapest 1887. (reprint Csepreg, 1996) 381. p.

110 (Megjegyzés - Popup)

A hazánkban meglehetősen tipikus reformkori jelenség, az alapítványt tevő földesúr motívuma tekintetében Fried István sem volt meggyőződve afelől, hogy egyetlen publikáció képezte volna Jókai pünkösdi királyának előképét, és keresett további előzményeket: A csepregi pünkösdi királyok (*Adalék Jókai Mór forrásaihoz*). SSz. 25. (1971) 262. és 264. p. Megtalálni vélte a magyarázatot a későbbi csepregi híradásokban szereplő Jankovich Izidor földbirtokos személyében, akinek a kapcsolata, együttműködése Széchenyivel 1826-tól kezdve regisztrálható. Vö. 11. jegyzet. A lóverseny-győztesnek juttatott földesúri jutalmait először 1833-ban említik, mint már szokásosakat. Az egyik 1840-es csepregi leírás éppen az alapítvány hiányát kifogásolta, hogy „a csepregi pünkösdi királyság”, mert „nem levén sem örökre alapított, sem évenként előforduló díja... silány alapon fenekszik” (értsd: feneklik meg). Ignác: Észrevételek a’ csepregi pünkösdi királyságról. Társalkodó 9. (1840) 50. sz. 201. p.

111 (Megjegyzés - Popup)

A’ Magyar lónak sebes futása. Hasznos Mulatságok 8. (1824) II. f. é., 174–176. p.

112 (Megjegyzés - Popup)

Az Anglus pályafutások. Hasznos Mulatságok 8. (1824) I. f. é., 387–391. p.

113 (Megjegyzés - Popup)

A’ Rózsa Ünnepe. Hasznos Mulatságok 8. (1824) II. f. é., 411–413. p. Tájékoztató a meghonosításáról például A’ *Hazai ’s Külföldi Tudósítások* 1837. évi, első félévi 52. száma, a 412. oldalon: „Nádas, Pozsony vmegyében. Első rózsáünnep hazánkban... pünkösthétfőn...”

114 (Megjegyzés - Popup)

Gyón és Tatárszentgyörgy községek közelében fekszik.

115 (Megjegyzés - Popup)

Ezt a részletet, hogy ne legyen benne sajtóhiba, kivételesen más kiadásból idéztem, mint a többit, Jókai Mór: Egy magyar nábob. Második kiad., II. kötet, I. fejezet, Pest, 1858.

116 (Megjegyzés - Popup)

Fried István szavaival élve: A csepregi pünkösdi királyok (*Adalék Jókai Mór forrásaihoz*). SSz. 25. (1971)

264. p.

117 (Megjegyzés - Popup)

Saját fordításom.

118 (Megjegyzés - Popup)

Vö. pl. A' Pesti fényes Pállyafutás... Nemzeti Újság 1827. I. f. é. 27. p.

119 (Megjegyzés - Popup)

Ignác: Észrevételek a' csepregi pünkösdi királyságról. Társalkodó 9. (1840) 50. sz. 200–201. p.

120 (Megjegyzés - Popup)

Ezzel a kifejezéssel élt Fried István is: "Jókai...varázsolja elénk...a pünkösdi király választását", A csepregi pünkösdi királyok (*Adalék Jókai Mór forrásaihoz*), SSz. 25. (1971) 262. p.

121 (Megjegyzés - Popup)

Jókai Mór: A pünkösdi király. Magyarország I. kötet, Bp., 1888. 340–342. p. (Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen, III. kötet), illetőleg Maurus Jókai: Der Pfingstkönig. Ungarn Band I., Wien, 1888. 340–342. p. (Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Band III.)

122 (Megjegyzés - Popup)

Hanzmann Károly: Soproni felső evangélikus egyházmegye története Sopron 1951. Kézirat. Evangélikus Levéltár (a továbbiakban EL) Kéziratgyűjt. Nr. 22.

123 (Megjegyzés - Popup)

Pröhle Károly 1911. febr 22-én született Sopronban, Pröhle Károly teológiai tanár fiaként. 1939. aug. 29-től Sopronbánfalva, mint önálló gyülekezet, első evangélikus lelkésze egészen 1951-ig, amikor is teológiai tanár lett.

124 (Megjegyzés - Popup)

Pröhle Károly: Sopronbánfalva evangélikus egyházközség története a 20. század első felében. Kézirat. Sopronbánfalva, 1950. EL Kéziratgyűjt. Nr. 25.

125 (Megjegyzés - Popup)

Ferdinánd István: A balfi evangélikus egyházközség története 1900–1949. Kézirat. Balf, 1950. EL Kéziratgyűjt. Nr. 18.

126 (Megjegyzés - Popup)

Sághy Jenő: A harkai evangélikus egyházközség története. 1900–1949. Kézirat. Harka, 1950. EL Kéziratgyűjt. Nr. 24.

127 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Országos Levéltár (MOL) Miniszterelnökségi iratok (K 478) Határmegállapító Központi Iroda (HMKI) Miniszterelnökség (ME) ált. ir. 1. cs. Magyar–oszátrák (M–O) határmegállapító bizottság (hmb.) 954/1922.7.15. A határmegállapítással kapcsolatos eljárást lásd részletesebben: Bacsa Gábor: A magyar–jugoszláv (szerb-horvát-szlovén) határ határ megállapítása és kitűzése (a trianoni szerződés szerint) 1921–1924. Budapest: Püski, 1998.

128 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 6. cs. 916 Távirat 1922. július 13.

129 (Megjegyzés - Popup)

MOL K 478 HMKI ME ált.ir. 6. cs. M–O hmb. 3558/1922. július 19.

130 (Megjegyzés - Popup)

MOL K 478 HMKI ME ált. ir. 1. cs. Locsmándi zsilip 1011/M–O/1922

131 (Megjegyzés - Popup)

MOL K 478 HMKI ME ált. ir. Határrendezési egyezmények 1503/M–O/1922. december 9.

132 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Határrendezési egyezmények 23. lap Másolat

133 (Megjegyzés - Popup)

MOL K 478 HMKI ME ált. ir. 1. cs. HMK 4640/1922. Másolat

134 (Megjegyzés - Popup)

MOL K 478 HMKI ME ált ir. 1. cs. Jegyzőkönyv (Másolat) Zsira 1923.február 23.

135 (Megjegyzés - Popup)

MOL K 478 HMKI ME ált. ir. 1. cs. Határrendezési egyezmény 5120/res Határmegállapító Központ (HMK) 1923.02.24.

136 (Megjegyzés - Popup)

MOL K 478 HMKI ME ált. ir. 1. cs. Határrendezési egyezmények 9395 lap Másolat

137 (Megjegyzés - Popup)

MOL K 478 HMKI ME ált. ir. 1. cs. Határrendezési egyezmények 9395 lap Másolat

138 (Megjegyzés - Popup)

Uo. HMK 5154/1923. március 2.

139 (Megjegyzés - Popup)

MOL K 478 HMKI ME ált. ir. 1. cs. Nyilatkozat Másolat

140 (Megjegyzés - Popup)

Uo. M–O. hmb. 14/1923 és 4720/1922.

141 (Megjegyzés - Popup)

MOL K 478 HMKI ME ált. ir. 1. cs. Távirat

142 (Megjegyzés - Popup)

MOL K 478 HMKI ME ált. ir. 1. cs. M-O hmb. 1500/1922.

143 (Megjegyzés - Popup)

MOL K 478 HMKI ME ált.ir. 1.cs. Káptalanvis 866/M.O/1923.10.31.

144 (Megjegyzés - Popup)

MOL K 478 HMKI ME ált.ir. 1.cs. M-O hmb. 261/1923.03.20.

145 (Megjegyzés - Popup)

MOL K 478 HMKI ME ált.ir. 1. cs. Káptalanvis 7630/M.E.II. és 5120/Res HMK 20. Uo. M-O hmb. 866/1923.10.21.

146 (Megjegyzés - Popup)

Uo. M–O hmb. 866/1923.10.21.

147 (Megjegyzés - Popup)

MOL K 478 HMKI ME ált. ir. 9. cs. M–O hmb. 938/1923.

148 (Megjegyzés - Popup)

A pontos bibliográfiai adatokat nem közlöm, ezekre l. a Mollay-bibliográfiákat. A legteljesebbet l. Menus Borbála 2000.

149 (Megjegyzés - Popup)

A harmadik füzetet a Soproni Szemlében ismertette Márffy Attila. SSz. 54 (2000) 300-302. p.